

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Proměny pohraničí českých zemí na příkladu
Sokolovska mezi lety 1945 až 1960**

Petr Kadeřábek

© 2013 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Kadeřábek Petr

Veřejná správa a regionální rozvoj nav.- Cheb

Název práce

Proměny pohraničí českých zemí na příkladu Sokolovska mezi lety 1945 až 1960

Anglický název

Changes of the Czech border in the example of Sokolov region between 1945-1960

Cíle práce

Cílem diplomové práce je popsat a analyzovat socioekonomické a environmentální proměny pohraničí českých zemí bezprostředně po skončení druhé světové války, a to na konkrétním příkladu sokolovského regionu. Snahou je postihnout hlavní faktory, které měly na výše zmíněné proměny ve sledované oblasti vliv, ukázat jejich příčiny a identifikovat hlavní pozitiva a negativa tohoto vývoje.

Metodika

Metodická příprava předpokládá značnou časovou náročnost a je založena především na studiu a vyhodnocování archivního materiálu k dané problematice. Práce bude vycházet z obsahové analýzy literatury a periodik regionálního charakteru, dokumentace podnikových archivů, dobových kronik obcí apod. Tato získaná data budou doplněna o rozhovory s pamětníky prostřednictvím metody orální historie.

Harmonogram zpracování

1. Vyhledání a studium informačních zdrojů, upřesnění cílů, volba postupu řešení, hrubá osnova práce: 4/2012
2. Archivní badatelská činnost – okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, archiv Sokolovské uhelné a.s., kroniky obcí, statistické údaje - Krajský úřad K. Vary: 7/2012
3. Orálně historický výzkum – pořízení rozhovorů s pamětníky: 8/2012
4. Vytvoření a zkompletování konečné podoby práce: 10-11/2012
5. Odevzdání diplomové práce: 2-3/2013

Rozsah textové části
60-80

Klíčová slova

Pohraničí českých zemí, nuceně vysídlení, novosídlenecké pohraničí, komunistický režim, industrializace, kolektivizace, znárodnění, archivní výzkum, metoda oral history.

Doporučené zdroje informací

- BERANOVÁ (VAICOVÁ), Romana. Zaniklé obce na Sokolovsku. 1. vydání. Sokolov. Krajské muzeum Sokolov, 2005. 252 s. ISBN 80-86630-06-4.
- BERANOVÁ, Romana, BRUŽEŇÁK, Vladimír. Ve spárech orlice.: Sokolovsko v letech 1938-1945. 1. vydání. Muzeum Sokolov, 2010. 109 s. ISBN 978-80-86630-16-8.
- BERANOVÁ, Romana a kol. 1908 Falknov - Sokolov 2008. 1. vydání . Město Sokolov. 2011. 398 s. ISBN 978-80-254-9275-8.
- BERANOVÁ (VAICOVÁ), Romana; KOČÍ, Pavel; PROKOP ml., Vladimír; RUND, Jan; JISKRA, Jaroslav a kol. Kniha o městě Sokolov. 1. vydání . Město Sokolov, odbor školství a kultury. 2005. 160 s. ISBN 80-239-5340-0.
- DOHNAL, Pavel. Dosídlování Sokolovska. 1. vydání. Karlovarský kraj. 2007. 63 s. ISBN 978-80-903918-7-1.
- DUBÁNEK, Martin; LAKOSIL, Jan; MINAŘÍK, Pavel. Utajená obrana železné opony: Československé opevnění 1945-1964. 1. vydání. Mladá fronta a.s. Praha. 2008. 216 s. ISBN 978-80-204-1758-9.
- JAŠA, Luděk. Prameny- Bad Sangerberg: Ztracené lázně západních Čech. 1. vydání. Fornica Graphics s.r.o. 2009. 202 s. ISBN 978-80-87194-08-9.
- JIRÁK, Václav. Kupředu levá: Historické epistoly z nejzápadnějších Čech. 1. vydání. Nakladatelství Epoque s.r.o., Praha. 2008. 368 s. ISBN 978-80-87027-43-1.
- KOVAŘÍK, David. Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960: Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945. 1. vydání . Kateřina Mikšová – nakladatelství Prius Brno. 2006. 235 s. ISBN 80-7285-078-4.
- TOMÍČEK, Rudolf. Historie vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z Opičích hor. 1. vydání. Krajské muzeum Sokolov. 2006. 165 s. ISBN 80-86630-09-9.
- VON ARBURG, Adrian; STANĚK, Tomáš. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archívů. Díl I. 1. vydání. Zdeněk Susa ve Středoklukách. 2010. 216 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

Vedoucí práce

Kreisslová Sandra, Mgr., Ph.D.

Termín odevzdání

březen 2013

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.
Vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Proměny pohraničí českých zemí na příkladu Sokolovska mezi lety 1945 až 1960" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 31.3.2013

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval PhDr. Sandře Kreisslové Ph.D. za rady a připomínky, které mi během zpracování diplomové práce poskytla a které byly cenným přínosem pro konečné vyhotovení této práce. Také za dohled a konzultace včetně konečného posouzení.

Proměny pohraničí českých zemí na příkladu Sokolovska mezi lety 1945 až 1960

Changes of the Czech border in the example of Sokolov region between 1945 - 1960.

Souhrn

Diplomová práce pojednává o situaci na Sokolovsku od konce druhé světové války do roku 1960, přičemž hlavním cílem práce je identifikovat socioekonomické a environmentální proměny, které zde ve sledovaném období nastaly. Badatelský projekt vychází z již na dané téma publikované literatury a především pak z vlastní analýzy archivního materiálu. V samostatných částech práce jsou rekonstruovány poslední válečné dny a následné osvobození okresu americkou armádou, nucené vysídlování německy hovořícího obyvatelstva a souběžný proces nového osídlování. Zvláštní pozornost je věnována zániku obcí a demoličním akcím ve vojenském prostoru, poválečnému rozvoji průmyslu, především rozvoji těžby hnědého uhlí a jeho vlivu na změnu krajinného rázu, likvidaci obcí v souvislosti s hornickou činností. V poslední části je řešena situace po roce 1948, následný proces kolektivizace, éra dosídlování tohoto prostoru a celkový vývoj v nově etablovaných podmínkách nekomunistického režimu až do roku 1960.

Summary

This Diploma work describes the situation in Sokolov region in Czech Republic since end of World War II until 1960. Primarily is focusing on the social, economic and environmental changes that have had occurred in this region after war. In individual parts of this Diploma work are reconstructed last days of the World War II, liberation by the U.S. Army, forced displacement of German-speaking population abroad and new colonization of this region. Work is focused on municipalities and demolition villages in military training areas, development of industry after World War II, especially development of coal mining and his impact on environmental changes and canceling of villages in relation to mining activities. The last part is about the situation after 1948 in Sokolov region, socialist process of agriculture collectivization, time of new colonization this region and review of development until 1960.

Klíčová slova:

Pohraničí českých zemí, nucené vysídlení, novosídlenecké pohraničí, komunistický režim, industrializace, kolektivizace, znárodnění, archivní výzkum, metoda oral history.

Keywords:

Border of Czech country, forced displacement, new colonization border, the communist system, industrialization, collectivization, nationalization, archival research, oral history method.

Obsah

1	Úvod	9
2	Cíl práce a metodika	11
3	Teoretická východiska	12
3.1	Dosavadní výzkum a pramenná základna	12
3.1.1	Domácí výzkum	12
3.1.2	Archivní výzkum	14
4	Historický exkurz	16
4.1	Charakteristika oblasti Sokolovsko	16
4.2	Správní a územní členění v „Sudetech“	18
4.3	Sokolovsko na konci druhé světové války	19
4.3.1	Osvobození americkou armádou	20
4.3.2	První poválečné měsíce	23
4.3.3	Volby v roce 1946	26
4.3.4	Nucené vysídlení německy hovořícího obyvatelstva	29
4.3.5	Osídlení	35
4.4	Únor roku 1948	38
4.5	Pohraniční území	42
4.6	Hospodářská situace	43
5	Socioekonomické proměny	45
5.1	Sídelní systém	45
5.2	Obyvatelstvo	46
5.3	Průmysl	51
5.3.1	Těžba hnědého uhlí	54
5.3.2	Chemický průmysl	57
5.3.3	Těžba rud	59
5.3.4	Sklářství a výroba porcelánu	60
5.3.5	Výroba hudebních nástrojů a textilní průmysl	61
5.4	Zemědělství	62
5.5	Doprava	65
5.6	Bytový fond a výstavba	67
5.7	Školství	70

5. 8	Zdravotnictví	73
6	Environmentální proměny	76
6. 1	Vojenský výcvikový prostor	77
6. 2	Demoliční akce v hraničním pásmu	82
6. 3	Zánik obcí v souvislosti s dolovou činností.....	83
6. 4	Rekultivace	88
7	Závěr	90
8	Seznam použitých zdrojů	94
9	Seznam tabulek	101
10	Seznam použitých zkratek	101
11	Přílohy	102

1 Úvod

Diplomová práce se zabývá vývojem pohraničí českých zemí mezi léty 1945 až 1960. Přičemž termín „české pohraničí“ a jeho geografické vymezení nejsou jasně definované. Pohraničí nikdy netvořilo samostatný a kompaktní celek ani po stránce geografické ani národnostní, a proto nelze stanovit přesnou hranici mezi pohraničím a vnitrozemím. Z historického hlediska se tak často označuje území předválečného německého osídlení, které bylo v roce 1938 na základě Mnichovské dohody odtrženo od československého státu a po jeho obnovení a nuceném vysídlení německy hovořícího obyvatelstva je charakteristické novým osídlením. Jinou možností vymezení českého pohraničí, která byla ve své době úředně používána, je území všech politických okresů, sousedících se státní hranicí.¹ Výzkum předložené diplomové práce se konkrétně soustředí na dnešní geografický prostor regionu Sokolovska.

Sokolovsko bylo až do roku 1938 osídleno z více než 90 % německy hovořícím obyvatelstvem, potomky někdejších kolonistů, kteří přišli do této oblasti (bývalého Sedlecka) ve 13. století na pozvání posledních Přemyslovců. Tato skupina zde žijících českých Němců prošla nesmírně složitým vývojem, na jehož formování se neblaze projevila i bída a permanentní nezaměstnanost meziválečných let.

Nejstarší písemná zpráva o Sokolovu pochází z roku 1279, kde se zmiňuje šlechtický rod Nothaftové „de Valkenawe“ nebo také „de Valkenowe“. V pozdějších obdobích se setkáváme, a to i v českých pramenech, s různými obměnami německého názvu Falkenau.² Od roku 1923 existuje vedle německého názvu Falkenau an der Eger i český úřední název Falknov nad Ohří. Původní německý název lze přeložit jako sokolovou nivu nebo sokolí luh (Falke = sokol, Au(e) = niva, luh, lučina).³ Přejmenování

1 KOVAŘÍK, David: *Demoliční práce v českém pohraničí v letech 1945 -1960*, Disertační práce, Brno 2009, s. 8

2 Problematikou vývoje názvů se zabýval v prvním dílu své práce: PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny*. Praha 1947, s. 326 - 328. Dále také: KORB, František: *Místní jména na sokolovském okrese*, Karlovy Vary 1957; FISCHER, Rudolf: *Die Ortsnamen des Bezirkes Falkenau*, Praha 1938; BURDOVÁ, Petra: *Změny názvů obcí a osad v západních Čechách po roce 1945*, II.část. *Minulostí západočeského kraje č. 9*, Plzeň 1972, s. 199 - 220

3 Tento název je spjat se starou lidovou pověstí o sokolníkovi Sebastiánovi, lidově Wastlovi, který prý v místech dnešního Sokolova míval dvorec a choval zde lovecké sokoly. Pověst připomíná i socha sokolníka na kašně Starého náměstí ve městě a váže se k ní i městský znak.

města na Sokolov bylo provedeno dne 31. března 1948. V celé práci se v závislosti na sledovaném a popisovaném období prolínají názvy Sokolovsko – Falknovsko nebo Sokolov – Falknov. Zároveň i místní názvy obcí a osad jsou uváděny ve většině případů jak v německé, tak i české podobě.

Záměrem této práce je rekonstrukce historických proměn, kterými Sokolovsko ve sledovaném období prošlo. Oblast je známá svým průmyslovým charakterem, především těžbou hnědého uhlí, tudíž ve složitém poválečném procesu proměn hospodářských, politických i kulturních má ve srovnání s jinými pohraničními oblastmi mnohdy odlišné formy vývoje. Vzhledem k enormnímu rozsahu problematiky zachycuje zpracované téma jen základní vývojové tendence, které život v regionu ovlivnily nejvíce. Jedná se především o procesy environmentálních a socioekonomických proměn v letech 1945 – 1960, které zásadně zasáhly do všech oblastí života v regionu.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. Úvodní kapitola byla věnována vymezení tématu, druhá kapitola udává cíl práce a metodické zpracování. Ve třetí kapitole je rozebrán dosavadní výzkum dané problematiky a pramenná základna. V dalších kapitolách je pozornost soustředěna na popis zkoumaného regionu a rekonstrukci jeho hlavních proměn. Ve čtvrté kapitole je tak přiblížen časově chronologický postup hlavních událostí, tzv. velké historie, které do života v regionu zasáhly. Pátá kapitola rozebírá socioekonomické proměny, důležité události, hlavní vlivy a dopady. Šestá kapitola popisuje proměny environmentální, které jsou pro danou oblast signifikantní. Závěrečná kapitola shrnuje a zhodnocuje dosavadní a nově zjištěné poznatky.

2 Cíl práce a metodika

Cílem práce je rekonstrukce poválečného dění v sokolovském regionu od roku 1945 do roku 1960. V souvislosti s touto problematikou je pozornost soustředěna především na otázku environmentálních a socioekonomických proměn, které významně zasáhly do struktury sledovaného území. V tomto kontextu budou identifikovány hlavní faktory, které měly na výše zmíněné proměny vliv, sledovány budou jejich příčiny a důsledky pro vývoj tohoto regionu.

Pro dosažení výzkumného cíle je využito především archivního výzkumu, jenž probíhal v roce 2012 v sokolovském okresním archivu se sídlem v Jindřichovicích a v podnikovém archivu akciové společnosti Sokolovská uhelná, kdy stěžejními se staly fondy ONV Sokolov, inventáře a fondy sdruženého podnikového archivu sokolovského hnědouhelného revíru Sokolov. Získané zdroje a prameny pro vypracování práce jsou tak čerpány z literatury, odborné a regionální povahy, včetně časopisů a archivních záznamů. Takto získaná data jsou dále obohacena o výpovědi pamětníků, kdy je daná problematika sledována také „zdola“, tedy z perspektivy „obyčejného člověka“. K tomuto účelu byla využita metoda Oral History. Za pomoci narativních interview byly zaznamenány vzpomínky na sledované období obyvateli zdejšího regionu a tím získána představa o subjektivním vnímání daných poválečných proměn samotnými aktéry.⁴

Byli osloveni tři pamětníci, kdy jeden nesouhlasil s rozhovorem. Další dva narátoři souhlasili s podmínkou, že jejich informace poslouží výhradně pro účely této diplomové práce. Z důvodu zachování anonymity a v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů jsou v empirické části u všech úryvků použita fiktivní jména, (rok a místo narození). Po skončení rozhovorů byl zpracován zápis mluveného materiálu, celé přepisy rozhovorů se nacházejí v archivu autora práce.

4 Blíže k metodě Oral History srov. např.: VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha 2007

3 Teoretická východiska

3.1 Dosavadní výzkum a pramenná základna

Problematika regionu Sokolovska po roce 1945 stála před rokem 1989 spíše na okraji zájmu autorů a badatelů. Dostupná literatura se před pádem totalitního režimu opírala víceméně o různé propagandistické regionální publikace a brožury často vydávané pro školící zařízení okresních stranických orgánů KSČ. Po pádu totalitního režimu se zájem badatelů a historiků obracel k tématům jako odsun Němců nebo osídlování pohraničí, méně zmapovaný je ekonomický a sociální stav pohraničí po ukončení osídlení, tedy v padesátých letech minulého století. Dalším populárním tématem badatelů po roce 1989 se stalo dokumentování a vyhledávání informací o zaniklých obcích a vesnicích před jejich násilnou likvidací v uzavřeném pohraničním pásmu nebo zlikvidovaných postupnou těžbou hnědého uhlí, typickým rysem pro danou oblast.

3.1.1 Domácí výzkum

Samotnou problematikou regionu Sokolovska v poválečném období se nejvíce zabývalo několik místních historiků a autorů, kteří měli nebo mají k uvedené lokalitě osobní vztah či rodinné vazby. Velkým přínosem pro zmapování lokální historie jsou práce regionálního dějepisce a spisovatele, učitele Václava Němce, který celý svůj život zasvětil popularizaci místní historie. Němec je autorem velkého množství článků či vzpomínkových textů v periodikách. Ve svých dílech popularizačně naučným charakterem popsal nucené vysídlení německy hovořícího obyvatelstva a první osídlování.⁵ Vzhledem k době vzniku je většina jeho prací často tendenční, ale i přesto obsahuje mnoho důležitých dat. Problematika odsunu Němců a osídlování regionu Sokolovska je zmapována i v diplomových pracích absolventů především Západočeské univerzity.⁶

5 NĚMEC, Václav: *Pětačtyřicátníci: Historie roku 1945 ve vzpomínkách prvních osídlenců Sokolova*, Sokolov 1987. TÝŽ: *Odsun ? A proč ?*, Sokolov 1986. TÝŽ: *Sokolovsko 1945*, Sokolov 1985.

6 SYNÁČOVÁ, Daniela: *K problematice odsunu Němců a osídlování pohraničí – Sokolovsko v letech 1945 - 1949*, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň 1993. POKORNÝ, Miroslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Kraslice v letech 1945 – 1949*, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň 1992.

Regionální historii, a to především období od počátku 20. století zasvětil i další významný místní historik a badatel, učitel Vladimír Prokop.⁷ Předností jeho textů je historická věrohodnost a komplexnost pohledu na historii. Je autorem několika seriálů v regionálním tisku, a to například o zaniklých kostelech, mlýnech, obcích a hamrech. Jeho nejrozsáhlejší prací je obsáhlá kniha o obcích zaniklých v důsledku dolové činnosti uhelných lomů.⁸

Skupina regionálních badatelů a historiků vydala v roce 2011 rozsáhlé dílo o historii Sokolovska⁹. Podkladem k jejímu zpracování byla *Vlastivěda politického okresu Sokolov - Heimatskunde Politischen Bezirkes Falkenau* z roku 1898. Tehdy ji švabachem sepsali němečtí učitelé a podrobně se zaměřili na popis, historii vzniku či skladbu obyvatelstva jednotlivých obcí a měst sokolovského okresu. Místní historik a profesor Vladimír Bružeňák doplnil publikaci o historii Sokolovska od přelomu 19. a 20. století do roku 1989. Třetí kapitolu o vývoji hornictví zpracoval Jaroslav Jiskra. Tématu zaniklých vesnic na Sokolovsku se komplexně věnuje pracovnice historického oddělení historička Romana Beranová Vaicová. Zpracovala obsáhlou publikaci *Zaniklé obce na Sokolovsku*, na toto téma realizovala i výstavy v německém Schwandorfu a Eubabrunnu. Beranová Vaicová je i spoluautorkou mnoha publikací s regionální tematikou.¹⁰ Téma zaniklých obcí i vesnic oslovilo i několik místních autorů, kteří publikovali v regionálním tisku nebo vydávali pro potřeby regionální historiografie.¹¹ Soupisy zaniklých osad a vesnic, popř. významnějších samot lze najít i na internetových stránkách¹², údaje o některých lokalitách nejsou však mnohdy přesné, například jsou zde uváděna místa, která ještě existují.

7 PROKOP, Vladimír: *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994.

8 TÝŽ: *I tudy kráčely dějiny*. Sokolov 2001.

9 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*. 1. vydání. Svatava: Mikroregion Sokolov – východ, 2010.

10 BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana. BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ve spárech orlice*, Sokolov 2010. TÝŽ a kolektiv: *1908 Falknov – Sokolov 2008*, Sokolov 2011. TÝŽ a kolektiv: *Kniha o městě Sokolov*, Sokolov 2005.

11 NĚMEC, Václav: *Zaniklé vsi*. Sokolovská jiskra č. 37, 1988. BERAN, Petr: *Zaniklé, případně přemístěné obce nebo jejich části v důsledku rozvoje dolování hnědého uhlí a průmyslu na Sokolovsku po roce 1945*, rukopis, Sokolov 1990, Podnikový archiv Sokolovské uhelné společnosti, č. 461.

12 Zaniklé obce a objekty po roce 1945. Dostupné on-line.: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?>

[cit. 2012 – 05 - 12].

Samotnou problematikou uzavřeného výcvikového prostoru pro potřeby armády, vojenského újezdu Prameny v Slavkovském lese, se zabýval regionální historik Rudolf Tomíček ve svém unikátním díle *Historie Vojenského újezdu Prameny*. O stejné záležitosti se zmiňuje i autor publicista Luděk Jaša.¹³ K tématu se také v části své práce vyjadřuje autor David Kovařík.¹⁴ Zajímavé je také několik regionálních obrazových publikací kolektivů autorů z vyhledávaných starých fotografií převážně zničených obcí a osad a porovnávání se současným stavem.¹⁵ Z článků a studií o oblasti Kraslicka stojí v popředí práce Václava Kotěšovce zachycující chronologický přehled dějin města.¹⁶ Za pozornost stojí i práce, které popisují nepříznivý vliv hornické činnosti do environmentální a socioekonomické struktury území a ukazují jejich řešení.¹⁷

3.1.2 Archivní výzkum

K dané problematice je především v regionálních archivech dostupné množství důležitých a ještě mnohdy nezpracovaných dokumentů. Archivní rešerše byla proto provedena ve státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, zájem se soustředil především na fond okresního národního výboru v Sokolově za období let 1945 - 1960 a údaje a zápisy z kronik obcí a měst sledovaného regionu.

13 JAŠA, Luděk: *Prameny – Bad Sangerberg: Ztracené lázně západních Čech*, Sokolov 2009.

14 KOVAŘÍK, David: *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945 -1960*. Brno 2009. Disertační práce, Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

15 JOHN, Jiří: *Sokolov 1898 – 1948 (přes půl století)*, Sokolov 2001. TÝŽ a kolektiv: *Sokolovsko ...nejen vzpomínky*, Sokolov 1999. RUND, Jan: *Proměny města Sokolov*, Sokolov 2007.

16 KOTĚŠOVEC, Václav: *Paměť města*, 1981. TÝŽ: *Kraslická kronika*, 2006.

17 FEJLKOVÁ, Kateřina: *Těžba hnědého uhlí na Sokolovsku a její regionálně geografické aspekty*, Olomouc, 2012. Diplomová práce, UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Přírodovědecká fakulta.

VAIDIŠOVÁ, Jana: *Obnova území po těžbě uhlí na Sokolovsku - zhodnocení rekultivací. 2009*, Bakalářská práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta životního prostředí. JAŠOVÁ, Lucie: *Vliv těžby hnědého uhlí a rekultivací na socioekonomický rozvoj okresu Sokolov*, 2008. Diplomová práce.

Vysoká škola ekonomická v Praze. GEŤKOVÁ, Pavla: *Vývoj rekultivačních prací ve vybraném území Sokolovské pánve*. Ústí nad Labem, 2012. diplomová práce (Mgr.). UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM. Pedagogická fakulta. FROUZ, Josef: *Návrat přírody do krajiny poznamenané těžbou uhlí*, Sokolov 1999. DIMITROVSKÝ, Konstantin: *Tvorba nové krajiny na Sokolovsku*, Praha 2001 a Sokolov 2007.

Dále je vzhledem k výzkumnému záměru zásadní podnikový archiv firmy Sokolovská uhelná, právní nástupce, a.s. v Citicích. Zde se nachází mnoho pramenů především z oblasti průmyslové, sociální a kulturní problematiky sokolovského hnědouhelného revíru. Bylo využito fondů Falknovských hnědouhelných dolů ve Falknově, později od roku 1948 Hnědouhelných dolů a briketáren, Sokolov, především inventáře a katalogy fondu dolu Přátelství, národní podnik, Březová a národního podniku Statky a lesy, Královské Poříčí. Velkým přínosem bylo i poradenství archiváře Petra Berana, autora mnoha studií a monografií o Sokolovsku.¹⁸ Seznam použitých archivních dokumentů je uveden v seznamu pramenů a literatury na konci této práce.

18 Z publikační činnosti tohoto regionálního historika např.: BERAN, Petr: *Dolování hnědého uhlí na Karlovarsku*, Sokolov 1994, TÝŽ: *Podíl inteligence na rozvoji sokolovského revíru*, Sokolov 1999.

4 Historický exkurz

4.1 Charakteristika oblasti Sokolovsko

Okres Sokolov je okres v Karlovarském kraji. Leží v severní části západních Čech a má nepravidelný, mírně protáhlý tvar. Jeho sídlem je město Sokolov. Rozloha okresu činí 753,60 km², počet obyvatel k 31. 12. 2011 činil je 91 724 osob (hustota zalidnění je 124 obyvatel na 1 km²).¹⁹ Sousedí s karlovarskými okresy Cheb a Karlovy Vary. Jeho severozápadní hranice tvoří státní hranici s Německem.

Sokolovsko lze od severu na jih rozčlenit na tři oblasti. Při hranicích s Německem prostupují Sokolovskem zalesněné hřbety Krušných hor, které na Špičáku nedaleko Stříbrné vystupují až do výše 991 metrů. Z bývalých horských vesniček a samot přežilo do naší současnosti jen několik středisek zimních sportů, z nichž největší jsou Bublava a Stříbrná. Historickým střediskem této části okresu stále zůstávají Kraslice, až do roku 1960 zdejší okresní město. Sokolovská pánev je z geografického hlediska druhou charakteristickou oblastí okresu. V této rozsáhlé propadlině vzniklo před miliony let z bujných třetihorních porostů hnědouhelné bohatství Sokolovska. Dnes je to oblast intenzivní dolové činnosti a zde také pracují největší průmyslové podniky okresu. Těžbu uhlí v této centrální části okresu můžeme sledovat již od 17. století. Do té doby byla Sokolovská pánev poměrně úrodnou zemědělskou oblastí, kterou obdělávali nejprve Slované a po nich němečtí kolonisté. Nejspíše jejich zásluhou vzniklo při soutoku řek Ohře a Svatava někdy ve 13. století i dnešní město Sokolov, tehdy Valkenawe, Falkenau.²⁰

Jižní část okresu zaujímá chráněná krajinná oblast Slavkovský les, kdysi Císařský les. Zdejší rudná naleziště byla v minulosti známa daleko za hranicemi Čech a jejich věhlas dosáhl vrcholu v 16. století. Tehdy tu také prosperovala slavná trojice horních měst Horní Slavkov, Krásno a Čistá. Slavkovské rudné dobývání prožilo bouřlivou renesanci v padesátých letech 20. století, kdy se tu těžil uran. Slavkovský les nedosahuje mohutných rozměrů Krušných hor, ale bohatstvím přírodních krás si s nimi nikterak nezádá.

19 *Rozsah okresu Sokolov s vyznačenými hranicemi a názvy obcí.* Dostupné on-line : <http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/i/okresy> [cit. 2012 - 10 - 12]

20 PROKOP, Vladimír: *Kapitoly z dějin Sokolovska.* Sokolov 1994. s. 3 - 4

Mapa okresu Sokolov²¹

Nejmohutnějším vodním tokem Sokolovska je řeka Ohře, pramenící asi 50 km od státních hranic v Bavorsku. Jméno jí dali již staří Keltové a z nejstaršího názvu Agara se vyvinulo jak české, tak německé pojmenování Ohře – Eger. Druhá význačnější řeka Svatava si do oblasti razí cestu ze saského Schönecku. Do Čech vstupuje krušnohorským údolím u Hraničné a pak směřuje přes Kraslice na jihovýchod k Sokolovu. Část východní hranice okresu tvoří řeka Teplá, pramenící u starobylého městečka Teplé.²²

21 *Rozsah okresu Sokolov s vyznačenými hranicemi a názvy obcí.* Dostupné on-line: http://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Sokolov [cit. 2012 - 04 - 12].

22 PROKOP, Vladimír: *Kapitoly z dějin Sokolovska.* Sokolov 1994. s. 5 – 8

4.2 Správní a územní členění v „Sudetech“

I když úkolem práce není podrobné zkoumání předválečné historie regionu, je vhodné alespoň v základních rysech provést krátké uvedení do tohoto období. Na základě mnichovské dohody z konce září 1938 bylo Československo již v první říjnové dekádě donuceno akceptovat okupaci prakticky celého pohraničního území vojsky hitlerovského Německa. Celkově tak bylo z českých zemí přímo do nacistického Německa začleněno území o rozloze téměř 30 00 km² s 3 860 00 obyvateli (podle výsledků sčítání lidu z roku 1930), což představovalo 38 % jejich dřívější rozlohy s 36 % obyvatelstva. Největší část tohoto území – 22 608 km², tj. asi 78 % byla zahrnuta do nově utvořené „Říšské župy Sudety“ (Reichsgau Sudetenland).²³

Dne 15. 4. 1939 vešel v platnost zákon, kterým došlo k rozdělení župy Sudety na tři vládní obvody – ústecký, opavský a chebský (se sídlem v Karlových Varech). V čele vládních obvodů stáli prezidenti, obvody se dále dělily na venkovské okresy (Landkreise), v jejich čele stáli landráti. Okresy zajišťovaly především výkon státní moci, částečně pod ně spadala i místní samospráva. Rozhodující slovo zde měl stranický zmocněnec, který navrhoval starostu obcí a také jmenoval obecní radu. Vládní obvod Cheb se skládal ze dvou městských okresů – Karlovy Vary a Cheb a z osmnácti venkovských okresů – Aš, Cheb-venkov, Horšovský Týn, Karlovy Vary-venkov, Loket, Sokolov, Kraslice, Kadaň, Mariánské Lázně, Nejdek, Podbořany, Jáchymov, Přísečnice, Stříbro, Tachov, Teplá, Žatec a Žlutice.²⁴

V pohraničních oblastech českých zemí byly po skončení druhé světové války pro správu obcí a okresů jmenovány místní a okresní správní komise. Okresní správní komise nahradila při svém vzniku revoluční okresní národní výbor, jenž v okrese Sokolov krátce existoval.²⁵

Na území dnešního Sokolovska působily v roce 1945 tři okresní správní komise, a to falknovská, loketská a kraslická. V některých obcích nebyly pro nedostatek českého

23 ARBURG, Adrian von; STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*, I., Středokluky 2010. s. 34

24 Vládní obvod Cheb. Dostupné on-line:

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD%C5%A1sk%C3%A1_%C5%BEupa_Sudety

[cit. 2012 – 03 - 16].

25 SOKA Sokolov, inventář fondu ONV Sokolov 1945 - 1960, s. 4 (*Stručný přehled správního vývoje okresu Sokolov v letech 1945 -1960*)

obyvatelstva vytvořeny v roce 1945 ani místní správní komise a musely být spravovány komisemi jiných obcí. Tento stav byl na základě květnových voleb roku 1946 zásadně změněn. V okresech až dosud spravovanými okresními správními komisemi byly ustanoveny okresní národní výbory v obcích, kde odevzdalo platné hlasy 50 voličů, byly vytvořeny místní národní výbory. I do těchto nových správních orgánů v pohraničí byly mandáty rozvrhovány podle výsledků parlamentních voleb. Rozhodující postavení v národních výborech ustanovených na Sokolovsku v průběhu měsíce června a července 1946 tak získala KSČ.²⁶

4.3 Sokolovsko na konci druhé světové války

V roce 1944 začaly být zásahy války do života lidí na Sokolovsku stále zřetelnější. Ustupující německá armáda si žádala stálý přísun nových vojáků a zbraní. Proto byl zřízen Volkssturm (lidová obrana), kde byli cvičeni a k boji připravováni chlapci od 16 let a také starší muži, kteří nebyli odvedeni pro svůj věk. Neustálý hlad armády po nových mužích pak vedl ke stále vzrůstajícímu nedostatku pracovních sil, který nemohl nahradit ani váleční zajatci, ani nuceně nasazení, ani ve stále větší míře pracující ženy. Odchod Němců na frontu musel být nahrazen v závodech s válečnou výrobou. Tak například v Kraslicích pracovalo na konci roku 1944 zhruba 400 totálně nasazených Čechů. Pracovalo zde i mnoho cizinců, válečných zajatců a vězňů. Pro tyto skupiny nových pracovníků se budovaly provizorní zajatecké tábory nebo ubytovací lágry v Kraslicích, ale i v okolních obcích jako v Jindřichovicích, Přebuzi a Šindelové.²⁷ Válečné utrpení připomínal i lazaret pro vojáky zřízený v budově školy na Šenvertě v Sokolově. Zatímco mladých mužů na Sokolovsku ubývalo, jeho obyvatel začalo přibývat, neboť sem přicházeli lidé (tzv. národní hosté) z Východního Pruska a Horního Slezska a dalších oblastí, prchající před Rudou armádou. Jejich počet neustále narůstal a jenom v Sokolově jich na konci války bylo přes pět tisíc.²⁸

26 ŠRÁMKO, Josef a kol. *Razili cestu: Přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Sokolov 1986. s. 52-53

27 SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice-město hudebních nástrojů, krajek a přírodních krás*. Kraslice 1970. s. 33-34

28 BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír; KAVKOVÁ, Helena: *1908 FAKNOV, SOKOLOV 2008*, Sokolov 2011. s. 144

S blížící se frontou se chování některých Němců začalo poněkud měnit. Někteří projevovali smířlivější postoje k nuceně nasazeným vězňům či jiným potenciálním vítězům, někteří naopak hodlali fanaticky bojovat proti všem nepřátelům říše až do konce. Množství německých vojáků, popravených v posledních dnech války za dezerci či odmítnutí bojovat, je toho důkazem. V Jindřichovicích byl 19. března oběšen neznámý voják za dezerci, důstojník Adalbert Karperer, popravený 20. dubna za odmítnutí bojovat, je pohřben na Přebuzi. Stejně dopadli i mnozí jiní.²⁹

Dne 15. dubna 1945 bylo napadeno americkými hloubkovými letci kraslické dolní nádraží. Při náletu bylo zničeno skladiště a kulometry byly sestřelovány i zde stojící transporty (v domnění, že se jedná o vojenské). 17. dubna 1945 zaútočilo několik amerických bombardérů výbušnými a zápalnými pumami na zatím válkou prakticky nedotčený Sokolov. Bylo rozbombardováno nádraží, domy v okolí, rázovitá ulička Butterscheibe a nejlepší městský hotel Theierl. Nálet zničil i dva baráky zajateckého tábora na okraji města, kde se nacházeli angličtí zajatci. Zničeno bylo na 70 domů, stovky byly poškozeny. Více než 100 lidí přišlo při tomto útoku o život, 81 z nich bylo 21. dubna 1945 pohřbeno do masového hrobu na sokolovském hřbitově.³⁰

4.3.1 Osvobození americkou armádou

Když 21. dubna vstoupily americké jednotky 3. armády generála Pattona u Aše na původní československé území, nařídil Konrád Henlein, aby bylo ohrožené město Cheb bráněno do posledního muže. I přes vybudovanou improvizovanou obranu a přítomnost 33. německého pluku trval boj o Cheb jen dva dny a 26. dubna bylo město obsazeno. Přesto se jednalo o největší střet americké a německé armády na našem území, ve kterém padlo 46 amerických vojáků. Zde se však postup Američanů zastavil, neboť bylo nutno dohodnout linii dotyku se sovětskou armádou. Teprve když byla linie dohodnuta a ustálila se přibližně na spojnici Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice, vyrazila 5. května americká 1. pěší divize „Big Red One“ generálmajora Clifta Andrusa spolu s částí 9. obrněné divize „Phantom“ generálmajora Johna W. Leonarda z 5. sboru generála

29 BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ve spárech orlice, Sokolovsko v letech 1938-1945*, Sokolov 2010, s. 81

30 BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír; KAVKOVÁ, Helena: *1908 FAKNOV - SOKOLOV 2008*, Sokolov 2011, s. 147

Clarence R. Huebnera směrem na Karlovy Vary. 16. pěší pluk 1. divize směřoval po hlavní silnici na Sokolov, 26. pěší pluk směřoval na Luby a dále směrem na Kraslice, 18. pěší pluk mířil do nitra Slavkovského lesa. Odpor byl zaznamenán ráno 6. května na silnici u Odavy, poté se 2. prapor 16. pluku po menším boji zmocnil města Kynšperk, kde nacisté vyhodili do povětří lávku a most přes Ohři. Hlavní proud 3. praporu, jehož velení zůstalo ve Zlaté, směřoval mezitím na Sokolov a po menší přestřelce obsadil kasárna na Mýtině, kde osvobodil na dvě stovky amerických a anglických zajatců tam umístěných. K večeru 6. května dosáhly americké jednotky ve Slavkovském lese obce Kostelní Bříza, Arnoltov a Rudolec. Součástí ústupového plánu německé armády a jejího zdejšího velitele generála Hermanna mělo být i ničení důležitých průmyslových podniků a infrastruktury. Zničena měla být i elektrárna v Dolním Rychnově a přilehlé objekty. Jen díky rozumnému postoji poručíka wehrmachtu Josefa Lohwassera z Dolního Rychnova a předválečného sociálně demokratického starosty obce Antonína Beránka se tak nestalo. Vydáváním fingovaných rozkazů, přemísťováním jednotek a stráží a dalšími zásahy do organizace destrukčních prací zachránili republice nepředstavitelné hodnoty. Večer 6. května se představitel Dolových a průmyslových podniků A.G. Hans Neuwirth telefonicky spojil s Američany a slíbil bezproblémové obsazení obce Dolní Rychnov. Ráno 7. května kolem osmé hodiny již první americké tanky vjížděly do obce.³¹

Informátorka Anna (nar. 1927) z Dolního Rychnova vzpomíná na příchod Američanů. Obraz amerických vojáků je pozitivní, na rozdíl od výpovědí pamětníků z jiných oblastí, kam přicházela Rudá armáda: „*Už brzo ráno bylo slyšet hroznej hukot, jak jezdily tanky, já byla sama doma, táta byl v Kraslicích, tak jsem se bála, to víte sedmnáctiletá holka sama v baráku. Najednou hrozný rány na dveře, bouchali a lámaně německy volali, jestli jsou uvnitř nějací vojáci. Bála jsem se, ale nakonec otevřela, později říkali, že kdybych neotevřela, hodili by dovnitř granát. Venku na dvoře stálo osm amerických vojáků, já brečela, ale oni že se mi nic nestane, nahnali mě do pokoje, abych se zamkla. Vždycky obsadili okrajové domy v obci a tam se usadili. Jeden voják držel neustále venku stráž, jejich velitel se jmenoval Frank Ridler, by z nich nejstarší a moc slušnej chlap. Odpoledne přijel táta, hned mu dali cigarety a proč prý já jsem celá v černém. Když jsme*

31 BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír; KAVKOVÁ, Helena: 1908 FAKNOV - SOKOLOV 2008, Sokolov 2011. s. 144

řekli, že mi nedávno umřela maminka, každý mi něco dal, co měl u sebe, třeba ručník nebo čokoládu. U nás v baráku byli ubytovaní asi týden, spali vedle sebe na zemi v kuchyni v teplých zelených vojenských dekách. Dole u pošty měli vojenskou kuchyni, ráno si přinesli snídani, já měla oči navrch hlavy, měli kakao, lívance, my jedli suchej chleba a meltu, ke konci války už nebylo pomalu co jíst, ale vždycky nám taky dali. Až do Plzně jezdili pro pivo, to si pak nosili z polní kuchyně v kýblu. Když přišli, myli si v kuchyni v helmách nohy, tak jsme jim dali ze sklepa malé dřevěné škopíky a teplou vodu, to byli moc rádi. Jednou nás taky ještě s klukem od sousedů vzali do Sokolova do biografu, to jsem v životě neviděla, kouřili tam, pískali, všichni nohy nahoře. Některé baráky v obci zabrali Američani úplně a lidi museli ven, pak bydleli třeba u sousedů. V baráku, kde měli velení, se taky dost střídaly místní děvky, chodily tam za jídlo a pití a ráno odcházely s konzervama a čokoládama domů. Ti vojáci u nás byli slušní, velitel je držel zkrátka, no bylo to jako v každé armádě, někteří byli parchanti, ale i hodní lidi. Táta se skamarádil s jedním vojákem, jmenoval se Lewis, po válce nám i několikrát napsal.“³²

Do pohybu se daly i ostatní americké jednotky. V Sokolově v lazaretu byli osvobozeni zbědovaní sovětsí zajatci, kolem poledne dorazily na sokolovské náměstí tanky a transportéry 9. obrněné divize a na základě upozornění několika propuštěných vězenkyň odjely obsadit ženský koncentrační tábor ve Svatavě. V táboře zajistili Američané přítomné strážce SS včetně velitele Jordana a poskytli vyčerpaným a hladovým ženám pomoc ve formě potravin, prvotního ošetření a šatstva. Jednotky 2. praporu 16. pěšího pluku obsadily dopoledne 7. května Habartov, Bukovany, Krajkovou a Chlum sv. Maří. Ráno 7. května byla také obsazena města Horní Slavkov a Krásno. Odpoledne dorazili američtí vojáci bez boje do Lokte. Zde v hotelu Bílý kůň brigádní generál George A. Taylor z 1. pěší divize přijal oficiální kapitulaci velitele německých jednotek 12. sboru generála Herberta Osterkampa. Ten na kapituláční listinu napsal jako místo kapitulace: „*Elbogen, Sudetenland*“ Taylor přeškrtnul slovo Sudetenland a se slovy: „*Neexistuje*“ napsal místo toho: „*Czechoslovakia*“. Téhož dne odpoledne byly osvobozeny Kraslice, Bublava a Jindřichovice. 8. května zajala americká hlídka nedaleko Lokte bývalého vůdce

32 Rozhovor s pamětnicí Annou, narozenou r. 1927 v Sokolově. Rozhovor byl proveden 18. 10. 2012 v Dolním Rychnově autorem práce.

sudetských Němců Konrada Henleina, ten o dva dny později spáchal v Plzni v zajetí sebevraždu. 2. světová válka tak pro celou sokolovskou oblast definitivně skončila.³³

4.3.2 První poválečné měsíce

První poválečné týdny a měsíce na Sokolovsku byly, podobně jako jinde v pohraničí, poznamenány nejrůznějšími zmatky, chaosem a nepřehlednou situací. Již v prvních dnech po osvobození docházelo k zpětnému přebírání státní moci československými orgány. Vraceli se někteří Češi žijící tu před válkou, zastavovali se zde osvobození vězni koncentračních táborů a nuceně nasazení a pomáhali s vytvořením prvních čs. úřadů. V Chebu vznikl revoluční národní výbor, jenž vysílal své lidi do okolních obcí, kde docházelo k přebírání úřadů z německých rukou a vznikaly místní či okresní správní komise. Již 8. května byl převzat z německých rukou okresní úřad v Kraslicích, 14. května byl v Sokolově ustanoven revoluční národní výbor, nahrazený později místní správní komisí. V červnu byla taková komise ustanovena i v Kynšperku, Chodově či Horním Slavkově, jakož i v dalších obcích. V okresních městech zároveň vznikaly okresní správní komise, jako tomu bylo v červnu v Lokti, Sokolově a Kraslicích. Tyto úřady zajišťovaly krom jiného zásobování či postupný příchod dalších Čechů z vnitrozemí, ať již civilistů či bezpečnostních a armádních jednotek. Bohatým zdrojem poznání na osvobozeném Falknovsku jsou měsíční situační zprávy, které předávali vedoucí úřadoven okresních správních komisí vedení zemskému úřadu v Praze. Vedoucím falknovské úřadovny se již dne 29. května 1945 stal JUDr. Ladislav Andras, který se do Falknova vrátil na pokyn zemského úřadu a který zde působil již před okupací.³⁴

Poměrně složitou se ukázala kooperace s americkými vojenskými silami, neboť Američané považovali místní oblast za území spojeneckého státu a zpočátku příliš nerozlišovali mezi místními Němci a Čechy. Proto často jednali s Němci v poměrně mírném duchu, nechávali u moci německé orgány a často i bránili vzniku orgánů

33 BERANOVÁ Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ve spárech orlice, Sokolovsko v letech 1938-1945*, Sokolov 2010. s. 90 – 91

34 BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír; KAVKOVÁ, Helena: *1908 Falknov - Sokolov 2008*. s. 92 - 95

československých. Většinou však pamětníci vzpomínají na působení amerických jednotek v zásadě v dobrém, na jejich pomoc, dobré zásobování a snahu udržet klid a pořádek.³⁵

Američané také bránili jakýmkoliv případům svévolného násilí a rabování, jehož se v oblastech, obsazených Rudou armádou často dopouštěly jednotky tzv. Revolučních gard spolu se sovětskými vojáky a dalšími lidmi, jejichž válečná minulost a morální charakter byly často více než problematické. A tak se na Sokolovsku nestaly případy masové odplaty, jako tomu bylo například v Ústí nad Labem, Postoloprtech³⁶, Přerově či Brně³⁷ a období tzv. divokého odsunu Němců v květnu až srpnu 1945 zde proběhlo vcelku poklidně. Přesto k několika menším incidentům došlo. Nejznámější je případ z 6. června, kdy bylo u obce Krásná Lípa zastřeleno 10 mužů z Krásné Lípy a dnes již neexistujících Milířů. Ze sběrného tábora v Nejdku tehdy uprchla skupina Němců, z nichž jeden měl v Krásné Lípě rodinu a předpokládalo se tedy, že uprchlíci naleznou v obci útočiště. Když se na výzvu do 24 hodin nikdo nepřihlásil, bylo vybráno 10 mužů včetně starostů obou obcí a za vesnicí si museli vykopat hrob, do kterého pak byli zastřeleni.³⁸

Jedním z prvních úkolů nové moci bylo mimo jiné pozatýkat a před soud postavit válečné zločince a bývalé nacisty, kteří se v oblasti nacházeli. Za tímto účelem vznikaly tzv. retribuční soudy, které měly mimořádné pravomoci. Takový soud byl zřízen i v Chebu a dostalo se před něj i mnoho nacistů z oblasti Sokolovska.³⁹

35 Rozhovor s pamětnicí Annou, narozenou r. 1927 v Sokolově. Rozhovor byl proveden 18. 10. 2012 v Dolním Rychnově autorem práce.

36 Blíže: Postoloprtský masakr. Dostupné on-line na http://cs.wikipedia.org/wiki/Postoloprtsk%C3%BD_masakr [cit. 2012 – 10 - 12].

37 Historicky nejznámější je tzv. „brněnský pochod smrti“, kdy asi 20 tisíc Němců, převážně žen, dětí a starců, muselo opustit domovy a 30. května 1945 se vydali na zhruba 54 km dlouhý smrtelný pochod. K tématu blíže: FILIP, Otta; POLLACK, Martin; TUČKOVÁ, Kateřina: *Brněnský pochod smrti*. Praha. 2012. KOVAŘÍK, David: „*Brněnský pochod smrti*“: *mýty a skutečnost*. Dostupný on-line : <http://www.cdk.cz/akce/cesi-a-nemci/#kovarik> [cit. 2012 – 08 - 12]. Blíže též: STANĚK, Tomáš; ARBURG, Adrian von: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 -1951- Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. II. díl. 3 svazek. Středokluky 2011.

38 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 159

39 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 161

Americká armáda opustila území Sokolovska postupně během listopadu a prosince 1945 a její místo zaujal nově zřízený Sbor národní bezpečnosti⁴⁰ či československá armáda. Místní německé obyvatelstvo přijalo tento fakt s obavami, neboť vědělo, že na konferenci v Postupimi byl dojednán a schválen transfer německého obyvatelstva z Československa a s odchodem americké armády padly i nereálné naděje na připojení oblasti k Německu. 20. července 1945 vydala okresní správní komise ve Falknově vyhlášku o označení obyvatelstva německé národnosti. V ní se praví: „*Obyvatelé německé národnosti jsou povinni opatřiti si a povinně nositi pásky barvy dále uvedené jako označení své národní příslušnosti. Zaměstnanci a funkcionáři veřejných úřadů, podniků a ústavů nosí pásku bílou. Antifašisté, pokud mohou se prokázati příslušnou legitimací, barvy červené. Zaměstnanci továren a báňských podniků barvy červené s písmenem „T“ černě natištěnou. Všichni ostatní obyvatelé musí mít pásky žluté. Orazítkování provedou obecní úřady*“.⁴¹ O povinnosti nošení pásky kronikář města Loket zapsal: „*Tohoto označení bylo v pohraničí nutně třeba, aby jak v obchodech, úřadech, na drahách v autobusech mohla být dávana Čechoslovákům přednost*“.⁴²

Po skončení války pozbyli skoro všichni občané německé národnosti německé občanství, které dostali automaticky v roce 1938. Československé občanství jim bylo ovšem zprvu odepráno a až teprve zákon č. 34/1953 Sb. ze dne 24. dubna 1953 vyřešil tuto otázku. Na základě tohoto zákona bylo československé státní občanství uděleno všem Němcům se stálým bydlištěm na území Československa a všem, kteří dosud státní občanství neobdrželi.⁴³

Na začátku roku 1947 docházelo ke zmírňování některých opatření namířených proti Němcům. Viditelnou změnu představovalo zrušení označování Němců barevnými

40 Blíže: Sbor národní bezpečnosti. Dostupné on-line:

http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Sbor_národní_bezpečnosti [cit. 2012-11-18]. Též: KVAPILOVÁ, Iva: *Přehled organizačního vývoje sboru národní bezpečnosti v letech 1945-1950*. Internetová verze sborníku AMV 1/2003. Dostupné on-line: http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik1-2003/vyvoje_snb.pdf [cit. 2012 - 07 - 11]

41 NĚMEC, Václav: *Sokolovsko 1945*, Sokolov 1985. s. 50

42 *Kronika města Loket (1946 – 1986)* s. 26. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz> [cit. 2012 – 09 - 08]

43 KREISSLOVÁ, Sandra: *K etnické identifikaci a jazykové situaci německé menšiny na Chomutovsku po roce 1945*, in ARBURG, Adrian von a kol.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno 2010, s. 448

páskami. Také nové zákony aktuální pro sledovanou oblast, a to o hornickém penzijním pojištění č. 44/1947 Sb. a rodinných přídavcích pro pracující č. 58/1947 Sb. již měly stejnou platnost i pro Němce. V průběhu roku 1948 pokračovalo další postupné omezení a postavení německých zaměstnanců bylo prakticky zrovnoprávněno s českými kolegy vyhláškou ministerstva vnitra z 25. května, jež zrušila prováděcí směrnice dekretu č. 71/1948 Sb., o pracovní povinnosti osob, jež ztratily československé občanství.⁴⁴

4.3.3 Volby v roce 1946

Velký vliv na směřování státu měly první poválečné volby roku 1946. Voliči sice měli výběr, neboť mohli volit strany tzv. Národní fronty, jež byla většinou levé nebo středové orientace (např. sociálně demokratická, národně socialistická či lidová). Pravicové strany, zejména strana agrární, byly zrušeny. Komunisté usoudili, že na jaře roku 1946 již nastala vhodná doba pro uskutečnění voleb, neboť další odklady by nejen poškozovaly vnitropolitický vývoj v republice, ale i ztěžovaly postavení strany. Prosadili, že aktivní volební právo dostala mládež od 18 let. To bylo důležité ustanovení, neboť právě mezi mladými lidmi měla komunistická strana mnoho stoupenců a jejich účast ve volbách přispěla k volebnímu úspěchu komunistů. Celostátně ve volbách zvítězila celkem přesvědčivě se 40 % komunistická strana, což mělo mnoho příčin, mezi jinými osvobození větší části republiky Rudou armádou, ztráta důvěry v západ či omezenou volbu voličů.⁴⁵

Sokolovsko v dnešní podobě se skládalo ze tří okresů, a to Sokolov, Kraslice a Loket. Na Sokolovsku hlasovalo 6 128, na Kraslicku 2 538 a na Loketsku 3 155 voličů (volili jen českoslovenští občané). Například v Lokti získala KSČ 280 hlasů z 559 voličů (malý počet je důsledkem zatímního nízkého počtu Čechů, Němci neměli volební právo), v Chodově 401 z 751, v Kynšperku 325 z 538 a v Kraslicích 664 z 1533. V okresních číslech volilo v okrese Sokolov KSČ 58% (3 543 hlasů), v okrese Kraslice 51% (1 291 hlasů) a v okrese Loket 53% (1 696 hlasů) voličů.⁴⁶

Nižší počet hlasů na Kraslicku souvisel s mírně odlišnou sociální skladbou nových osídlenců oproti dvěma dalším okresům. Kraslicko s velkým počtem drobných podniků

44 DOHNAL, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945–1948*, Sokolov 2007. s. 28–29

45 PROKOP st., Vladimír: *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994. s. 150

46 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 160–161

a živností přilákalo mezi osídlenci i mnoho příslušníků středních společenských vrstev, jejichž politická orientace měla více pravicové zaměření, jak to ostatně potvrzuje i výraznější volební zisk národně socialistické strany ve výši 23 % hlasů. Zatímco v dalších dvou okresech sem v prvních osídlovacích vlnách přicházeli z vnitrozemí především průmysloví a zemědělství dělníci. Ti měli svou sociální příslušností daleko blíže ke komunistické straně. V Okresním národním výboru v Sokolově dostala KSČ 14 mandátů z celkového počtu 24, v Lokti dostala KSČ 13 mandátů z celkem 24, v Kraslicích obdržela KSČ 10 mandátů z celkem 20. V čele většiny národních výborů tak na Sokolovsku stanuli komunisté a volby předznamenaly nástup komunistické strany k moci, což se stalo ve dnech vládní krize v únoru 1948.⁴⁷

Přehled výsledků voleb do Ústavodárného národního shromáždění roku 1946 podle počtu hlasovacích lístků v jednotlivých okresech zachycují tři následující tabulky.

Tabulka č. 1 - Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Kraslice⁴⁸

Volební obce a připojené obce	1. KSČ	2. ČSSL	3. ČSSD	4. ČSNS	Prázdné	Celkem
1. Bublava	70	12	8	23		113
2. Černá			5	10		15
3. Čirá	12		4			16
4. Hraničná	18	4	8	18		48
5. Jindřichovice	69	5	7	24		105
6. Kraslice	664	173	320	366	10	1 533
7. Krásná	11	2		2		15
8. Mlýnská	19			7		26
9. Obora	14	5	4			23
10. Rotava	232	11	31	53		327
11. Sněžná	67	2	4	9		82
12. Stříbrná	23	6	10	52		91
13. Tisová	55	2	18	13	1	89
14. Zelená Hora	37	1	8	7	2	55
Celkem	1 291	223	427	584	13	2 538

Úprava: autor

⁴⁷ VLASÁK, Vladimír: *Volby do Ústavodárného shromáždění v roce 1946 a Sokolovsko*, Sokolov 1986.

Článek z publikace *Sokolovsko očima kronikářů 1986/2*, s. 27

⁴⁸ Tamtéž: s. 31

Tabulka č. 2 - Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Sokolov⁴⁹

Volební obce a připojené obce	1. KSČ	2. ČSSL	3. ČSSD	4. ČSNS	Prázdné	Celkem
1. Bukovany	51		21	13	2	87
2. Citice	164	17	37	30	1	249
3. Čistá	31	1	21	1		54
4. Dasnice	77	7	9	1		94
Šabina	39		4	2		45
5. Dolní Rychnov	316	15	68	159	1	559
Kostelní Bříza	2	4	5	4		15
Tisová	27		16	2		45
Vítkov	47	2		3	1	53
6. Habartov	98	12	54	21	1	186
Chlum nad Ohří	16	5	8	2		31
Kaceřov	33	5	5	4		47
Lítov	41	3	4	2		50
7. Hlavno	65	5	2	2	1	75
8. Hory	31		19	4		54
9. Jehličná	50	12	13	2	1	78
10. Kolová, Libavské Údolí	46	5	23	26		100
11. Krajková	30	24	8	20		82
Hrádek	12					12
Libnov	9					9
Květná	43					43
Radvanov	29					29
Luh nad Svatavou	4	2	6	1		13
12. Královské Poříčí	73	2	91	3		169
Těšovice	34	3	1	5		43
13. Kynšperk nad Ohří	325	14	104	94	1	538
Chotíkov	18	20				38
14. Lísková	33		29	4		66
15. Lomnice	83	6	7	22	1	119
Dolní Nivy	10		3	1		14
16. Oloví	44	6	24	11		85
17. Pochlovice	63	7	15	12	1	98
18. Sokolov	1 190	197	419	461	11	2 278
19. Svatava	355	34	161	61	1	612
20. Týn	54	2	1		1	58
Celkem	3 543	410	1 178	973	24	6 128

Úprava: autor

49 Tamtéž: s. 32

Tabulka č. 3 - Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Loket⁵⁰

Volební obce a připojené obce	1. KSC	2. ČSSL	3. ČSSD	4. ČSNS	Prázdné	Celkem
1. Božičany	71	4	8	9		92
Jimlíkov	5		2	16		23
2. Horní Slavkov	136	13	36	59	7	251
3. Chodov	401	45	119	172	14	751
Stará Chodovská	28		8	18	1	55
Smolnice	35	5	2	15		57
4. Krásno	106	1	8	10		125
Čistá	8	3		1		12
5. Loket	280	51	87	138	3	559
Hory	37	4	4	2		47
Staré Sedlo	26	2	17	1		46
6. Loučky	40	6	67	24	1	138
7. Mírová	72	5	7	14		98
8. Nová Role	93	3	28	15		139
9. Nové Sedlo	174	13	176	66	4	433
Chranišov	17	2	21	8		48
10. Tatrovice	58		12	15		85
Vřesová	32			13		45
11. Vintřov	39	3	35	18		95
Lipnice	26		4	2		32
Alberov	12	1		11		24
Celkem	1 696	161	641	627	30	3 155

Úprava: autor

4.3.4 Nucené vysídlení německy hovořícího obyvatelstva

Osud německého obyvatelstva nastínil Košický vládní program, který po příchodu na československé území schválila tehdejší vláda 5. 4. 1945 na zasedání v Košicích. V dokumentu bylo německé a také maďarské obyvatelstvo zbaveno československého státního občanství, a tím zbaveno všech práv (mj. práva svobodného pohybu, volebního práva, zakázáno měli návštěvu kulturních zařízení). Ve dnech 17. července až 2. srpna 1945 bylo na konferenci tří vítězných velmocí v Postupimi s konečnou platností rozhodnuto o vystěhování německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska.

Zpráva o výsledcích Postupimské dohody vyvolala u většiny německého obyvatelstva na Sokolovsku strach, nejistotu a deprese. Mnozí zemědělci odmítali pracovat na svých polích, přestali se starat o své usedlosti, když věděli, že o ně přijdou. Mnoho

⁵⁰ Tamtéž: s. 33

obyvatel začalo například uschovávat své cenné věci v naději, že se jednou vrátí. Někteří se i utěšovali, že se jich ohlašovaná tvrdá opatření nedotknou. Ovšem ani pokud se někdo prokázal a byl uznán antifašistou, neznamenalo to navrácení občanských práv a svobod, ale jen určité výhody např. lepší přiděl potravinových lístků nebo při odsunu možnost vzít si sebou všechnen majetek. Vysídlení německého obyvatelstva spadalo do kompetence okresních správních komisí. Byly vytvořeny odsunové směrnice – povolena byla zavazadla do váhy 50 kg a příruční zavazadla do hmotnosti 5 kg, antifašisté měli povolen veškerý majetek, při nástupu do transportu měl být také lékařský doprovod, vybavení základní stravou na 3 -7 dní a stanoveny kvóty pro odsun do jednotlivých okupačních zón (americká, britská a francouzská – budoucí Spolková republika Německo a sovětská - budoucí Německá demokratická republika). Pro Němce určené k odsunu byla vytvořena odsunová střediska – přímo v Sokolově bylo zřízeno v budově centrální školy a další v budově bývalé Hellmanovy přádelny u železničního nádraží.⁵¹

K prvním transferům německého obyvatelstva ze Sokolovska, často dobrovolným, docházelo již v létě 1945, ovšem chaoticky a neorganizovaně. Motivace odchodů byla různá. Bývalí předáci henleinovského a nacistického hnutí ani nečekali na postupimské rozhodnutí a vědomi si svých provinění, hledali už v prvních květnových dnech azyl na území obsazeném americkou armádou. Jejich počet není znám. Za nimi později odcházely i jejich manželky a děti. O nepřehledné a chaotické situaci v prvních měsících po skončení války vypovídají měsíční situační zprávy, prezidiální spisy okresních správních komisí a zápisy z kronik.⁵² Například se lze dočíst:

31. května: „Celý okres je přeplněn tábory Italů, Poláků, Rusů a Francouzů. Správa táborů podléhá Francaisovi Lissonovi. Mimo to jsou zde uprchlíci z německých krajů, říšští Němci a bývalí vojáci. Ti se potloukají po městě. Američané nedovolí jejich internování. Nedají souhlas k tomu, aby byli vystěhováni.“⁵³

51 NĚMEC, Václav: *Odsun? A proč?* Sokolov 1986. s. 32 - 33

Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích (SOkA Sokolov) disponuje téměř kompletní dokumentací o transferu německého obyvatelstva. V kartonech jsou uloženy různé seznamy odsunovaných, potvrzení o výplatách markových platidel, lékařská osvědčení, vyúčtování a vybavení jednotlivých transportů, korespondence styčných důstojníků. V zápisech o schůzích a jednáních okresních správních komisí a národních výborů jsou hlášení odsunových referentů.

52 NĚMEC, Václav: *Odsun? A proč?* Sokolov 1986. s. 34

53 Tamtéž.

17. června: „Hranice proti Německu jsou uzavřeny, proto žádné odsuny. Na hranicích by vznikla zácpa. Okresní správní komisi navštívil pověřenec americké civilní správy major Hamilton. Řekl: „Vše je třeba vyřešit v klidu a pořádku. Dospělí mají při odsunu dostat 220, děti 50 RM. Nemají sebou brát cenné předměty, povoleny jsou jen snubní prstýnky. Cestovní pasy do Německa neexistují. Okres má 98 % Němců. Čím dříve zvládnete své problémy, tím dříve odejdeme. Všechno musí jít v mezích zákona.“⁵⁴

24. června: „V okrese se hromadí další uprchlíci. Jedná se s okresní správní komisí v Karlových Varech, aby zastavila odsun. Někteří, kteří mají jít na východ, se obracejí na západ a jdou přes Falknovsko. Hranice je ale uzavřena, a tak mnoho odcházejících zůstává na Falknovsku, kde se o jejich výživu musí starat okresní správní komise, ubytovat je a dál se o ně starat“.⁵⁵

15. srpna: „15. srpna 1945 byl proveden odsun 648 osob – uprchlíků z Pruského Slezska. Byl to jeden z nejpočetnějších odsunů Němců z Lokte“.⁵⁶

Hlavní transfer německých obyvatel Sokolovska do sousedního Německa začal v únoru 1946 a skončil v říjnu téhož roku, ovšem menší transporty odjížděly ještě v průběhu celého roku 1947 a začátkem roku 1948. Ve všech okresech byla již od podzimu odsuvná střediska. Z transferů byli vyjímáni specialisté, potvrzení antifašisté a členové smíšených rodin, často však odcházeli i tito lidé, neboť v době rozpoutaných nacionálních vášní a touhy po odplatě se mezi Němci příliš nerozlišovalo.⁵⁷

Organizace transferů probíhala skoro ve všech místech podobným způsobem. Z kroniky obce Bublava lze např. vyčíst, že vysídlení bylo prováděno na základě seznamu místní správní komise. První transfer byl proveden o půlnoci, do každé rodiny určené k vysídlení se dostavili dva členové komise – Čech a Němec, kteří doručili rodinám odsunové lístky. Někdy byli doprovázeni členem SNB. Bylo nařízeno dostavit se se zavazadly o váze 70 kg do místní školy, ale většina Němců již o svém osudu věděla.

54 Tamtéž: s. 35

55 Tamtéž.

56 *Kronika města Loket (1946 – 1986)* s. 28. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz>

[cit. 2012 – 09 - 08]

57 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010.

s. 159

Hlavním informátorem byl tajemník obce Bublava, bývalý učitel Weiss, který ovládal češtinu.⁵⁸

Pohled „zdola“ na toto období nám předkládá opět pamětnice Anna (nar. 1927):
„Někdo mi řekl, že na místní správní komisi hledají kancelářskou silu - někoho, kdo umí dobře německy i česky, já měla český školy a ještě ve válce jsem si udělala kurz psaní strojem, tak jsem tam šla a předseda, národní socialista Thiel, mě hned přijal. Občas jsem i roznášela lístky k odsunu, lidi většinou brečeli, bylo mezi nimi i hodně nevinných. Táta byl antifašista, do odsunu jsme nemuseli, ale pásku jsme taky měli nosit, já jsem jí moc nenosila, protože jsem byla „slečna z výboru“. Táta byl čerstvě ženatý s novou macechou z Kraslic a ta tady nechtěla zůstat, nakonec dobrovolně odešli, mohl si vzít nákladák i s přívěsem a nejeli namačkaný ve vagónech. Táta pořád říkal, dobře jim tak, furt všichni řvali –wir wollen Heim ins Reich-, tak je zavřeli do vagónů na dobytek a mají to. Všichni ale takový nebyli, strejda Götz z Kamenice, dělal na šachtě a doma ještě pracoval jako truhlář, když museli ven, tak si zakopal všechno svoje truhlářské nářadí někde u lesa, myslím, že hodně lidí si takhle něco schovalo nebo někde zakopalo. Mysleli si chudáci, že se ještě někdy vrátí zpět domů. Taky byly i případy, když někdo prokázal, že nějaký předmět např. šicí stroj potřebuje pro svoji obživu, tak jim obecní úřad dával potvrzení a oni si to mohli vzít sebou.“⁵⁹

Paní Anna nám coby „starousedlík“ předkládá pohled člena antifašistické rodiny. Ve svých vzpomínkách relativizuje kolektivní vinu, deklaruje pouze existenci dobrých a zlých lidí. Je velmi poučné si připomínat názory a pohled těchto „obyčejných“ Němců. Paní Anna ví, že bylo mnoho nevinných, na druhé straně vzpomíná na zaryté nacisty, kteří na ně pohlíželi jako na nepřátele režimu a tak se k nim i chovali. Navštěvovala české školy a měla velkou výhodu znalosti obou jazyků. To jí také umožnilo pracovat po skončení války na určité pozici na obecním úřadě a využívat menších výhod, jako například nenosit stále pásku, která místní Němce stigmatizovala.

Hlavní transfery německého obyvatelstva měly končit v říjnu 1946. Některé okresní národní výbory už proto zaznamenaly ve svých situačních zprávách celkovou bilanci. ONV ve ve Falknově: *„V měsíci říjnu byl ukončen odsun. Celkem bylo vypravěno 35*

58 SOKA Sokolov, *Kronika obce Bublavy*, s. 20

59 Rozhovor s pamětnicí Annou, narozenou r. 1927 v Sokolově. Rozhovor byl proveden 18. 10. 2012 v Dolním Rychnově autorem práce.

transportů s 39 219 osobami. Sestavení posledních transportů (číslo 34 a 35) bylo spojeno s mnoha těžkostmi. Poslední byl vypraven 13. října. Na okrese zůstává na 12 000 Němců. Jejich soupis se právě provádí.“⁶⁰

ONV v Kraslicích ve své rekapitulaci z 30. října 1946: „Celkem bylo v roce 1946 z Kraslicka odesláno 20 transportů s 22 461 osobami“.⁶¹

Z bývalého loketského okresu chybí bilance roku 1946, je možné pouze zdokumentovat výpisem z protokolu o likvidaci sběrného střediska v Novém Sedle z 24. března 1948, kde se uvádí, že celkem bylo z Loketska vysídleno 25 600 osob.⁶²

4. března 1949 zaslal ONV v Sokolově ministerstvu vnitra hlášení o počtu osob německé národnosti podle stavu k 15. únoru 1949 na území bývalého Falknovska. Přehled o těchto osobách udává následující tabulka:

Tabulka č. 4 - Přehled osob německé národnosti k 15. únoru 1949⁶³

Celkem německá národnost	13 964
Osoby podléhající odsunu	942
Osoby nepodléhající odsunu	13 022
Specialisté v průmyslu a hornictví s rodinnými příslušníky	11 983
Němci ve smíšeném manželství s českým nebo slovenským partnerem	407
Němci vyňatí z odsunu cestou milosti	157
Prověřeni němečtí antifašisté	433

Úprava: autor

Uvedená čísla dobře dokumentují, proč na území Falknovska zůstalo i po skončení hlavní fáze vysídlení největší množství osob německé národnosti v celé republice. Pro průmysl představovali němečtí horníci zcela nepostradatelnou pracovní sílu a pomalý přísun nových osídlenců neukazoval zlepšení situace.

Vládní usnesení z 8. ledna 1946 a následné oběžníky ministerstva vnitra odkládaly odsun německých horníků a jejich rodinných příslušníků a na základě výnosu ministerstva vnitra z 19. února měly být pořizeny seznamy osob, které obdrží legitimace. Na

60 NĚMEC, Václav: *Odsun? A proč?* Sokolov 1986. s. 62

61 Tamtéž: s. 65

62 Tamtéž: s. 69

63 Tamtéž: s. 69 - 70

legitimované specialisty se nevztahovaly 20% srážky z hrubé mzdy a sociálního pojištění a měli také, dle výnosu ministerstva výživy z 11. dubna, dostat české potravinové lístky.⁶⁴

Němečtí specialisté byli i v jiných profesích a i zde se objevovaly problémy po jejich vysídlení. Svědčí o tom například zápis v kronice města Lokte: „*Největší a nejznámější jest průmysl porcelánový, který proslavil Loket v daleké cizině. Němci byli specialisté v tomto oboru a nyní jest na našich, aby co nejdříve a nejvíce pochytili z jejich zkušeností, než budou vysídleni*“⁶⁵.

Vedle různých diskriminačních a represivních opatření byla většina německého obyvatelstva postižena také vyvlastněním svého majetku bez jakékoliv náhrady. Platnost a účinnost dekretů prezidenta republiky E. Beneše, zejména dekretu č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o národní správě majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby okupace, dekretu č. 12/1945 Sb. z 12. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a dekretu č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, významně poznamenaly vlastnickou strukturu a majetkové poměry v okrese. Národní správu v konkrétních místech zaváděly a přidělovaly nově vznikající národní výbory. Pokud nebyl majetek převeden do národní správy novým vlastníkům, zůstával v držení státu jako konfiskát. Stát pak měl takový majetek spravovat a udržovat do doby, než bude převzat novým majitelem či správcem. Dekretem č. 12 z 21. června 1945 byla Němcům, kolaborantům a dalším nepřátelům československého státu konfiskována zemědělská půda a byl zřízen Národní pozemkový fond (NPF). Tato instituce měla fakticky řídit poválečnou pozemkovou reformu a také spravovat zemědělský a lesní majetek až do jeho odevzdání novým přídělčům.⁶⁶

Mnoho bývalých německých velkostatků na sledovaném území připadlo do státní správy a následně byly rozděleny mezi nové československé osídlence. Například dne 10. srpna byl znárodněn velkostatek „Perlgas“, dnešní Chlumek v obci Šabina u Sokolova, jehož celkovou hodnotu s pozemky, lesy, budovami a vybavením vyčíslila národní správa

64 DOHNAL, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945–1948*. Sokolov 2007. s. 27

65 *Kronika města Loket (1946–1986)*. s. 20. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz>

[cit. 2012–09–08]

66 KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958–1960, Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. Brno 2006. s. 20

na 5,5 milionů Kčs.⁶⁷ Obvykle se však nepodařilo rozdělit všechny konfiskovaný majetek, řada živností tak zanikla a půda zůstala ležet ladem.

4.3.5 Osídlení

Po skončení druhé světové války a obnově československého státu na jaře 1945 dochází k výrazným změnám v celé společnosti. Radikálně se také proměnila národnostní, sociální a demografická struktura obyvatelstva v českém pohraničí. Téměř tři miliony Němců, z nichž podstatná část žila právě v pohraničních oblastech, byly v letech 1945 – 1947 vysídleny za hranice. Transfer německého obyvatelstva především způsobil, že se většina pohraničních oblastí téměř vyprázdnila. Nízký počet starousedlíků a neodsunutých Němců (v celém poválečném Československu jich zůstalo necelých 200 000) měly zvýšit příchody novoosídlenců. Přesto velká vlna osídlovací politiky nepřilákala do pohraničí takové množství lidí, aby po Němcích osídlili všechny postižené oblasti.⁶⁸

Vážným problémem při osídlování se ukázalo sociální složení nově přichozího obyvatelstva. Po květnu 1945 se sice do pohraničí vraceli obyvatelé vystěhovaní již v roce 1938, avšak vedle starousedlíků přicházeli do těchto oblastí masově také noví osídlenci, většinou bezzemci a nemajetní zemědělstí dělníci z vnitrozemí, aby zde získali půdu a usedlosti po odsunutém obyvatelstvu. V mnoha případech se jednalo i o osoby a rodiny, které si přišly do těchto míst přilepšit a dosáhnout bezpracně nového majetku.⁶⁹

Koncem srpna 1945 zahájila v sokolovském okrese činnost osídlovací komise ministerstva zemědělství, ale právě náplň její činnosti – rozdělování zemědělského majetku – vykazovala nejvíce těžkostí. O zemědělské usedlosti nebyl velký zájem. Národní správa byla zřízena jen ve velkých zemědělských podnicích (jako na někdejších majetcích Nostitze, barona Branta, Hásů či Kopalů) a ještě v listopadu zůstávala většina usedlostí v německých rukou (noví osídlenci jich doposud zabrali jen 74).⁷⁰

V podstatě lepší situaci se nacházely živnosti (značný zájem se soustředil především na restaurační zařízení), ale i zde z původního počtu asi 1 000 živností bylo

67 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 140. sign. 621 (*Zemědělská půda, hospodaření a konfiskace*).

68 KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958 - 1960, Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. Brno 2006. s. 19

69 Tamtéž.

70 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 140. sign. 628 (*Situační zpráva z 8. září 1945*).

obsazeno jen 200 (a u 90 se ještě počítalo s přidělením), zbytek čekalo uzavření.⁷¹ Většina nově přistěhovalého obyvatelstva Sokolovska byli, vzhledem k charakteru této oblasti, horníci a dělníci pouze se základním vzděláním. Z východního Slovenska byly do pohraničí víceméně nuceně přesunuty tisíce romských obyvatel. Naopak lidé s vyšším vzděláním, jako jsou například právníci, lékaři či učitelé, byl, a prakticky stále je v těchto oblastech nedostatek. Od základu se tak změnilo složení obyvatelstva, a to nejen co se týče národnosti. Drtivá většina nových obyvatel neměla ke zdejší krajině a místům žádný vztah, což se nutně muselo odrazit na vzhledu a charakteru těchto oblastí.⁷²

Jako i na mnoha jiných místech se i na Sokolovsku prohnaly skupiny tzv. zlatokopů a různých dobrodruhů, kteří přijeli jen obcíhnout situaci, obcházel opuštěné objekty a rabovali. Jednalo se většinou o jednotlivce a malé skupiny lidí, kteří se snažili nashromáždit co nejvíce hmotného majetku a vrátit se zpět, většinou do vnitrozemí. Zištný motiv příchodu do pohraničí, touha po obohacení lidí a fenomén „zlatokopectví“ je v rozhovorech s pamětníky shodně popsán jako nemorální, vypočítavý a nepoctivý.

Narátorka Anna (nar. 1927) z Dolního Rychnova popisuje:

„Hned po válce nic nešlo, většina Němců už byla pryč, zásobování neexistovalo, Američani měli zásoby jen pro sebe, národní správa ještě nefungovala. Neměli jsme co jíst a tak se jezdilo tzv. hamstrovat, to znamenalo, že na vesnicích dál ve vnitrozemí jsme většinou výměnou za povlečení, ručníky a různé oblečení dostali od sedláků pár brambor nebo obilí. Jela jsem se dvěma sousedkama na kole až k Černošínu k sedlákům, tam jsme přespaly a druhý den na obtěžkaném kole zpátky, na nosiči pytlík brambor, na zádech ruksak, na řídítkách dvě tašky. Kousek před Sokolovem už jsem nemohla, slezla jsem, že už to kolo hodím do příkopu a brečela jsem, ženský mi domlouvaly a pomohly vytlačit kolo na kopec a tam už stáli na silnici český chasníci – zlatokopové, čekali na ženské, co se vracely z hamstrování a všechno jim brali. Pochopitelně taky neměli co do huby, tak si to prostě lehce vzali. Sousedka Milli hrozně brečela, měla doma dvě hladové děti a mě v tu chvíli už bylo všechno jedno, spustila jsem na ně česky, nadávala jsem i brečela, co jsou za lidi, že se nestydí, nakonec nám vše nechali a pustili nás dál. Pak byli i takoví, co přijeli auty, dali

71 Dohnal, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945 -1948*. Sokolov 2007. s. 15

72 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 162

*si přidělit byt, naložili, co mohli a zmizeli. Mávali různými lejstry a papíry s razítky, vlezli do baráku, pobrali třeba pěkný porcelán a sklo a už se neukázali.*⁷³

O osídlení Sokolovska se zmiňují i mnohé obecní kroniky. Například o příchodu osídlenců do obce Krajková v roce 1947 se uvádí, že v tomto roce přišlo do obce několik cikánů z východního Slovenska, kteří pracují na Dole Žofie v Bukovanech. Přijeli také Češi z Ukrajiny, Volyně. Nejvíce rodin bylo volyňských Čechů, obsadili většinou hospodářské usedlosti po Slovácích, kteří odešli většinou zpět na Slovensko. Kronika uvádí, že jsou dobří hospodáři, kteří sebou přivezli i dobytek.⁷⁴

Další skupinou obyvatelstva, která na Sokolovsko přicházela, byli noví osídlenci s tzv. služebním motivem. Tito lidé byli do pohraničí přeloženi nebo dostali umístěnku na různá místa především na dolech, dráze, ve školství, ale ve státní správě u policie a vojáků. V rámci tzv. totálního nasazení (Totaleinstaz) přišlo na Falknovsko v roce 1942 a později několik desítek studentů lounského gymnázia a obchodní akademie. Většina využila zmatku vzniklého při náletu amerických letadel na Falknov 17. dubna 1945 a uprchla. Po skončení války se značná část vrátila, protože v době svého nasazení měli možnost poznat práci na dolech. Mnozí byli jmenováni důvěrníky národního výboru a objevili se jako komisaři ve vedení podniků. Šlo většinou o příslušníky ročníku 1921. Ve spolupráci s již dříve jmenovanými důvěrníky se značnou měrou zasloužili především o poměrně rychlou obnovu těžby uhlí a konsolidaci práce v uhelném revíru.⁷⁵

Ale ani novousedlíci, kteří sice zůstali, se často dobře neadaptovali a po krátkém pobytu se vraceli zpátky do svých domovů. Nedostatečné osídlení a problematická sociální struktura nových osídlenců se tak výrazně na dlouhá léta podepsaly na hospodářských těžkostech a výrazném zaostávání celé oblasti Sokolovska.

73 Rozhovor s pamětnicí Annou, narozenou r. 1927 v Sokolově. Rozhovor byl proveden 18. 10. 2012 v Dolním Rychnově autorem práce.

74 *Kronika obce Krajková*. s. 21. Blíže k tématu též: *Kronika obce Jindřichovice*. s. 15 - 16. Dostupné online: <http://www.portafontium.cz> [cit. 2012 - 04 - 08]

75 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – Sokolov 2008*. Sokolov 2011. s. 159

4.4 Únor roku 1948

Vítězství dělnické třídy v roce 1948 proběhlo na Sokolovsku bez větších problémů. Již 20. února hlásilo vedení strany v Sokolově, že všechny důležité podniky, úřady a kasárna jsou pod kontrolou dělnické třídy, tedy formujících se jednotek Lidových milicí. 23. února byl v Sokolově ustanoven akční výbor strany, který ihned začal s prováděním čistek.⁷⁶

V kronice města Kynšperku nad Ohří se se píše, že vládní krize nezastihla Komunistickou stranu Československa nepřipravenou. Její nejspolehlivější příslušníci vytvořili LM, z nichž byla v Kynšperku utvořena osadní jednotka. Ta spolu s jednotkami v podnicích zajistila klidný průběh únorových událostí. Byly střeženy závody (pivovar, briketárna), nádraží a most a nebylo třeba sáhnout ke zbraním⁷⁷.

Ve zprávě Okresního akčního výboru národní fronty v Sokolově je jako jeho předseda uveden Václav Benedikt. Konstatování, že bylo zajištěno šest případů národních socialistů, lze vykládat různě. Ale i zde čistky roztáčely svá kola. Ve SNB byli vyměněni čtyři velitelé, následovali je příslušníci, kteří měli německé manželky a vedoucí státní bezpečnosti. Vnucená národní správa byla dosazena do patnácti podniků a ve všech závodech na Sokolovsku byly provedeny personální změny. Z okresního národního výboru byli vyloučeni, i zde je možný různý výklad, „takřka“ všichni národní socialisté. Jediný lidovec unikl svému osudu – přestoupil do KSČ. O tom, co se dělo na nižší úrovni místních akčních výborů, neexistovaly informace. Národně socialistický sekretariát byl podroben prohlídce 25. února, lidovecký byl ponechán na pokoji. Národní socialisté se dosud nerozešli, ze strany jsou vylučováni pravicoví sociální demokraté. Čistka byla provedena také ve zdejší posádce, byl ustanoven nový velitelský sbor. Ve všech závodech vznikly vedoucí trojky a Lidové milice.⁷⁸

Zatčen byl předseda místní národně socialistické strany Kořínek, ředitel dolů Kadlec či vedoucí obchodního oddělení dolů Hauser utekli před jeho osudem do Německa. Podobné akční výbory vznikly na všech podnicích Sokolovska, Kraslicka a Loketska.

76 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 58

77 *Kronika města Kynšperk nad Ohří*. s. 15. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz>

[cit. 2012 – 04 - 08]

78 JIŘÍK, Václav: *Kupředu levá*. Praha 2008. s. 151

Čistkou prošly i okresní výbory, ve kterých byly funkcí zbaveni nekomunističtí úředníci, uzavřeny byly sekretariáty nekomunistických stran. 24. února se na Sokolovsku, jako jinde v republice, konala jednododinová generální stávka, jež podporovala vedení KSČ a požadovala přijetí demise demokratických ministrů, k čemuž došlo o den později.⁷⁹

Dne 31. 3. 1948 došlo k významné události v dějinách Sokolovska, neboť došlo k přejmenování města Falknova na Sokolov. Právě při přejmenování města se objevuje propagandistická tendence komunistického režimu. Název města měl symbolizovat ukrajinské město Sokolovo, kde bojovali i čeští vojáci. Tento ryze ideový výklad se následně tradoval po desítky socialistických let. Dobový tisk tvrdil, že to byla současně i manifestace lásky k Sovětskému svazu. Přitom šlo o cílený tendenční záměr, který neodpovídal skutečnosti, tedy překladu starého německého názvu (Falke v němčině znamená sokol). Slavnosti se zúčastnil i tehdejší ministr národní obrany a účastník bitvy u Sokolova Ludvík Svoboda.⁸⁰ Změna názvu města nebyla jedinou změnou, přejmenovány byly i některé ulice. Jako první na jaře 1946 byla Loketská ulice přejmenována na Karla Havlíčka Borovského, Růžové náměstí na Jana Žižky z Trocnova, Křížová ulice na Třidu maršála Tita a část Nádražní ulice na Třidu maršála Stalina. Poslední dvě pojmenování se později ukázala jako nešťastná, nejdříve se na černou listinu dostal prezident Tito (odmítl se podřídit Stalinovi) a nakonec i Stalin.⁸¹

Nová ústava uzákoňovala převzetí moci dělnickou třídou a popírala principy demokracie – za této situace byly volby 30. 5. 1948 v podstatě jen tragickou fraškou a i na Sokolovsku měly již jen fasádu svobodomyšlnosti. Pod taktovkou komunistické strany mohl volič hodit do urny pouze jednotnou kandidátku Národní fronty nebo prázdný lístek. Volby byly provázeny manipulacemi, zastrašováním, a tak výsledek byl zcela jednoznačný, že 89 % voličů volilo Národní frontu. Sokolovsko odevzdalo pro kandidáty Národní fronty 13 264 hlasy, bílých lístků bylo jen 284.⁸²

Trestání a odhalování domnělých i skutečných odpůrců režimu, především podle zákona č. 231 na ochranu lidově demokratické republiky, se dotklo i některých místních

79 Tamtéž: s. 152

80 KAVKOVÁ, Helena: *Březen 1948 – z Falknova Sokolov*. Sokolovský patriot. 2012. č. 3. Dostupné též on-line na: http://www.sokinfo.cz/patriot/2012/03_12.pdf [cit. 2012 - 10 - 22]

81 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – Sokolov 2008*. Sokolov 2011. s. 169

82 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 60

občanů. Po vzoru velkých procesů, které se konaly za asistence filmových kamer a před očima vybrané veřejnosti, s takzvanými nepřáteli lidově demokratického zřízení, škůdci, špiony a zaprodanci západu, jako byla dr. Milada Horáková či druhý muž KSČ Rudolf Slánský, postupovala strana i na Sokolovsku. Budování totalitního státu dokresluje i hlášení velitelství národní bezpečnosti v Sokolově z května 1949, kde je mimo jiné oznamováno úspěšné získávání důvěrníků z řad uvědomělých dělníků, pokračování sledování činnosti církvi a církevních osob, kontroly na poštách (při těchto kontrolách bylo mj. na poště na náměstí zabaveno 28 dopisů adresovaných velvyslanectví USA v Praze).⁸³

Politicky motivované procesy se nevyhnuly ani Sokolovu. V říjnu 1949 bylo zatčeno 9 pracovníků ve stavebnictví, se kterými se ve dnech 21. – 26. 8. 1950 konal proces u okresního soudu v Sokolově. Důvod zatčení bylo maření plnění dvouletého plánu. Během dvouletého plánu mělo být v Sokolově postaveno 400 bytů, ale vzhledem k nedostatku stavebního materiálu nebyl plán splněn. K nejvyššímu trestu byl odsouzen Ing. Nevšimal, předseda zemské komise. V hledáčku možných nepřátel nového režimu se ocitla též církev. Vedle konfiskace majetku to byla i likvidace církevního školství, zdravotnictví nebo charity. V říjnu 1951 muselo mnoho řádových sester opustit sokolovskou nemocnici a přes protesty lékařů a pacientů byla zrušena tamní kaple. Svoboda vyznání byla potlačována, na věřící byl činěn nátlak, aby z církve vystoupili a účast na nedělní bohoslužbě se stala neslučitelnou s výkonem mnoha povolání. Za ukrývání několika pronásledovaných osob byl již roku 1949 zatčen a odsouzen pater sokolovského kapucínského kláštera Ondřej Karel Frgal a pater Josef Konečný. Oba dostali nepodmínečné tresty a klášter byl následně zrušen. Kněží se museli zúčastňovat různých školení a porad, kde jim byly dávány náměty na nedělní kázání. Tento nátlak se většinou setkal s úspěchem a většina duchovních se musela přizpůsobit. Jestliže odmítli, byli buď zatčeni jako v roce 1951 sokolovský kněz Václav Bareš, nebo posláni na vojenské cvičení jako Petr Kučera z Chlumu sv. Maří.⁸⁴

Jedním z nejmutnějších příkladů nové totality bylo budování táborů nucených prací a nápravně pracovních táborů, jejichž vzhled a režim v nich se nápadně podobal německým pracovním a koncentračním táborům z války. Nejznámější takové tábory byly

83 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – Sokolov 2008*. Sokolov 2011. s. 170

84 Tamtéž: s. 174 -176

zřízeny na Příbramsku a Jáchymovsku, kde značná část vězňů odsouzená za delikty musela v tvrdých podmínkách těžit uranovou rudu.

V okolí města Horní Slavkov, kde se také těžila uranová ruda, došlo ke zřízení čtyř vězeňských táborů, jež podléhaly inspektorátu Jáchymovských dolů. Šlo o tábory Svatopluk, Prokop, Ležnice a tábor XII. Odsouzení měli velice tvrdý režim, jsou známy případy bití, několikaměsíčních korekcí či záhadných úmrtí a zastřelení. Z tábora XII je znám jeden větší pokus o útěk. 15. října 1951 přepadlo 11 vězňů strážné, jednoho postřelilo, další odzbrojilo a vězni nakonec uprchli. Nedostali se ale příliš daleko, blízko obce Stanovice na Karlovarsku byli obklíčeni a 5 vězňů bylo zastřeleno. Čtyři byli zajati, dva z nich později popraveni. Poslední dva členové skupiny zemřeli při pozdějším neúspěšném přechodu státních hranic. Většina táborů byla v tichosti zrušena ve druhé polovině 50. let, bývalý tábor Prokop funguje dodnes jako věznice.⁸⁵

Budování socialismu si vyžadovalo další organizační a politické upevnění KSČ. Vzhledem k podstatnému zvýšení členů strany v poválečném a zejména pounorovém období bylo třeba očistit své řady, a tak strana zorganizovala na podzim roku 1948 prověrky všech členů. Počty členů KSČ všech tří okresů na Sokolovsku ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 5 - Počty členů KSČ⁸⁶

rok	okres Sokolov	okres Kraslice	okres Locket
1947	2 675 členů (53 organizací KSČ)	708 členů (24 organizací KSČ)	1 364 členů (33 organizací KSČ)
3/1948	6 335 členů (66 organizací KSČ)	2 045 členů (27 organizací KSČ)	2 519 členů (37 organizací KSČ)

Úprava: autor

85 K vězeňským táborům v Horním Slavkově blíže: TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov. 2000. s. 195 - 245

86 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 82

4.5 Pohraniční území

Období po únoru 1948 nastolilo velkou společenskou změnu, jejíž naplněním mělo dojít k odstranění dosavadních společenských neduhů. Aby československý lid nebyl v budovatelském úsilí rušen, zamezilo se výskytu jiných myšlenkových směrů a aby nebyly přejímány zpět překonané společenské formy zpoza hranic, vybuďoval se na státní hranici takový systém střežení, jenž měl vyloučit možnost jejího ilegálního přechodu. Garantem tohoto systému měly být útvary Pohraniční stráže (PS), jež byly od počátku roku 1951 dislokovány při hranici se západním Německem a Rakouskem.⁸⁷

Rozhodujícím pro pohraniční režim v padesátých letech se stalo Ustanovení o pohraničním území č. S-2231/40 – taj. – 51, vydané 28. 4. 1951 ministrem národní bezpečnosti Ladislavem Kopřivou.⁸⁸ Na základě tohoto ustanovení se v dvaceti osmi pohraničních okresech zřizovalo vedle již platného hraničního pásma nově také zakázané pásmo. Zatímco na obyvatele pohraničních pásem to prakticky vliv nemělo, u ostatních byla situace jiná. Zakázané pásmo bylo široké zhruba 2 km od státní hranice, obyvatelstvo z něj bylo vystěhováváno a vstup do něj zakázán. K tomuto pásmu pak přiléhal 10 km široký pruh pásma hraničního, kde byl život obyvatel značně ztížen a omezen. Hraniční pásmo postihlo v celé republice více než 300 obcí a osad a několik desítek tisíc jejich obyvatel. Osoby trvale bydlící nebo trvale zaměstnané v hraničním pásmu a kromě nich také držitelé zdejších zemědělských pozemků, lékaři a duchovní, jejichž obvod zasahoval do hraničního pásma, dostali povolení vystavené orgánem PS působícím při okresním velitelství Národní bezpečnosti. Pro přechodný pobyt byla brigádníkům, rekreatům nebo příbuzným trvale žijícím osob na dobu jejich pobytu v hraničním pásmu vystavována časově omezená povolení. O necelý rok později bylo hraniční pásmo upraveno a část tohoto území, která již bezprostředně sousedila se státní hranicí s Rakouskem a s Bavorskem (později též s východním Německem), byla proměněna v zakázané pásmo, kde již nebylo dovoleno bydlet ani do něj vstupovat žádným civilním osobám.⁸⁹

87 VANĚK, Pavel: *Konstituování pohraničního území v letech 1948-1951 jako prvku ochrany státní hranice*. Západočeský historický sborník č. 7. Státní oblastní archiv v Plzni. Plzeň 2001. s. 331

88 Tamtéž: s. 335

89 KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960, Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. Brno 2006. s. 28 K problematice pohraničního území též blíže: KOVAŘÍK, David: *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945- 1960*. Disertační práce. Masarykova universita Brno. 2009. s. 42 -52

Na území Sokolovska se vydání Ustanovení o pohraničním území v roce 1951 projevilo i jako snaha izolovat oblast těžby uranu. Byla zřízena oblast Jizera, která zahrnovala území kolem Jáchymova, Horního Slavkova a Příbrami. V Horním Slavkově působil III. prapor útvaru Jeřáb se čtyřmi rotami. Zřízení střežené oblasti Jizera pak mělo dopad i na civilní obyvatelstvo a bylo zároveň důvodem pro vytvoření uzavřeného území Horní Slavkov, které sestávalo z obcí – Bošířany, Dvory, Háje, Horní Slavkov, Kfely, Krásno, Ležnice, Ležnička, Nadlesí, Údolí, Bečov nad Teplou, Hlinky, Milešov a Vodnou. Na všech užívaných cestách, které vedly do uzavřeného území, byly zřízeny uzamykatelné nebo kyvadlové závory. Na lesních cestách byly umístěny mnohosetkilogramové betonové triangly, aby se do této oblasti nedalo vjet ani po těchto neužívaných cestách. Občané s trvalým bydlištěm a pracovištěm na uzavřeném území měli tzv. povolenku pro trvalý pobyt v uzavřeném území. Pro přechodný pobyt byla vystavována tzv. propustka. Jen pro průjezd uzavřeným územím po železnici povolení být nemuselo.⁹⁰

4.6 Hospodářská situace

Hospodářská situace těsně po válce byla na Sokolovsku stejně jako v jiných částech republiky v neutěšeném stavu. Od jara 1946 se opět začala zhoršovat zásobovací situace, nejvýrazněji v případě mouky. Její nedostatek v létě dosáhl takových rozměrů, že osazenstvo dolů vyhrožovalo stávkou, nebudou-li přiděly zvýšeny. Obdobné problémy se týkaly rovněž distribuce dalších, již ne tak zásadních potravin, jako čerstvé zeleniny, kávy a cukrovinek. Teprve na podzim došlo ke zlepšení zásobovacích podmínek a před Vánoci se na okres dostaly v potřebném množství i cukrovinky a čokoláda. Po svátcích se situace opět vrátila k původnímu stavu a množily se stížnosti na nedostatek mouky, ovoce a dokonce i mléka.⁹¹

Na vývoj hospodářství neměl pozitivní dopad ani poúnorový vývoj roku 1948. Již během dubna bylo přijato Národním shromážděním několik znárodňovacích dekretů. V pohraničí začalo předávání zkonfiskovaného majetku do vlastnictví stávajících národních správců. Slavnostní předávání začalo v Sokolově 29. 5. 1948 (den před volbami) za účasti dr. Krejzy, předsedy fondu národní obnovy. Již za několik týdnů začalo předávání obchodů živnostníků a nových vlastníků do sítě národních podniků (Masna, Pramen,

90 TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov. 2000. s. 154 - 156

91 Dohnal, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945 –1948*. Sokolov 2007. s. 19

Osvobození – od roku 1951 družstvo Jednota), nebo do komunálních podniků MNV (především živnosti – pokrývači, malíři, zámečníci atd.).⁹²

Situace v zásobování se v padesátých letech mírně zlepšila. Kronika města Loket zmiňuje, že úroveň obyvatelstva doznala poslední dobou značného zlepšení, o čemž svědčí procenta prodaných radiopřístrojů, lustrů, praček, ledniček, hudebních nástrojů, saní, lyží, sportovních potřeb aj. Začátkem roku byla v Lokti zřízena prodejna volného masa a volného mléka. Jídelna a prodejna Jáchymovských dolů byla přednostně zásobována nedostatkovým zbožím, takže občané byli po této stránce velmi spokojeni⁹³. Na konci roku 1957 v Sokolově působilo již jen 9 živnostníků.⁹⁴

Další vývoj hospodářství byl především podřízen zájmům politickým. Důraz byl kladen na těžký průmysl a spotřební průmysl byl omezován, takže nemohl krýt poptávku. Podobně na tom bylo i zemědělství postižené kolektivizací. To vše vedlo k silící hospodářské krizi a k oslabení měny, což vyvrcholilo měnovou reformou, která byla provedena ve dnech 1. - 4. června 1953. Reforma zasáhla veškeré obyvatelstvo. Sice odstranila lístkový systém, ale došlo k nárůstu cen a nespokojenosti obyvatel. K uklidnění situace mělo přispět postupné snižování cen. K jednomu z největších došlo od 1. 5. 1954 a na jeho oslavu se v Sokolově konalo shromáždění, na kterém obyvatelstvo vládě děkovalo za snížení cen. V roce 1958 byly zavedeny doplňkové půjčky na nákup některého spotřebního zboží (televizor, rádio, lednička apod.) – žadatel musel mít našetřeno minimálně ¼ prostředků a zbytek do výše 6 000 Kčs si mohl půjčit. Vzrůst životní úrovně dokreslují i následující čísla: v roce 1957 bylo v Sokolově 11 847 rozhlasových přístrojů, 27 televizorů a 85 žadatelů o auto, v roce 1958 to bylo 12 687 rozhlasových přístrojů, 1 179 televizorů a 110 žadatelů o auto.⁹⁵

92 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – Sokolov 2008*. Sokolov 2011. s. 173

93 *Kronika města Loket (1946 – 1986)*. s. 170. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz>
[cit. 2012 – 09 - 08]

94 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – Sokolov 2008*. Sokolov 2011. s. 180

95 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 83

5 Socioekonomické proměny

5.1 Sídlní systém

Pojem Sokolovsko se zcela nekryje s někdejší Falknovskem. Počátkem 20. století bylo Sokolovsko rozděleno na dva politické okresy, a to Falknov a Kraslice, k nim se roku 1913 jako třetí politický okres přidal Loket. Nynější správní rozdělení je výsledkem několika etap integrací. Pro slučování hovořily vedle důvodů ekonomických a správních i důvody komunikační. Poválečný integrační správní trend přinesl slučování obcí do širších správních celků – počátkem roku 1948 bylo na Sokolovsku 125 obcí, na konci téhož roku 108 obcí, na konci roku 1952 64 obcí a k 1.7.1960 42 obcí.⁹⁶

Z uvedeného je zřejmé, že postupná industrializace soustřeďovala většinu obyvatel do městských aglomerací. Na počátku roku 1948 žilo na území Sokolovska v sedmi aglomeracích městského typu 25 tisíc osob, což představovalo 36 % z 69 tisíc obyvatel. V březnu 1961 sídlilo v okrese Sokolov ze 79 tisíc obyvatel v devíti městech již 52 tisíc osob a tvořili tak 65 % obyvatel.⁹⁷

K 1. lednu 1949 byla zrušena zemská správa a střední článek státní správy byl rozšířen a posílen novým krajským zřízením. Sokolovsko bylo začleněno do Karlovarského kraje. V souvislosti s vytvořením krajského zřízení došlo ke zrušení některých okresů a od 1. 2. 1949 k připojení jejich území ke správě sousedních okresů. Byl zrušen okres Loket, jehož obce byly rozděleny mezi okresy Sokolov, Karlovy Vary a Kraslice a část území byla přičleněna do vojenského újezdu Prameny zřízeného ve Slavkovském lese a spravovaného v rámci okresu Mariánské Lázně. Do tohoto okresu byly začleněny také obce Sokolovska ze zrušených okresů Bečov a Kynžvart a připojeny k němu obce na území újezdu z okresu Sokolov. Ze zrušeného okresu Nejdek bylo připojeno 10 obcí k okresu Kraslice, který byl zároveň posílen obcemi z okresu Sokolov v oblasti Oloví. V roce 1951 byla část obcí bývalého okresu Loket začleněných do okresu Sokolov předána do správy okresu Karlovy Vary a v srpnu 1954 byly obce okresu Sokolov připojené k okresu Mariánské Lázně po zrušení vojenského újezdu navráceny okresu Sokolov. Vývoj středního stupně státní správy byl dokončen v polovině roku 1960, kdy s přijetím první socialistické ústavy byl nově uspořádán krajský a okresní systém

⁹⁶ VLASÁK, Vladimír; KELLER, René: *Sokolovsko v letech socialistické výstavby*. Sokolov. 1984. s. 4

⁹⁷ Tamtéž: s. 3

státního zřízení. V podstatě sloučením Karlovarského a Plzeňského kraje byl vytvořen Západočeský kraj, v jehož rámci byl vytvořen i okres Sokolov. Do okresu Sokolov byly integrovány celé bývalé okresy Sokolov a Kraslice, velká část okresu Karlovy Vary, kdysi do něho začleněná ze zrušeného okresu Loket a malá část území zrušeného okresu Mariánské Lázně.⁹⁸

V současné době se na území okresu Sokolov nachází 38 dále uvedených samosprávných měst a obcí: Březová, Bublava, Bukovany, Citice, Dasnice, Dolní Nivy, Dolní Rychnov, Habartov, Horní Slavkov, Chlum sv. Maří, Chodov, Jindřichovice, Josefov, Kaceřov, Krajková, Královské Poříčí, Kraslice, Krásno, Kynšperk nad Ohří, Libavské Údolí, Loket, Lomnice, Nová Ves, Nové Sedlo, Oloví, Přebuz, Rotava, Rovná, Sokolov, Staré Sedlo, Stříbrná, Svatava, Šabina, Šindelová, Tatrovice, Těšovice, Vintřívov a Vřesová.⁹⁹

Průmyslový charakter Sokolovska velmi ovlivnil především po skončení války i stavební vývoj, vzhled městských center a jejich okolí. Vývojová charakteristika sídelní struktury je značně specifická, a to nejenom v rámci současného Karlovarského kraje. Je typická především vznikem velkých panelových sídlišť.¹⁰⁰

5.2 Obyvatelstvo

Rozmach průmyslu, především důlního a sklářského, vytvářel na Falknovsku řadu pracovních příležitostí, které postupně lákaly nejen zdejší obyvatele, ale když byly lokální pracovní síly pomalu vyčerpávány, došlo i na dělníky a horníky či odborníky ze vzdálenějších, často českých krajů. Proto koncem 19. století lze zaznamenat zvýšený příliv českého obyvatelstva do pohraničních regionů, Falknovsko nevyjímaje. Na přelomu 19. a 20. století se počet českých obyvatel Falknovska a Loketska odhaduje na 2 500 ze zhruba 72 000, převážně se jednalo o průmyslové dělníky a horníky. Například při sčítání roku 1910 bylo v soudním okrese Falknov (tehdy bez Loketska) napočítáno 58 626 obyvatel německé národnosti a jen 904 obyvatel národnosti české. Při sčítání lidu v roce 1921 žilo na okrese Falknov 2 326 českých obyvatel, tedy 4,1 % z celkového počtu, v loketském 929

98 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 67

99 *Veřejná správa online – Města a obce*. Dostupné on-line: <http://mesta.obce.cz/> [cit. 2012 – 12 - 13]

100 BERANOVÁ, Romana a kol.: *Kniha o městě Sokolov*. Sokolov 2005. s. 123

(2,4 %) a v kraslickém 175 (0,3%). V roce 1930 pak činily počty obyvatelstva všech tří okresů 133 309 obyvatel německé národnosti a 5 482 obyvatel národnosti české, vesměs horníků či členů četnictva, finanční strážce, zaměstnanců pošt a drah a jejich rodinných příslušníků. Jejich nejvyšší počet, 3 690, žil v okrese Falknov, naopak na Kraslicku žil v tomto roce jen 401 Čech. Počet českých obyvatel se zde tedy od vzniku republiky postupně zvyšoval.¹⁰¹

Dne 17. května 1939 proběhlo v obsazeném území sčítání lidu, jež představuje poslední zdroj informací tohoto typu do konce války. Podle jeho údajů pobývalo v okrese Falknov 57 866 obyvatel, z toho 310 české národnosti, a v městě samotném pak 10 588 lidí (s osobami přechodně ubytovanými 11 291).¹⁰² V okrese Kraslice 35 484 obyvatel, z toho 23 české národnosti a v městě samotném 12 597 obyvatel. V okrese Loket pobývalo 37 394 obyvatel, z toho 140 české národnosti.¹⁰³

Tabulka č. 6 - Zaměstnání obyvatelstva podle okresů - stav k 17. 5. 1939¹⁰⁴

okres	zemědělská a lesní výroba	%	průmysl a řemeslná výroba	%	obchod a doprava	%	veřejné a soukromé služby	%	samostatní, bez stálého zaměstnání	%
Sokolov	6 328	10,9	32 573	56,3	6 261	10,8	3 193	5,5	8 872	15,3
Kraslice	3 268	9,2	22 670	63,9	3 240	9,1	1 845	5,2	4 132	11,6
Loket	4 207	11,3	21 508	57,5	3 546	9,5	2 117	5,7	5 683	15,2

Úprava: autor

Tabulka č. 7 - Sociální složení obyvatelstva – stav k 17. 5. 1939¹⁰⁵

okres	samostatně hospodařící	%	pomáhající příslušníci rodiny	%	úředníci a zaměstnanci	%	dělníci	%	bez stálého zaměstnání	%
Sokolov	6 439	11,1	3 451	6,0	7 315	12,6	31 789	55,0	8 872	15,3
Kraslice	4 779	13,5	1 913	5,4	3 371	9,5	21 289	60,0	4 132	11,6
Loket	4 366	11,7	2 526	6,8	4 186	11,2	20 632	55,1	5 683	15,2

Úprava: autor

101 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 140

102 Dohnal, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945–1948*. Sokolov 2007. s. 8

103 BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Minulostí západočeského kraje IV. Plzeň 1966*. s. 66

104 Tamtéž: s. 68

105 Tamtéž: s. 78

Vývoj počtu obyvatel na území okresu Sokolov (podle správního členění od roku 1960)¹⁰⁶

rok	počet obyvatel	rok	počet obyvatel	rok	počet obyvatel
1843	79 246	1900	127 405	1939	131 704
1873	89 404	1910	141 375	1945	139 209
1886	97 401	1921	136 370	1948	69 947
1893	108 055	1930	144 858	1961	79 210

Obyvatelstvo se během války rozrostlo o dvě skupiny lidí. V první řadě šlo o zahraniční dělníky převážně z území Sovětského svazu okupovaných po roce 1941 a o lidi z obsazeného Polska a ostatních obsazených států jako Jugoslávie, Belgie, Francie, Holandska, Dánska, Norska. Zároveň přicházeli i lidé ze spojeneckých zemí s Německem jako Itálie, Bulharsko, Rumunsko a Slovensko. Tito pracovníci byli získáváni dobrovolně, později byli i nuceně přidělováni s cílem zmírnit akutní nedostatek pracovních sil. V roce 1944 bylo v Říšské župě Sudety evidováno 100 848 zahraničních dělníků, ke konci války bylo v pohraničí zhruba 300 000 tzv. totálně nasazených pracovníků. V tomto počtu jsou zahrnuti i české pracovní síly. Sokolovsko se řadilo k oblastem se zvláště vysokou koncentrací těchto pracovních sil. Na nejtěžší práce v dolech a průmyslových závodech byli posíláni hlavně Rusové a Ukrajinci. Obdobně jako levná pracovní síla byli využíváni i váleční zajatci. Nejvíce mezi nimi byli zastoupeni muži ze Sovětského svazu, Francie, Velké Británie a Itálie.¹⁰⁷

Vzhledem k obrovské migraci obyvatelstva na Sokolovsku především v prvních měsících po skončení války chybí komplexní evidence o poválečném počtu a složení obyvatelstva. Při výzkumu byla zjištěna absolutní absence těchto údajů a ani nebyl nalezen autor, který by tuto otázku zpracoval. Samotné zprávy a hlášení ONV v Sokolově z roku 1945 uvádějí počty obyvatelstva jako čísla přibližná.¹⁰⁸ Počet obyvatelstva regionu v roce 1945 lze tudíž jen odhadovat. Jediný dostupný pramen, týkající se počtu obyvatelstva na konci roku 1945 a citovaný v studii Pavla Doležala „*Vznik a činnost národního výboru*

106 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 107

107 ARBURG Adrian von; STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 - 1951*, I. Středokluky 2010. s. 51

108 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 140, VII/3a, inv. j. 660 (*Počet obyvatelstva okresu falknovského ke dni 1. 1. 1945*). Tamtéž: karton 11, inv. j. 481 (*Statistika všeobecně. Hlášení počtu obyvatelstva úřadem národní bezpečnosti ve Falknově předsedovi okresní správní komise ze dne 13. 8. 1945*)

v Sokolově po roce 1946 – Zprávy Státního úřadu statistického, ročník XXVII – 1946“ uvádí, že na konci roku 1945 žilo ve městě Sokolov 11 567 obyvatel, národnostní rozlišení se zde nerozvádí.¹⁰⁹

Zásadním problémem v prvních poválečných měsících v regionu bylo udržení a rozvoj těžby tolik potřebného uhlí. Tato nutnost ovlivnila v některých místech i vysídlení části německých horníků, kteří byli jako nepostradatelní specialisté z transportů vyjmuti. Na Sokolovsko se sice urychleně vracela velká část Čechů, kteří tu žili před válkou, přicházeli i noví osídlenci, ale i tak se doly bez německých horníků neobešly. Na dolech revíru pracovalo v roce 1945 7 578 zaměstnanců, z toho české nebo slovenské národnosti pouze 3,5 %. Koncem roku 1946 bylo na dolech již 77% českých techniků, avšak horníků pouze 30 %.¹¹⁰

Významným přínosem byl i návrat reemigrantů. Reemigrací horníků z Německa, Francie, Maďarska a Rumunska získal sokolovský revír přes 2 000 pracovníků. Například jen z oblasti Porýní – Vestfálska se ve spolupráci s reemigračním oddělením ministerstva sociální péče, ministerstvem vnitra a s Československým zahraničním ústavem podařilo přesunout asi 1 200 českých vysídlenců z doby před I. světovou válkou. Navrátilci podepisovali prohlášení, že se rozhodli s rodinou přestěhovat do sokolovského revíru, že souhlasí s platovými podmínkami, že přijmou přidělený byt bez koupelen, že nemají nárok na přiděl domku do vlastnictví. Hnědouhelný revír by již v roce 1947 schopen pomoci jiným uhelným revírům v republice přesunem německých horníků¹¹¹

Největším problémem Sokolovska byla velká poválečná fluktuace obyvatelstva. Tomuto jevu měla zabránit i různá direktivní opatření (mladí muži, kteří byli ze Sokolovska povoláni k vykonání základní vojenské služby se museli po vojně vrátit zpět a nesměli být zaměstnáni v jiných regionech, tento zákaz se týkal dokonce i strategických ostravských dolů).¹¹² Ovšem ani tato opatření nemohla přinést trvalejší zlepšení.

109 NĚMEC, Václav: *Pětačtyřicátníci*. Sokolov 1987. s. 60

110 PROKOP st., Vladimír: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. Sokolov 2001. s. 89

111 PA Sokolovské uhelné společnosti, právní nástupce, a.s. Rukopis „*Sokolovský revír 1945 – 1948*“. č. 13, nedatováno, pravděpodobně 1960

112 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 140, inv. j. 683 (*Vojenská služba, dopis ONV z 1. 2. 1949*).

Sokolovsko s nevyřešenou bytovou otázkou, nejasnou budoucností a špatným životním prostředím nemělo co nabídnout.

Počet obyvatel slovanské a německé národnosti v roce 1946 na území okresů Sokolov, Kraslice a Loket a národnostní složení obyvatel sledovaného regionu předkládá následující tabulka.

Tabulka č. 8 - Počet obyvatel slovanské a německé národnosti v roce 1946 na území okresů Sokolov, Kraslice a Loket¹¹³

	leden	duben	červenec	říjen	prosinec
celkem slovanská národnost	16 062	19 412	25 920	34 290	36 246
Sokolov	7 348	9 393	13 594	17 680	17 980
Kraslice	4 764	5 080	5 330	6 820	7 696
Loket	3 950	4 939	6 996	9 790	10 570
celkem německá národnost	115 953	97 850	57 188	27 730	25 809
Sokolov	55 176	50 371	26 607	14 160	13 777
Kraslice	27 257	22 068	13 972	5 250	4 462
Loket	33 520	25 411	16 609	8 320	7 570

Úprava: autor

Sokolovský okres měl podle sčítání lidu v roce 1950 66 695 obyvatel k 1. 3. 1961 79 210 obyvatel.¹¹⁴ V roce 1961 pracovalo 56 % obyvatelstva v průmyslové výrobě, hlavně v hornictví, další tisíce pracovali v ostatních průmyslových odvětvích, především v chemii, sklářství a porcelánu, textilu, strojírenství a výrobě hudebních nástrojů. 11 % pracujících bylo ve stavebnictví, 9 % v zemědělství a lesnictví, 5 % v dopravě a necelých 9 % v obchodě a službách.¹¹⁵ Podle jednotlivých obcí žilo nejvíce obyvatel v Sokolově 20 984, dále v Kraslicích 7 617, v Horním Slavkově 6 775 a v Chodově 4 551.¹¹⁶

113 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 57 - 58

114 *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869. Statistické údaje za okres Sokolov*. Dostupné on-line: <http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/okresy/CZ0413/> [cit. 2012 – 12 - 12]

115 GROSS, Alexander a kol.: *Sokolovské pohledy*. Sokolov 1963. s. 59

116 *Statistická ročenka 1986*, ČSÚ Sokolov č. j. 332. Sokolov 1986.

5.3 Průmysl

Bouřlivý rozmach průmyslu v 19. století se na našem sledovaném území dotkl především okolí Falknovska a Loketska, kde otevření uhelných dolů, vybudování průmyslu a výstavba železnice zcela změnily charakter regionu a znamenaly zánik tradičního zemědělského charakteru oblasti, zejména chmelařství. Již od přelomu 18. a 19. století zde fungovaly nejstarší porcelánky v monarchii, zejména porcelánka v Horním Slavkově založená již roku 1792. Na ni potom navázala výroba porcelánu především v Chodově a Lokti, od roku 1908 také v Loučkách. V průběhu 19. století přibýly hnědouhelné doly, jejichž průkopníkem na Sokolovsku a zřejmě prvním opravdovým podnikatelem byl Johann David Edler von Starck, jehož potomci vlastnili zdejší doly po několik desetiletí. Rozsah dolové činnosti byl v letech těsně před první světovou válkou vskutku nemalý – ve více jak padesáti funkčních dolech se těžilo kolem 4 milionů tun uhlí. V regionu vzniklo také několik známých skláren např. v Oloví, Dolním Rychnově či v Novém Sedle, která byla před první světovou válkou největším výrobcem lahví v celé monarchii.¹¹⁷ Na uhlí byla závislá výroba elektrické energie, plynu, tepla, chemie, textilní výroba. Na Sokolovsku byla i naleziště rud a zemin. Vznikl tu proto i hutní a porcelánový průmysl, na Kraslicku výroba hudebních nástrojů.

Sokolovsko se jako průmyslově rozvinutá oblast po připojení k říši v listopadu 1938 ocitlo v centru pozornosti německých hospodářských gigantů. Vhodnou záminkou k získání dolů a podniků byl židovský původ značné části jejich majitelů, což se týkalo zejména mezinárodního uhelného monopolu Petschek – Wiemann, který ovládal zdejší a mostecké doly. Petschkové ještě včas emigrovali do Anglie, a tak nacistické monopoly získaly skoro všechny zdejší velké podniky a říšská státní pokladna za zabavený židovský majetek stamilionové částky.¹¹⁸

Chemické závody v Sokolově, které před válkou patřily Spolku pro chemickou a hutní výrobu Praha, byly v prosinci 1938 pod silným nátlakem nuceny falknovskou a ústeckou chemičku prodat za 280 milionů korun, přičemž jejich hodnota byla téměř dvojnásobná. Nově utvořená společnost Chemische Werke Aussig – Falkenau měla sídlo v Drážďanech, později v Ústí nad Labem. Do německých rukou přešly i sokolovské doly. Bývalý

117 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 127

118 Tamtéž: s. 128

henleinovský poslanec dr. Hans Neuwirth opatřil gestapu podklady, na jejichž základě byly v roce 1941 doly prohlášeny za židovský majetek. Za to byl postaven do čela Dolových a průmyslových závodů, dříve J. D. Starck v Dolním Rychnově. Podobným způsobem se německé monopoly zmocnily duchcovsko – podmokelské dráhy, k níž patřily doly v Novém Sedle a Bukovanech.¹¹⁹

V říjnu 1945 prezident podepsal dekrety o znárodnění bank, pojišťoven, dolů a hutí a dalších důležitých průmyslových podniků. Tím byly na Sokolovsku vytvořeny předpoklady pro koncentraci průmyslové výroby a vytvoření větších hospodářských celků. Dne 7. března 1946 byl zřízen národní podnik Falknovské hnědouhelné doly, elektrárny byly od dolů odděleny a zřízen národní podnik Západočeské elektrárny. Sklárný v Oloví, Chodově, Novém Sedle a Dolním Rychnově byly spojeny v národní podnik Západočeské sklárny. Důležitým, i když krátkodobým průmyslovým odvětvím na území Sokolovska, byla i těžba uranu v Horním Slavkově.¹²⁰

Slučování do větších celků a likvidace menších podniků se projevila i v jejich klesajícím počtu. Závodů a provozoven průmyslových národních podniků bylo v okrese Sokolov v roce 1948 evidováno celkem 153, v roce 1958 již jen 50 a v roce 1960 bylo evidováno celkem 46.¹²¹

Na Kraslicku se značná část menších podniků stávala obětí nezodpovědných „zlatokopů“, pro něž byla funkce národního správce jen prostředkem k rychlému obohacení. Převaha plánovité výroby se potvrdila již v plnění prvního dvouletého hospodářského plánu v letech 1947 – 1948. Dokazují to celkové výsledky dvouletky. V hornictví byly plánované úkoly splněny na 109,8 %, v energetice na 105,2 %, v chemickém průmyslu na 98,4 %, ve sklářství na 112,2 %, ve výrobě užitkového porcelánu na 97,1 % a v textilní výrobě na 97,6 %.¹²²

Pro bližší představu jsou v následující tabulce vybrány větší průmyslové závody na Sokolovsku převedené na základě dekretu prezidenta republiky č. 100 Sb., o znárodnění dolů a průmyslových podniků do národních podniků, dle stavu ke dni 15. 2. 1947.

119 Tamtéž: s. 129 -130

120 TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov 2000. s. 24

121 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 119, VII/1a, inv. j. 557 (*Školství a osvěta všeobecně*)

122 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 58

Tabulka č. 9 - Majetkové kusy, soubory a práva převedená na národní podnik k 1. 1. 1946¹²³

Národní podnik	Majetkové kusy, majetkové soubory a práva, převedená z majetkových podstat znárodněných podniků na národní podnik k 1.1.1946
Falknovské hnědouhelné doly, národní podnik, Falknov nad Ohří	Dolové a průmyslové závody akc.spol., dříve J.D.Starck, Dolní Rychnov u Falknova
Západočeské elektrárny, národní podnik, Plzeň	1. Dolové a průmyslové závody akc.spol., dříve J.D.Starck - elektrárna a rozvodná zařízení 2. Rozvodná zařízení obcí a měst okresu
Spolek pro chemickou a hutní výrobu, národní podnik, Praha	Chemické závody Ústí nad Labem - Falknov, společnost s r.o. (Chemische Werke Aussig - Falkenau, G.m.b.H.)
Spojené sedlecko-vildštejnské kaolinové a hlinné závody, národní podnik, Karlovy Vary	Těžířstvo Markéta, kaolinové a pískové závody, Vintřov u Chodova (Gewerkschaft Margarete, Kaolin-werke)
První česká továrna na porcelán, národní podnik, Karlovy Vary	1. Epiag, první česká akciová společnost pro průmysl porcelánový Karlovy Vary (Erste Böhmisches Porzellanindustrie), závod Loket
Slavkovský porcelán, národní podnik, Horní Slavkov	Haas a Czyzek akc.spol. Horní Slavkov
České továrny na láhve, národní podnik, Teplice - Šanov	Siemensovo sklo akc.spol. Nové Sedlo u Lokte (Siemensglas Aktiengesellschaft)
Západočeské sklárny, národní podnik, Falknov nad Ohří (závody Dolní Rychnov u Falknova, Oloví, Chodov)	Dolové a průmyslové závody akc.spol., dříve J.D.Starck, Dolní Rychnov u Falknova
Československé textilní závody, národní podnik, Praha	Libavské textilní závody Fischer a spol., Libavské Údolí u Kynšperka nad Ohří (Liebathaler Textilwerke Fischer u. Co.)
Sdružené bavlnářské závody, národní podnik, Praha	Libavské textilní závody Fischer a spol., Libavské Údolí u Kynšperka nad Ohří (Liebathaler Textilwerke Fischer u. Co.)
Přádelny vlny, národní podnik, Děčín	Přádelna česané příže Ignác Schmieger akc. Spol. Svatava u Falknova
ALBA, západočeské strojírna a slévárna, národní podnik, Hořovice	EMO - Leichtmetallbau, Ernst Modl & Co.,K.G., Zelená Hora u Kraslic
PAL, spojené závody pomocného automobilového a leteckého průmyslu, národní podnik, České Budějovice	1. Kraslické strojírna, Steubig a spol. (Steubig & Co.), Berlín 2. "SUM", Vergaser Gesellschaft Carl Wiraum & Co., K.G., Berlín - závod Falknov

Úprava: autor

123 OBDRŽÁLEK, Václav. *Znárodněný průmysl v Československu*. Praha 1947.

5.3.1 Těžba hnědého uhlí

Hornictví na území dnešního okresu Sokolov má více než tisíciletou tradici. První věrohodná zmínka o něm pochází již z roku 965. Je jí zpráva arabského obchodníka cínem Ibrahima ibn Jákuba. Ve 13. století se jako význačný cínový revír objevuje město Krásno. Nejstarší zmínka o dobývání uhlí na Sokolovsku pochází z roku 1642. Je jí propůjčka uhelného dolu u města Lokte, zaznamenaná v kronice Horního Slavkova. V 18. století již probíhala těžba hnědého uhlí v sokolovské pánvi prakticky od Sadova a Lesova přes Karlovy Vary, Počerny, Tašovice, Chodov, Nové Sedlo, Staré Sedlo, Královské Poříčí, Lomnici, Svatavu, Sokolov, Dolní Rychnov, Bukovany, Zlatou, Kynšperk, Nový Kostel, Třebeň a Cheb až k Pomezí nad Ohří. Jednalo se o nesmírný plošný rozsah, ve kterém bylo postupně v provozu na tři stovky uhelných dolů a lomů. V letech 2. světové války byl výrobní program většiny průmyslových podniků přizpůsoben potřebám německé mašinerie a uhlí bylo doslovně rabováno. Za muže, kteří odešli na frontu, museli nastoupit zejména totálně nasazení pracovníci mnoha národností, váleční zajatci a vězňové koncentračních táborů.¹²⁴

Poválečné období se vyznačuje velkým rozmachem těžby hnědého uhlí. V roce 1945 bylo vytěženo v revíru celkem 3 340 206 tun uhlí a v roce 1946 již 4 702 188 tun uhlí.¹²⁵ Vývoj hnědouhelného revíru od roku 1945 do roku 1960 znamenal postupný přechod od hlubinného způsobu těžby k velkolomovému. Jestliže se v roce 1945 v lomech vytěžilo 43,9 % z celkové produkce, tak v roce 1957 to bylo již 81,8 %.¹²⁶

Potíže na dolech v první polovině roku 1945 byly téměř nepřekonatelné. Největší překážkou byl katastrofální nedostatek železničních vagónů. Železnice nebyla schopna odvézt ani zlomek těžby. Na závodech scházelo střelivo, dřevo na výdřevu, ocelová dopravní lana, oleje a jiné prostředky. Přes všechny tyto nedostatky těžba stoupala a uhlí zpočátku odvážela především nákladní auta. Dekretem prezidenta republiky č. 100 ze dne 24. října 1945 se staly všechny doly součástí národního podniku Československé doly, n. p. v Praze. Po provedení generální inventury veškerého majetku do 31. prosince 1945 byly všechny podniky uhelného průmyslu na Sokolovsku, Loketsku a Karlovarsku,

124 JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. Sokolov 1997. s. 25

125 PROKOP, Vladimír, st: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. Sokolov 2001. s. 40

126 JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. Sokolov 1997. s. 63

dekretem ministerstva průmyslu č. 823 ze dne 7. března 1946 sjednoceny v jediný národní podnik Falknovské hnědohelné doly ve Falknově nad Ohří, s ředitelstvím v Dolním Rychnově.¹²⁷ V letech 1945 – 1946 bylo na Falknovsku v provozu 17 významných hlubinných dolů a 8 různě velkých lomů, zároveň zde pracovaly 4 briketárny.

Hlubinné doly (abecedně):¹²⁸

1. Adolf – Žofie, od roku 1949 Dukla, u Bukovan
2. Anežka, nad Lískovou
3. Anna – Kateřina, u Nového Sedla
4. Arnošt – Ludmila, mezi Kynšperkem a Libavským Údolím
5. Bedřich, u Jehličné
6. Bohemia, u sokolovského autobusového nádraží
7. Boží požehnání, u Kynšperka
8. Konkordia, později Truman a 25. únor v Novém Sedle
9. Erika II, u Týna
10. Felicián, mezi starými Bukovany a Lískovou
11. Fischerův důl, pak Lidice, u Citic
12. Gustav, mezi Habartovem a Bukovany
13. Jiří, u Lomnice
14. Marie, později Marie Majerová, u Královského Poříčí
15. Michal, u Starého Sedla
16. Rudolf, u starého Habartova
17. Union II, později Jednota, u Vintířova

Briketárny:

1. Dolní Rychnov
2. Gustav, u Habartova
3. Jednota, u Vintířova
4. Kynšperk nad Ohří

127 MARTÍNEK, Vladimír: *Od historie - 1945 Hnědohelných dolů a briketáren Sokolov k současnosti – 1985*. Sokolov 1985. s. 22

128 PROKOP, Vladimír, st.: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. Sokolov 2001. s. 38 - 39

Současně s budováním velkolomů vznikal v období let 1955 – 1960 nový zpracovatelský kombinát v Tisové, který se postupně stal centrem celé západní části revíru. Součástí komplexu se v roce 1956 stává velkotřídírna hnědého uhlí, v roce 1960 zahájila výrobu briketárna. V roce 1959 zahájila svou výrobu elektrické energie z hnědého uhlí první část elektrárny v Tisové. Úspěšnou těžbou hnědouhelných revírů v roce 1957 a 1958 došlo ke zvratu v zásobování průmyslu a obyvatelstva hnědým uhlím. Sokolovský revír se na tomto úspěchu podílel v roce 1958 těžbou nad stanovený státní plán ve výši 810 tis. tun. K tomu přispěla i značná pomoc železničářů, různých stavebních organizací a strojírenských podniků.

Rozvoj velkolomů v tomto období zabíral stále větší a větší plochy zemědělské půdy. Docházelo k devastaci území. Tato otázka se od roku 1958 začala plánovitě řešit formou rekultivací.¹²⁹ V roce 1958 došlo ke změně názvu na Sdružení hnědouhelných dolů a briketáren Sokolov a od 1. 7. 1965 na Hnědouhelné doly a briketárny, oborové ředitelství v Sokolově, pod nějž patřilo 10 národních podniků.¹³⁰

Tabulka č. 10 - Těžba hnědého uhlí v letech 1945 – 1960¹³¹

rok	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
tis. tun	3 340	4 702	5 009	5 185	5 776	5 882	6 400	7 369	7 903	9 062	9 724	11 533	13 244	15 090	13 574	14 228

Úprava: autor

V roce 1954 postihla Sokolovsko, a to především samotné město Sokolov, velká přírodní katastrofa – povodeň. 5. července začalo hustě pršet, hustý déšť neustával a 10. července již začala nebezpečně stoupat voda v řece Ohři. 11. července začala voda prosakovat levým břehem do lomu Medard, krátce po půlnoci došlo k protržení břehu a voda začala lom zaplavovat. Tlak vody na dno vyvolal jeho propad a vzniklé víry strhly jez, hospodářské budovy mlýna. Voda v řece se spojila s vodou v lomu Medard v jedno velké jezero. To bylo později ohraničeno hrází, která zabraňovala šíření vody do těžných částí lomu. Část vody se postupně vsákla, část byla odčerpána a v prosinci 1955 jezero

129 JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. Sokolov 1997. s. 104 - 105

130 PA Sokolovské uhelné společnosti, právní nástupce, a.s. BERAN, Petr: *Vývoj a dějiny fondu sokolovského revíru*. Sokolov. 21. 3. 1996

131 Sokolovský revír v číslech, HDB koncern Sokolov.

zmizelo. Potopa způsobila velké problémy především v hornictví, těžba na dole Medard musela být omezena a díky vytrvalým deštům byl částečně zatopen i důl Antonín. V samotném Sokolově bylo poškozeno kolem 19 domů. Voda navíc začala z lomu vytlačovat jedovaté plyny, které začaly vycházet ve sklepech některých domů a v jednom případě došlo k přiotrávení dvou malých dětí.¹³²

5.3.2 Chemický průmysl

Vedle těžby surovin, především hnědého uhlí má na Sokolovsku velkou tradici i chemická výroba. Nejstarší závod byl už v 16. století ve Starém Sedle, ostatní byly zakládány od konce 18. století na Sokolovsku a Kraslicku. Vyráběly hlavně dýmavou kyselinu sírovou, užívanou k bělení krajk a kamenec, potřebný v koželužství. Tyto malé podniky ke konci 19. století vesměs zanikly. O moderním chemickém průmyslu můžeme na Sokolovsku mluvit až ve spojitosti se sokolovskými chemickými závody.¹³³

Sokolovská chemička se začala stavět v listopadu 1916 v době 1. světové války, a to z důvodu zvýšení kapacity výroby dusíkatého vápna vyráběného z karbidu vápnicku, což byly surovina nezbytná k výrobě třaskavin a střeliva. Mocnářství pověřilo vybudováním nové kapacity Rakouský spolek pro chemickou a hutní výrobu se sídlem ve Vídni. Z nejrůznějších prozkoumaných lokalit byl vybrán tehdejší Falknov. K dispozici zde byl dostatek hnědého uhlí a navíc, východně od města, bylo možno výhodně získat pozemky v blízkosti toku řeky Ohře. Léta krize ve třicátých letech se i zde projevila značným poklesem zaměstnanců i snížením výroby. Počátkem prosince 1938 nuceně prodává Spolek pro chemickou a hutní výrobu Praha své závody v Ústí nad Labem a ve Falknově společnosti Chemische Werke Aussig-Falkenau se sídlem v Drážďanech (později v Ústí nad Labem). Během druhé světové války se technický rozvoj závodu prakticky zastavil. Válkou sice nebyl přímo poškozen, ale byl silně poznamenán nedostatečnou údržbou.¹³⁴

Do českých rukou chemičku předali 12. května 1945 příslušníci 3. americké armády, kteří ji od Němců převzali týden předtím. Stav továrny byl, zejména po technické

132 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – 2008 Sokolov*. Sokolov 2011. s. 210

133 KOČÍ, Pavel: *Momentive Hexion Specialty Chemicals. Bezmála jedno století o historii chemické výroby v Sokolově*. Sokolov 2010. s. 10 - 11

134 Tamtéž: s. 31 - 32

stránce, žalostný. Během války nebyly prováděny udržovací práce, elektrické pece byly zničeny nadměrným zvyšováním výroby. Už ke konci května se zde podařilo obnovit výrobu vápna a karbidu vápníku na jedné peci. Najíždění dalších výrob bylo limitováno dostupností surovin a příchodem dalších pracovních sil. Od června 1945 byla výrobní kapacita sokolovské chemičky využita v průměru na 30 %. Nepřetržitě se vyráběla pouze elektrická energie, karbid vápníku a pracovalo se na výrobě technických plynů. Ostatní výroba závisela na dodávkách surovin a především na nedostatku nových pracovních sil. Ty se získávaly jen těžko, nově příchozí nebylo kam ubytovat. Část bytů byla poškozena bombardováním města, dalších 150 závodních bytů bylo obsazeno příslušníky americké armády a uprchlíky z východních zemí. Postupně se dařilo byty získávat a opravovat. Už v červenci 1945 se rozjela výroba peroxidu vodíku. V říjnu byla obnovena výroba boraxu a v prosinci výroba chlorečnanu draselného. Dne 7. 3. 1946 byl ustanoven národní podnik Spolek pro chemickou a hutní výrobu - jehož součástí byl i závod Falknov. Později od března 1948, po přejmenování města, závod Sokolov. Na konci června roku 1949 byly zřízeny Chemické závody Sokolov, národní podnik, se sídlem v Sokolově. Byly zde nově vybudovány kapacity pro výrobu kyseliny mravenčí, mravenčnanu vápenatého, síranu amonného, bílého korundu a mikrokorundu. V roce 1954 se podařilo v závodě dosáhnout předválečné úrovně výroby. Především plnění plánu bylo v těchto letech rozhodujícím měřítkem a na další případný technický rozvoj závodu opět nezbýval čas. Teprve po roce 1958 se zřízený samostatný úsek technického rozvoje začal uvažovat i o tom, co bude s chemičkou dál. Převážná část zdejších výrobních kapacit byly fyzicky i morálně opotřebená. Neudržitelná byl i vysoká energetická náročnost výroby, stejně jako pracovní podmínky zaměstnanců a především silně negativní vliv chemičky na okolní životní prostředí. V roce 1960 převzala chemička zároveň i úlohu centrálního vytápění města Sokolov.¹³⁵

135 KOČÍ, Pavel: *Momentive Hexion Specialty Chemicals. Bezmála jedno století o historii chemické výroby v Sokolově*. Sokolov 2010. s. 54, s. 62, s. 82 - 95

5.3.3 Těžba rud

Rudná těžba je nejstarším průmyslovým odvětvím sokolovské oblasti. Největší rozmach rudné těžby především železa, mědi, olova cínu byl v 16. a 17. století a rozmachu dosáhla hornická střediska jako Horní Slavkov, Krásno, Kraslice, Oloví, Přebuz.¹³⁶

Ve druhé polovině 19. století již však dochází téměř k úplnému zániku staré rudné těžby. Po osvobození roku 1945 ožila rudná kutiska na několik let intenzivní těžbou uranové rudy. Již od července 1945 se Sovětský svaz, který potřeboval uran, snažil uzavřít s naší republikou smlouvu o využití těchto dolů. Dne 23. listopadu byla podepsána československo – sovětská smlouva o těžbě a dodávkách uranové rudy, a to výhradně pro Sovětský svaz. Uranový průmysl měl v té době výjimečnou podporu státu nejen v otázkách materiálně-technického zabezpečení formou zařazení do zvláštní části státního plánu, ale do druhé poloviny šedesátých let měl i značné úlevy, např. zjednodušený postup při vstupu na pozemky, povolování terénních prací, výzkum a nakonec i dotace ze státního rozpočtu. Geologický průzkum probíhal v Horním Slavkově v roce 1946 a 1947. Koncem roku 1947 bylo konstatováno, že uranové rudy byl nalezen dostatek a tak byl zřízen řádný důlní provoz. V tradiční horní oblasti v okolí Horního Slavkova těžil tuto surovinu v desítkách šachet s dalším zařízením národní podnik Jáchymovské doly.¹³⁷

V roce 1949 pokračoval ještě geologický průzkum v zadním Chodově a v oblasti Smrkovce a Pramenů. V roce 1950 byly však tyto práce zastaveny. Pro velký počet pracovníků tohoto podniku bylo vybudováno moderní sídliště v Horním Slavkově. Od roku 1959 byla však těžba uranu v tomto revíru omezována a postupně uzavřeny všechny její provozy. Ztráta těchto pracovních míst pro obyvatele Horního Slavkova přiměla ÚV KSČ srpnu 1959 k rozhodnutí, aby národní podnik Přerovské strojírny zde vybudoval nový závod těžkého strojírenství určený pro výrobu stavebních a silničních strojů.¹³⁸

Na Kraslicku se od roku 1950 významně podílel na těžbě rud národní podnik Západočeské rudné doly v Tisové, kde se těžil cín, wolfram a měď, ve Slavkovském lese

136 Blíže: BERAN, Pavel; JANGL, Ladislav; MAJER, Jiří a kol.: *1000 let hornictví cínu ve Slavkovském lese*. Sokolov 1996.

137 K problematice těžby uranu v Horním Slavkově blíže: TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov 2000.

138 TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov 2000. s. 82

byl nadále těžen cín závodem Stannum národního podniku Příbramské rudné doly v Horním Slavkově.¹³⁹

5.3.4 Sklářství a výroba porcelánu

Sklářský průmysl se řadí též mezi tradiční odvětví výroby na Sokolovsku. Při rozvoji novodobého sklářství pomohlo zdejší uhelné bohatství. Sklářství se v naší oblasti orientovalo na výrobu plochého a obalového skla. V roce 1853 založil Antonín Starck továrnu na výrobu plochého skla v Dolním Rychnově, nejstarší závod toho druhu v Rakousku. V roce 1879 vznikly velké sklárny v Novém Sedle, které vyráběly hlavně láhve a v roce 1893 sklárny v Oloví, které vyráběly ploché sklo a zrcadla. Tyto závody vyráběly sklo i po druhé světové válce. V Dolním Rychnově vzrostl od roku 1946 do roku 1958 počet dělníků z 590 na 698 a do roku 1961 dokonce na 841. Průměrné množství skla vyrobené jedním dělníkem za rok činilo v roce 1946 7 238 m², v roce 1958 16 225 m², v roce 1961 16 321 m².¹⁴⁰

Sklárny v Dolním Rychnově a Oloví byly koncem padesátých let největšími a nejvýznamnějšími závody svého odvětví v celé republice, dohromady vyráběly tři čtvrtiny všeho československého plochého skla. Podnik v Oloví získal i pobočnou provozovnu v Krajkové, která vznikla v roce 1948 přestavbou bývalého textilního závodu a stala se monopolním výrobcem drobné sklářské galanterie a technických skel.¹⁴¹ Sklářský závod v Chodově vyrobil již v roce 1945 45 tis. m² rýhovaného barevného skla, určeného pro interiéry budov. V odborné terminologii - opaktní sklo, v sedmi barevných odstínech, bylo na trhu velmi žádané a v roce 1960 bylo vyrobeno již 471 tis. m².¹⁴²

Podobně jako výroba skla měla svou tradici i výroba porcelánu. Opět byla založena na využití místních surovin, tj. velmi kvalitního kaolinu, který se těžil již koncem 18. století v Javorné u Bečova a asi od roku 1830 v Sedlci u Karlových Varů. V roce 1792 byla v Horním Slavkově založena první větší česká porcelánka. Ještě před válkou vyvážela tato porcelánka své výrobky do celého světa, především do USA, Kanady, ale i do Indie, Brazílie, Kolumbie a Mexika. Válečné dění zpřetrhalo obchodní kontakty, v roce 1939

139 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 70

140 GROSS, Alexander a kol.: *Sokolovské pohledy*. Sokolov 1963. s. 63

141 VLASÁK, Vladimír; KELLER, René: *Sokolovsko v letech socialistické výstavby*. Sokolov 1984. s. 9

142 MACHKA, Josef; HLAVA, Stanislav: *20 let Sokolovska*. Sokolov 1965. s. 52

směřoval vývoz zejména do Rumunska, Egypta a Holandska. V období války zaměstnávala slavkovská továrna asi 700 pracovníků, pracovali zde i váleční zajatci, především Poláci, Francouzi a Rusové.¹⁴³

Poválečný odchod německých odborníků, organizační přesuny, nezájem vládních míst, klesající produktivita a rostoucí zadlužení se nevyhnuly ani tomuto závodu. V roce 1950 zde bylo zaměstnáno již jen 289 pracovníků.¹⁴⁴ V podmínkách, za nichž se poválečný průmysl porcelánu vyvíjel, nebyly znárodněné podniky schopny udržet krok se zahraniční konkurencí nejen v úrovni kvality, ale i po stránce výtvarného zpracování. Progresivní směr udávali od počátku padesátých let hlavní předváleční konkurenti, zejména němečtí výrobci v čele s porcelánkou Rosenthal. Ke změně a obohacení slavkovské porcelánky došlo až počátkem šedesátých let.¹⁴⁵

Další závody se starou tradicí byly porcelánky v Lokti a Chodově, mladší porcelánka pak v Loučkách u Nového Sedla. Značka Cornelia s korunkou zde byla v padesátých a šedesátých letech významným vývozním artiklem.¹⁴⁶

5.3.5 Výroba hudebních nástrojů a textilní průmysl

Oblast Sokolovska proslula také výrobou hudebních nástrojů. V Lubech a Kraslicích se hudební nástroje vyráběly již od 17. století. Krasličtí mistři přispěli k zdokonalení dechových nástrojů. Foukací harmonika je dokonce kraslický vynález. Až do roku 1945 pracovalo na Kraslicku asi 80 firem, průměrně po 90 pracovnících. Po roce 1945 se krasličtí nástrojáři spojili nejprve v družstvo výrobců hudebních nástrojů a posléze v národní podnik Amati. Začali vyrábět dechové nástroje, hlavně plechové, ale i některé dřevěné. V roce 1960 se zde vyrábělo asi 12 druhů nástrojů, které se vyvážely do celého světa.¹⁴⁷

Celá oblast Krušnohoří byla proslulá výrobou krajek. V Kraslicích, Jindřichovicích, Přebuzi a Krajkové se krajky vyráběly podomácku už od 17. století. Ještě v padesátých letech byli v Jehličné muži - krajkáři, kteří uměli paličkovat a kteří se tím dříve živili. Po skončení války se krajkářství soustředilo v národním podniku Krajka v Kraslicích

143 HEJDOVÁ, Dagmar; MERGL, Jan: *Slavkovský porcelán 1792 -2002*. Sokolov 2002. s. 38

144 Tamtéž: s. 40

145 Tamtéž: s. 41

146 VLASÁK, Vladimír; KELLER, René: *Sokolovsko v letech socialistické výstavby*. Sokolov 1984. s. 15

147 Tamtéž: s. 21 - 22

a provoz se rozběhl i v jeho závodě v Libavském Údolí, který se připojil v roce 1956. V Kraslicích se vedle výroby textilu a krajek rozvíjela i výroba prádla. Kraslický závod proslul především v padesátých a šedesátých letech výrobou tzv. vzdušných výšivek, které se vyvážely především do Anglie, Kanady, Austrálie, ale i do Jižní Ameriky a Afriky.¹⁴⁸ Řada malých provozoven byla v roce 1948 organizačně spojena v národním podniku Leko. Název podniku se v roce 1954 změnil na Průmysl prádla, později Triola. S velkými obtížemi byla po druhé světové válce obnovena výroba ve staré přádelně česané příze ve Svatavě. Až do roku 1958 byla zajišťována výroba na zastaralém strojním zařízení. Od tohoto roku, byl svatavský závod začleněn do národního podniku Přádely česané příze a bylo pomalu započato s výměnou technického vybavení.¹⁴⁹

5.4 Zemědělství

Zemědělská výroba měla a má v ekonomickém a demografickém profilu oblasti relativně zanedbatelný význam. Je to dáno méně příznivými půdními a přírodními podmínkami pro zemědělskou výrobu. Klimatické poměry Sokolovska jsou poněkud drsnější, protože celé území se rozkládá v nadmořské výšce 400 až 1 000 m. Přesto se zde v minulosti dařilo chmelu a celá oblast byla jeho pěstováním proslulá. Chmel se zde pěstoval po více jak 200 let.¹⁵⁰ Tuto éru ukončila až dolová činnost v 19. století a hlavně výhodnější finanční podmínky v průmyslových závodech, které odčerpaly pracovní síly. Falknovsko bylo typické tím, že zde prakticky nebyli chováni koně. Veškeré potažní práce vykonávaly silné volské potahy a maloročníci používali výhradně krav. Stejně tak se nechovalo ani mnoho ovcí a opomíjený byl i chov drůbeže, přestože v okolních lázních byla značná poptávka po vejcích a kuřatech.¹⁵¹

Před druhou světovou válkou se na území okresu pěstovaly převážně brambory, a to v takovém měřítku, že okres byl v tomto ohledu soběstačný. Dále se zde dařilo žitu a méně i ovsu. Téměř každé hospodářství i malé selské usedlosti, měly ve vlastnictví aspoň kousek lesa. Po osvobození v roce 1945 se zemědělská půda začala vracet do českých

148 MACHKA, Josef; HLAVA, Stanislav: *20 let Sokolovska*. Sokolov 1965. s. 52

149 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 72

150 JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. Sokolov 1997. s. 144

151 BRUŽEŇÁK, Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA, Jaroslav: *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010. s. 110

rukou. Celkem konfiskace dle dekretu č. 12/1945 Sb. postihla 1 487 zemědělských objektů o výměře půdy 22 185 ha (z toho 7 025 ha zemědělským a 15 160 ha k jiným účelům), zbývajících 6 970 ha půdy konfiskaci nepodléhalo.¹⁵² Půda, zemědělská zařízení, budovy a jiný inventář byly vráceny reemigrantům z oblastí Volyně, Slezska a dalších evropských oblastí i osídlencům z vnitrozemí republiky. Značnou část osídlenců tvořili průmysloví dělníci, kteří neměli o hospodaření zájem ani patřičné vědomosti. Jejich hlavní práce byla na dolech či v jiných průmyslových oborech, a proto nemohli dosáhnout žádoucí intenzity výroby.

Podle vyprávění pamětníka v kronice obce Kaceřov se lze dočíst, že po příchodu do obce zde bylo asi 800 Němců a 70 národních hostů ze Slezska. Čechů bylo jen několik. Mezi Němci byl poměrný blahobyt a němečtí sedláci měli statky ve vzorném stavu. Uvádí, že na zachovalé statky po Němcích přišli někdy lidé opravdu nezodpovědní, kteří statek záhy zničili a dobytek propili.¹⁵³

V roce 1947 zasáhlo navíc celou oblast katastrofální sucho. Plán výkupu v obilí byl splněn jen na 98 %, brambor na 55 %, hovězího masa na 108 %, vepřového na 68 %. Aby byla zajištěna výživa obyvatelstva, byly ve všech obcích ustanoveny žňové a vyživovací komise, které prováděly evidenci zemědělské produkce. Těm, kteří neplnili předepsané dodávky, byly kráceny přídělky lístků na průmyslové výrobky.¹⁵⁴

Celý způsob výroby se jevil jako nevyhovující a tak po únoru 1948 došlo k značným změnám. Zásady rozvoje zemědělství stanovil již v listopadu 1948 ÚV KSČ, který zdůraznil, že jedinou cestou rozvoje je přechod od malovýroby k velkovýrobě. Podmínky pro cestu kolektivizace v zemědělství byly na Sokolovsku vytvořeny pouze v těch místech, kde vzniklo souvislejší zemědělské osídlení. Významnou etapou se pak stalo zakládání Jednotných zemědělských družstev (JZD). V obcích kde podmínky pro založení JZD byly, začaly stranické a státní orgány od jara 1949 soustavně na zemědělce tlačit a vést k jejich zakládání. Toto působení mělo na jedné straně příznivé podmínky v sociálním složení a původu nového obyvatelstva, jež nahradilo odsunutě německé zemědělce, ale na druhé straně naráželo na neznalé a nevyspělé lidi, kteří se učili vést zemědělské podniky až po příchodu do pohraničí. Byla ustavena pastvinářská družstva

152 DOHNAL, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945–1948*. Sokolov 2007. s. 29

153 *Kronika obce Kaceřov*. s. 9. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz> [cit. 2012–07–11]

154 DOHNAL, Pavel: *Dosídlování Sokolovska 1945–1948*. Sokolov 2007. s. 30

a strojní družstva. První vznikla na Sokolovsku v roce 1949 v Citicích, Dvorech, Hlavně, Chranišově, Kynšperku, Lítově, Sněžné a Údolí.¹⁵⁵

Po vzniku prvních JZD následovalo období let 1950 a 1951, kdy došlo k bouřlivému zakládání družstev v ostatních vhodných obcích Sokolovska. Po roce 1951 byla založena jen již čtyři JZD a naopak některá se postupně rozpadla a byla zrušena. Většina těchto družstev v okrese Sokolov zápasila před svým zrušením s řadou hospodářských problémů na území těsně souvisejícím s dolovými podniky, jejichž zájmům musela zemědělská činnost ustupovat.¹⁵⁶

Velkou část jejich půdy převzal do své správy národní podnik Statky a lesy Sokolov, se sídlem v Královském Poříčí, který byl zřízen 13. 2. 1953 ministerstvem paliv a energetiky a zajistil její další zemědělské využití¹⁵⁷. Zaměření tohoto účelového podniku se týkalo provozování zemědělské činnosti na půdě, do poslední fáze před jejím zábořem pro těžbu uhlí. Na Kraslicku se rozpadala JZD za složitějších přírodních a zejména hospodářsko-provozních podmínek a jejich půda byla předávána k obhospodařování národnímu podniku Státní statek v Kraslicích. V roce 1959 obhospodařoval tento státní statek 5 452 hektarů zemědělské půdy, z toho 2 963 hektarů půdy orné.¹⁵⁸

Jestliže ve většině oblastí naší republiky dosáhl rozvoj JZD na počátku šedesátých let stupně, kdy bylo možno přejít k vyšším kooperativním stupňům v družstevním zemědělství, jež představuje rozsáhlá velkovýroba sloučených JZD, byly podmínky pro realizaci této cesty na Sokolovsku nevhodné. Většina JZD na Sokolovsku pracovala s velmi omezenými možnostmi, které představovaly zvláště malá členská základna, vysoký věkový stav členů a jejich stále velká fluktuace plynoucí i ze snadné příležitosti získání dobrých pracovních podmínek v mnoha blízkých průmyslových závodech, a tedy i nízkými hospodářskými výsledky. Jen malá část JZD měla i za nepříznivých podmínek některé

155 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 74 - 75

156 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 76

157 PA Sokolovské uhelné, právní nástupce, a.s., karton 1, sign. 012. *Zřizovací listina č. j. 722- 223/53, (Statky a lesy Sokolov)*.

158 SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice – město hudebních nástrojů, krajek a přírodních krás*. Kraslice 1970. s. 71

hospodářské úspěchy. Byla to JZD v Chotíkově, Kaceřově a Vítkově, jejichž činnost nebyla však ani při dílčích úspěších stabilizována a byla v ní značné výkyvy.¹⁵⁹

Státní zemědělskou půdu, využívanou spíše extenzivním způsobem obvykle horskými pastevními družstvy, přejímaly k obhospodařování od počátku roku 1949 zřizované národní podniky Státní statky. Na Sokolovsku to byly Státní statky v Hřebenech a v Jindřichovicích (od roku 1950 v Kraslicích). V roce 1953 byl zřízen ještě Státní statek v Horním Slavkově. Na území Slavkovského lesa počal v roce 1949 obhospodařovat veškerou zemědělskou půdu národní podnik Vojenské statky, který postupně předal svoji činnost na tomto území dalšímu podniku - Sdruženým zemědělským a lesním závodům v Lázních Kynžvartu. Ty převzaly také půdu některých JZD oblasti i Státního statku Horní Slavkov. Podle statistických údajů k 1. 2. 1961 bylo na území okresu v roce 1960 trvale činných v zemědělství 2 185 osob, z toho 1 107 na státních statcích a 235 v JZD.¹⁶⁰

Běžnou praxí v 50 a 60 letech se stalo najímání brigádníků v rámci patronátních smluv mezi závody, podniky i školami v regionu a zemědělskými podniky. Pamětníci vzpomínají na desítky odpracovaných brigádnických hodin při sklizni brambor, řepy nebo obilí, které absolvovali místo vyučování ve školách či práce v zaměstnání.

Na problémy v zemědělství mělo pochopitelně vliv i špatné životní prostředí regionu. To se projevovalo negativně nejen na lidském zdraví, ale samozřejmě i na přírodě a problémy přinášelo i zemědělcům. Velké množství popílku mělo za následek nemoci dobytka, prakticky nulovou doživost a sníženou sklizeň sena a obilí. V roce 1953 bylo provedeno měření kvality ovzduší, ale jeho výsledky nesměly být nikde zveřejněny.¹⁶¹

5.5 Doprava

Až do 18. století používala doprava starých, málo udržovaných cest. Nejdůležitější byla „královská cesta“ (via regia), vedoucí z Chebu přes Mostov, okolo Kynšperka nad Ohří, přes Chlum sv. Maří, Svatavu, Královské Poříčí, Vintířov, Chodov a Starou Roli do Sedlce a odtud přes Ostrov, Radošov, Kadaň, Žatec, Louny až do Prahy. Koncem 18. a na počátku 19. století se začala budovat dodnes existující síť státních a okresních silnic, byla snaha o co nejkratší spojení hospodářsky a politicky důležitých míst. Mezi velká díla oné

159 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 78

160 *Statistická ročenka 1986*, ČSÚ Sokolov č. j. 332. Sokolov 1986.

161 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – 2008 Sokolov*. Sokolov 2011. s. 190

doby na Sokolovsku patří nesporně překonání značných výškových rozdílů na úsecích mezi Loktem a Karlovými Vary, Krásnem a Bečovem. Rozhodující význam pro moderní průmyslový rozvoj celé oblasti mělo vybudování železniční dopravní sítě. V letech 1869 až 1870 byla postavena hlavní tepna severozápadních Čech, zvaná tehdy Buštěhradská dráha, spojující Prahu přes Kladno, Lužnou – Lišany u Rakovníka, Žatec, Chomutov, Prunéřov u Kadaně, Klášterec, Ostrov, Karlovy Vary, Chodov, Nové Sedlo, Jehličnou, Sokolov, Citice, Dasnice, Kynšperk nad Ohří, Nebanice s Chebem. Trasa této trati byla volena tak, že většina nejdůležitějších dolů ležela buď přímo na ní, nebo v její velké blízkosti, takže s ní mohly být spojovány jen krátkými vlečkami. V roce 1873 byla zahájena výstavba trati Sokolov - Kraslice, která spojovala Sokolovskou uhelnou pánev s kraslickou průmyslovou oblastí a napojovala se tam na saskou železniční síť. V prvních poválečných měsících roku 1945 byla řada dopravních komunikací částečně nebo zcela přerušena. K obnově a zprovoznění železniční trati do Karlových Varů došlo v půli června 1945 a do konce června začal jezdit vlak i do Kraslic. Do Chebu bylo spojení obnoveno až 20. listopadu 1945.¹⁶²

V letech 1945 –1960 byla železniční doprava rozšiřována výstavbou řady předávkových kolejí v obvodu uzlové stanice Sokolov a v prostoru mezi Sokolovem a Citicemi bylo vybudováno jedno z největších nákladových nádraží v republice. Všechny tyto práce souvisely především s budováním sokolovských uhelných velkolomů Antonín, Silvestr, Medard I a II a kombinátu v Tisové.¹⁶³

Vedle železniční dopravy začala nabývat stále většího významu automobilová a autobusová doprava. Již v období předmnichovské republiky byla otevřena řada autobusových linek, které doplňovaly železniční dopravu. Po únoru 1948 byla také automobilová a autobusová doprava znárodněna a od 1. 1. 1949 sloučena do podniku ČSAD (Československá automobilová doprava, od roku 1950 Československá státní automobilová doprava). Celkové množství státních silnic v okrese Sokolov v roce 1950 bylo jen 239,1 km, z toho 1. třídy 24,3 km, 2. třídy 41,9 km a 3. třídy 172,9 km. Dále zde existovalo celkem 107 km těžko udržovaných, převážně šterkovaných vozovek.¹⁶⁴

162 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – 2008 Sokolov*. Sokolov 2011. s. 152 – 153

163 JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. Sokolov 1997. s. 150

164 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 326, sign. 770, inv. j. 1092. *Doprava všeobecně. (Vozovky na státních silnicích k 31. 12. 1950)*

V roce 1960 bylo na okrese již 36 státních autobusových linek, které spojovaly s okolím všechny významnější obce a osady na Sokolovsku. Vedle soustavy státních linek byly v samotném městě a jeho okolí v provozu čtyři linky místní dopravy, spojující Sokolov s Březovou, sídlištěm Julia Fučíka, Svatavou, Lomnicí, Dolním Rychnovem a Tisovou.¹⁶⁵

Prostorové rozložení a úroveň silniční sítě řešeného území je dlouhodobě negativně ovlivněná a narušená velkoplošnou těžbou hnědého uhlí a s tím spojenou průmyslovou, výrobní a obchodní činností, která vyvolává nároky na upravenost a využívání prioritně těžkou nákladní dopravou.

5.6 Bytový fond a výstavba

V souvislosti s přílivem nového obyvatelstva se začalo vážněji uvažovat i o budoucnosti bytové výstavby regionu. Domovní a bytový majetek byl znehodnocen, dlouhá léta zde nebyla prováděna žádná údržba. Na rozdíl od některých jiných pohraničních oblastí byla životní úroveň německého obyvatelstva a hlavně horníků velmi nízká a jejich byty byly ve velmi špatném stavu, což způsobovalo u osídlenců z českého vnitrozemí i části reemigrantů zklamání a nechuť k osídlování oblasti. Nebylo možné uvolnit všechny byty německých specialistů, převážně v hornictví, kteří byly vyčleněni z vysídlení pro nepostradatelnost. Do Sokolova byli lákáni noví obyvatelé z českého vnitrozemí, ale město je nemělo kde ubytovat. Z územní problematiky okresu vyplynula tendence koncentrovat osídlení v maximální míře do nově budovaných sídlišť v 10 městech okresu, tj. v Sokolově, Kynšperku nad Ohří, Habartově, Chodově, Rotavě, Bukovanech, Kraslicích, Novém Sedle, Vintířově a Horním Slavkově. S výstavbou nejstaršího a jednoho z největších se započalo již v letech první dvouletky¹⁶⁶ v Březové, která tím vyrostla z vesničky na město. Tímto se sokolovský okres lišil od mnohých jiných okresů republiky a patřil k několika málo okresům, kde byla brzy po skončení války zahájena rozsáhlá bytová výstavba.¹⁶⁷

165 GROSS, Alexander a kol.: *Sokolovské pohledy*. Sokolov 1963. s. 32

166 Zákon č. 192/1946 Sb. ze dne 25. října 1946, o dvouletém hospodářském plánu.

167 SOKA Sokolov, inventář fondu ONV Sokolov 1945 - 1960, s. 5 (*Stručný přehled správního vývoje okresu Sokolov v letech 1945 -1960*)

Od roku 1951 bylo vybudováno především pro pracovníky národního podniku Jáchymovské doly a posléze národního podniku Přerovské strojírny ještě rozsáhlejší sídliště v Horním Slavkově. V roce 1952 bylo město Horní Slavkov prohlášeno Městskou památkovou rezervací. Pro absolutní nedostatek ubytovacích prostor zde byly vystavěny kolonie tzv. „deskobaráků“ pro brigádníky pracujících v uranových dolech. Již v lednu 1948 bylo přikázáno vystavět 50 bytových jednotek pro potřeby Jáchymovských dolů. Zcela však byly opomenuty opravy stávajících domů. Většinou nebyly obsazeny nájemníky, a tak byly zdrojem stavebního materiálu. Starší hodnotné domy se prodávaly za nízkou cenu, probíhaly divoké demolice, často bez stavebního povolení. Tak zmizelo mnoho historických domů Horního Slavkova, které dodávaly městu jeho ráz a dokreslovalo jeho vznik. V dobách Jáchymovských dolů se stavělo skutečně bouřlivě. V roce 1955 bylo obsazeno dalších 16 domů, postavena Mateřská školka II., Jesle I., obchodní dům Brigádník, Hornický dům kultury, Hotel Tatran a základní devítiletá škola.¹⁶⁸

V druhé polovině padesátých let vznikla pro pracovníky sokolovských dolů sídliště v Kynšperku nad Ohří a v Lomnici a počátkem šedesátých let se začalo se stavbou sídlišť v Kraslicích a Oloví. V Kraslicích bylo v první bytové výstavbě v letech 1958 -1961 předáno do užívání 228 bytů včetně kotelny.¹⁶⁹ Bytová výstavba probíhala v menším rozsahu i v sousedních obcích Svatava a Dolní Rychnov. Ve Svatavě bylo v padesátých letech postaveno 16 domů s 52 bytovými jednotkami. Výstavba soukromých rodinných domků byla v poválečném období velmi malá.¹⁷⁰

V samotném městě Sokolov bylo rozhodnuto, že výstavba bude prováděna v tehdejších okrajových částech města a v místech proluk a nevyhovujících starých domů. Problematikou stavební obnovy a nové sídlištní výstavby na Sokolovsku se měly zabývat dvě nové organizace, a to Veřejně prospěšný stavební a bytový spolek v Sokolově a Stavební spolek Hnědouhelných dolů a briketáren v Sokolově. Stavební dvouletka byla zahájena v dubnu 1947 výstavbou pěti činžovních domů, dále byly postaveny domky a dvojdomky. Během dvouletky došlo také k opravě centrální školy v centru města, která

168 TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov 2000. s. 128 - 129

169 SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice – město hudebních nástrojů, krajek a přírodních krás*. Kraslice 1970. s. 55

170 GROSS, Alexander a kol.: *Sokolovské pohledy*. Sokolov 1963. s. 69

byla poškozena při náletu, bývalého sirotčince, opravě nemocnice nebo k regulaci Lobežského potoka. Podle souhrnné zprávy byla zdejší stavební dvouletka v letech 1947 - 1948 splněna v městě Sokolov na 72% a v jeho nejbližším okolí jen na 46 %, v okrese jako celku jen na 52 %.¹⁷¹

V padesátých letech probíhala výstavba na několika místech v okrajové části města a ve starém městě. V téže době byla zahájena výstavba nového náměstí Budovatelů, na jeho místě byly před tím zahrádky. Do roku 1965 pak probíhala výstavba sídliště Julia Fučíka na návrší nad starým městem. V roce 1958 dala rada Městského národního výboru souhlas k vybudování panelových domů na místě bývalé chudinské čtvrti Butterscheibe, zničené náletem v dubnu 1945. Stavební činnost ve staré části města a blížící se dolová činnost sebou přinášely nutnost likvidovat starou nevyhovující zástavbu. Z důvodu těžby uhlí byla v druhé polovině 50. let zbourána řada domů za klášterem.¹⁷²

Přehled prováděné bytové výstavby na území okresu Sokolov podává statistika, zpracovaná odborem výstavby Okresního národního výboru v Sokolově.¹⁷³

<u>rok</u>	<u>počet dokončených bytů</u>
1946 – 50	750
1951 – 55	1 454
1956 – 60	3 618

V roce 1957 byla otevřena první novostavba mateřské školy, základní školství dostalo nové prostory v září roku 1960, kdy byla na sídlišti Julia Fučíka otevřena tehdy dvanáctiletá střední škola. Investiční činnost ve zdravotnictví se začala rozvíjet od konce 50. let. V té době začala výstavba gynekologicko- porodnického pavilonu v areálu nemocnice. V roce 1959 bylo uvedeno do provozu zdravotní středisko Chemických závodů. V roce 1956 bylo rozhodnuto o zahájení výstavby nového provozu ČSAD na okraji Sokolova, stavba celého objektu byla dokončena v roce 1959. V roce 1960 bylo

171 PA Sokolovské uhelné společnosti, právní nástupce, a.s., rukopis Sokolovský revír 1945 -1948, č. 13. *Začátky nové sídlištní výstavby v sokolovském revíru*. Nedatováno, pravděpodobně 1960.

172 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 -1960, karton 479. sign. 1/9 (*Demolice budov a objektů*)

173 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 -1960, karton 119. inv. j. 177 (*Školství a osvěta všeobecně*)

otevřeno několik nových prodejen na náměstí Budovatelů. Na počátku výstavby města získaly novou budovu i spoje. V roce 1959 byla předána do užívání pošta Sokolov 01.

V průběhu poválečného období se začalo také s budováním řady sportovišť a sportovních zařízení. V červnu 1961 bylo předáno do užívání koupaliště, v prosinci 1961 tehdy ještě nezastřešený zimní stadion. Na den horníků v roce 1962 byl otevřen moderní lehkotletický stadion TJ Baník. Koncem padesátých let začal být budován i náročný komunikační systém, jehož součástí bylo i přemostění řeky Ohře. Most přes Ohři s nadjezdem nad železniční tratí Sokolov – Cheb byl dán do provozu 5. 12. 1962.¹⁷⁴

5.7 Školství

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 mohly být na Sokolovsku konečně zakládány školy pro českou menšinu. Po Bukovanech, Habartově, Novém Sedle, Citicích, Svatavě, Horách u Oloví a Lipnici byla otevřena česká menšinová škola v samotném Sokolově. Avšak pozdější nástup fašismu v pohraničí se negativně promítl i do školství. Například v září 1938 nepřišel do české školy v Sokolově ani jediný žák.¹⁷⁵

Situace po roce 1945 byla i ve školství velmi složitá. Školní budovy byly zanedbané, v samotném městě Sokolov se denně měnil počet obyvatel a pohyb školou povinných dětí byl nekontrolovatelný. V celém okrese byl zoufalý nedostatek učitelů, na volná místa nastupovali nekvalifikovaní maturanti nejrozličnějších typů středních škol. Největší centrální škola ve městě Sokolov sloužila jako středisko pro odsun německého obyvatelstva, bývalá česká menšinová škola v Komenského ulici byla v prvních poválečných týdnech ošetřovnou amerických vojáků. Přesto bylo v této budově zahájeno v září 1945 symbolicky české vyučování. Vzhledem k velkému přílivu obyvatelstva ve městě i okolí byla již ve školním roce 1946/1947 otevřena další obecná a měšťanská škola. V říjnu 1946 začala také pracovat městská hudební škola v budově v Žákovské ulici bylo otevřeno i prvních pět tříd reálného gymnázia. Zřízení gymnázia vyvolalo ostré protesty občanů města Loket, protože tamní gymnázium s téměř stoletou tradicí bylo v souvislosti s otevřením sokolovského gymnázia zrušeno.¹⁷⁶

174 BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov – 2008 Sokolov*. Sokolov 2011. s. 205

175 PROKOP, Vladimír: *Sokolov – z dějin města a jeho škol*. Sokolov 1994. s. 100

176 Tamtéž: s. 104

Také v Kraslicích byla již 23. 9. 1945 otevřena vedle kostela česká škola a postupně byl zahájen provoz v dalších školách. Do mateřské školy bylo v prvních dnech přihlášeno 14 dětí, do národní školy 36 dětí a do měšťanské školy 34 dětí.¹⁷⁷

Obdobná situace byla i ve městě Chodov. Tamější česká škola musela po začátku školního roku 1937 – 1939 ukončit svou činnost. Teprve po skončení války přičiněním několika prvních českých učitelů byly v Chodově již 3. září 1945 otevřeny dvě samostatné smíšené školy - obecná a měšťanská, kam docházely nějaký čas po válce i děti z okolních spádových obcí.¹⁷⁸

Počátek nové, socialistické školské organizace byl položen již v roce 1948 zákonem o jednotné školní výchově. Od počátku školního roku 1948 - 1949 byly podle nového školského zákona obecné školy změněny na národní školy a měšťanské školy na školy střední. Systém základního a středního školství byl pak ještě zdokonalován ve dvou etapách v letech 1953 a 1959 - 1960. V roce 1949 bylo na Sokolovsku gymnázium v Sokolově a tři odborné učňovské školy. Do 46 základních škol docházelo 6 149 žáků a v 19 mateřských školách bylo umístěno 766 dětí. V tomtéž roce byla v okrese Kraslice jedna výběrová škola, 15 základních škol a 8 škol mateřských.¹⁷⁹ Značný nedostatek byl zpočátku v předškolních zařízeních. V roce 1948 bylo na okrese jen 27 mateřských škol, jejich počet se postupně zvyšoval. V roce 1950 to bylo 35 mateřských škol, v roce 1955 již 47 a v roce 1961 je uváděno 52 mateřských škol.¹⁸⁰

Pamětník Antonín (roč.1940), který se s rodiči přistěhoval do Sokolova v roce 1949 ze Slovenska, vzpomíná na své začátky ve zdejší české škole: *„V té době mi bylo 9 let a ze školy mi utkvěly některé živé vzpomínky především na dva německé spolužáky, kterým bylo v 5. třídě již 14 let a dál se v důsledku neznalosti češtiny nedostali a školu museli ukončit. Neznalost češtiny se přirozeně promítala do všech předmětů. Je nutné poznamenat, že třídní učitelka ani ostatní učitelé se podle mého názoru nesnažili tyto žáky za neznalosti trestat nebo nějak ponižovat. Chovali se k nim stejně jako k nám ostatním, i když nás hlavně po fyzické stránce převyšovali. Nezbyvalo než jim dávat pětky a poslat je do*

177 SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice – město hudebních nástrojů, krajek a přírodních krás*. Kraslice 1970. s. 47

178 SARKÁNOVÁ, Ivana: *Chodov, od kalamáře k počítači*. Chodov 2005. s. 15

179 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 119, VII/1a, inv. j. 139 (*Školství a osvěta všeobecně*)

180 Tamtéž: karton 119, VII/1a, inv. j. 134 (*Školství a osvěta všeobecně*)

*stejného ročníku dvakrát. Vztahy mezi námi dětmi byly zcela normální, bez zásadních konfliktů a už vůbec ne národnostních. Ve škole byli děti i jiných národností, pamatuji si na maďarského a rumunského chlapce z vedlejších tříd. U těch byl problém jazykové neznalosti ve vztahu ke škole stejný jako u dětí z německých rodin.*¹⁸¹

Příběh vypravěče Antonína je odlišný od vypravěčky Anny, zejména v okolnostech příchodu do regionu. Narodil se v Belgii, kam jeho rodiče odešli za prací ze Slovenska ještě před začátkem války. Po jejím skončení se vrátili zpět do rodné obce, ale nedostatek pracovních příležitostí je donutil opět odejít přes celou republiku až na Sokolovsko. Pamětník vzpomíná, že rodiče zde získali konfiskovaný domek po Němcích a začali pracovat v chemických závodech a na dolech. On sám měl ve škole menší potíže s češtinou, což však jako slovenský chlapec brzy překonal.

Právě skutečnost, že na Sokolovsku zůstala i po nuceném vysídlení značná skupina německého obyvatelstva, vedla od školního roku 1956/1957 na zdejších školách ke zřízení kroužků německého jazyka pro žáky německé národnosti. Dle zhodnocení odboru školství a kultury ONV v Sokolově bylo konstatováno, že z celkového počtu 1 800 žáků na okrese Sokolov navštěvovalo kroužky 950 žáků německé národnosti. Nebyl zaznamenán žádný střet žáků české a německé národnosti, naopak žáci německé národnosti měli dobré chování a byli dobrými pionýry. Střední školy na okrese měly družbu se školami v sousední NDR. Podobná družba byla doporučena i ostatním školám. Rodiče německých žáků se mohli na všech školách domluvit v německém jazyce, protože na každé škole byl tlumočnick.¹⁸²

Kronika města Loket uvádí počet škol v roce 1955 v počtu jedné mateřské školy se dvěma třídami, osmileté střední školy s 15 třídami a průmyslové školy hornické se dvěma třídami. Jesle byly v té době nedostačující, chybělo umístit dest dětí.¹⁸³

V roce 1961 bylo již v okrese Sokolov vedle dvou středních průmyslových a tří odborných škol také 68 základních škol s 14 817 žáky, 52 mateřských škol s 2 334 dětmi

181 Rozhovor s pamětníkem Antonínem, narozeným r. 1940 v Bruselu. Rozhovor byl proveden 20. 11. 2012 v Sokolově autorem práce.

182 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 388, sign.1, inv. j. 1245 (*Příprava péče o žáky německé národnosti ve školním roce 1956/1957, 1.8.1956*)

183 *Kronika města Loket (1946 – 1986)* s. 263. Dostupné on-line: <http://www.portafontium.cz>
[cit. 2012 – 09- 08]

a 549 dětí bylo umístěno v jeslích.¹⁸⁴ Prohloubila se i diferenciací výuky. Do roku 1961 bylo na Sokolovsku zřízeno i deset zvláštních škol.¹⁸⁵

5.8 Zdravotnictví

První nemocnice na Sokolovsku byla založena roku 1846, a to městská nemocnice ve Falknově. Ta však brzy nestačila svým rozsahem vzhledem k stále pokračujícímu vývoji hornictví a průmyslu. Proto v roce 1909 byla na kopci Hart nad městem zahájena stavba nové okresní všeobecné nemocnice, která byla uvedena do provozu roku 1914. Za druhé světové války byly v areálu nemocnice umístěny dva dřevěné domky pro nemocné totálně nasazené cizince. V roce 1945 byl znovu zcela obnoven její dřívější provoz.¹⁸⁶ Velké problémy měla po skončení války i malá kraslická nemocnice, která měla v roce 1945 50 lůžek a postupně ztrácela německé lékaře a řádové sestry.¹⁸⁷ Třetí nemocnice, která fungovala po skončení války na Sokolovsku byla nemocnice v Lokti.¹⁸⁸

V Horním Slavkově a jeho okolí rozpochovala zdravotní službu až poválečná těžba uranu v této lokalitě. Do té doby větší část zdravotnické péče zajišťovala nemocnice v Lokti, která byla v plném provozu a měla všechna oddělení. Přímou v Horním Slavkově zajišťovali zdravotní péči v roce 1952 dva stálí lékaři, kteří však byli určeni pro zaměstnance Jáchymovských dolů. V roce 1954 bylo Ministerstvem zdravotnictví rozhodnuto o zřízení „Závodního ústavu národního zdraví“ pro Jáchymovské doly. Byla zřízena poliklinika na sídlišti a začalo pracovat dětské středisko. Dalším pokrokem ve zdravotní péči bylo zřízení nemocnice pro interní choroby v budově polikliniky. Počet lůžek byl 90. V tomto zařízení také zemřel v roce 1960 první horník na tzv. „Jáchymovskou nemoc“. Rozsahem zdravotnických služeb hrálo město Horní Slavkov

184 *Statistická ročenka 1986*, ČSÚ Sokolov č. j. 332, Sokolov 1986.

185 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 79

186 Dostupné on-line: <http://www.nemosok.cz/neco-z-historie-sokolovske-nemocnice.html>

[cit. 2012 - 06 - 11]

187 SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice – město hudebních nástrojů, krajek a přírodních krás*. Kraslice 1970. s. 47

188 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 119, VII/1a, inv. j. 163 (*Školství a osvěta všeobecně*)

v období těžby uranu prim v celé oblasti. Tento stav však začal stagnovat po skončení jeho těžby.¹⁸⁹

Změny ve zdravotnictví byly dány zákonem č. 49/1947 Sb., kterým ONV zřizovaly ústavy národního zdraví. Ty se ale nejdříve zaměřovaly pouze na prevenci a zdravotnické poradenství. Novým zákonem z roku 1951 o jednotné preventivní a léčebné péči se okresní ústavy národního zdraví staly výkonnými orgány národních výborů. Pod OÚNZ (okresní ústav národního zdraví) tak byly začleněny okresní nemocnice, okresní zdravotnická střediska, porodnice, obvodní zdravotnická střediska, lékařské stanice, ženské poradny, dětské poradny, stanice záchranné služby transfúzní stanice apod. Pro soukromá zařízení zde pochopitelně nebylo místo. V oblasti zdravotnictví na Sokolovsku byl hlavním problémem nedostatek kvalifikovaných lékařů a také špatný stav zdravotnických zařízení. Z hlášení sokolovské nemocnice na ONV v Sokolově ze dne 14. 12. 1948 lze vyčíst, že v nemocnici pracovalo pouze pět lékařů, z toho tři vojáci, 25 řádových sester jako ošetřovatelek a 13 vojáků v ostatních provozních funkcích.¹⁹⁰ Na celém okrese Sokolov nebyl v roce 1948 ani jediný zubní a dětský lékař. Přestože ONV vypsal konkurz s nabídkou bytu, ordinace a garáže, nepřihlásil se do regionu na „konci světa“ nikdo.¹⁹¹

Navzdory tomu se situace postupně zlepšovala – při dolech byly zaváděny ordinace závodních lékařů, budova bývalé bratrské pojišťovny v Sokolově se v roce 1952 proměnila na provizorní polikliniku. Zde měla sídlo i protialkoholní léčebna (Karlovarský kraj držel v polovině 50. let prvenství ve spotřebě alkoholických nápojů – na jednoho obyvatele připadalo ročně 4,62 l alkoholu, zatímco v Plzeňském kraji to bylo 3,85 l a na hornickém Ostravsku jen 3,84 l).¹⁹²

V roce 1956 byla vybudována nová ambulantní zdravotní střediska v Kynšperku, Habartově a Novém Sedle. Bylo vybaveno a vylepšeno okresní zdravotní středisko v Sokolově, kde bylo vybudováno dvanáct garáží, adaptována budova bývalého skladu na

189 TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. Sokolov 2000. s. 146 -147

190 SOkA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 308, sign. 479, inv. j. 930 (*Nemocnice a zdravotní ústavy*)

191 Tamtéž: karton 11, sign. 481, inv. j. 759 (Statistika všeobecně. *Krajský akční výbor NF- dotazník – nedostatek lékařů v kraji. 29. 11. 1948*)

192 BERANOVÁ, Romana, a kol.: *1908 Falknov – 2008 Sokolov*. Sokolov 2011. s. 206

dětskou ambulanci. V budově byla provedena generální oprava kotlů a topného systému, generální oprava střechy a provedeny drobné stavební úpravy a vylepšení interiéru.¹⁹³

Ze tří nemocnic na Sokolovsku byla stabilně nejhorší situace v sokolovské nemocnici, kdy v roce 1958 bylo k dispozici pouze 250 lůžek. Pro potřeby celého okresu byla tato kapacita zcela nedostačující, a to především k výhledovému počtu obyvatelstva a rozvojovým záměrům těžby uhlí v regionu. Ve stejném roce zahájila nemocnice provizorní výstavbu porodnického pavilonu v akci „Z“ a pavilonu chirurgie.¹⁹⁴

Od roku 1949, kdy bylo na Sokolovsku ve třech nemocnicích k dispozici celkem 375 nemocničních lůžek, se jejich počet zvýšil do roku 1962 na 472.¹⁹⁵

193 SOkA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 308, sign. 476, (*Přehled o zdravotnictví za rok 1954 – 1956 v okrese Sokolov*, 18. 1. 1957)

194 Tamtéž: karton 438, generel Sokolovského revíru, kniha 16, říjen 1958 (*Územní organizace a osídlení, služby a vybavenost, lázeňství*)

195 ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu, přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. Plzeň 1986. s. 79

6 Environmentální proměny

Stále intenzivnější dobývání hnědého uhlí po druhé světové válce v prostoru Sokolovské uhelné pánve a zvětšující se koncentrace energochemického průmyslu nezůstalo bez vlivu na celkovou biologickou situaci krajiny. Negativní vlivy průmyslové a důlní činnosti se projeví zhoršením čistoty vod, ovzduší a velkým nárůstem devastovaných ploch, především po rozšíření povrchové těžby uhlí. Nejvážnějším nebezpečím se stala stoupající koncentrace kouřových plynů v ovzduší v okolí energeticko – chemických závodů a hořících povrchových lomů. Podle měření z let 1953 – 1954 byly na území okresu ohroženy kysličníkem siričitým tři regiony, výtýčené podle koncentrace uvedeného plynu v ovzduší. Nejvíce postižena byla oblast v prostoru Sokolova, Starého Habartova a části Nového Sedla, druhá nejvíce postižená oblast zasahovala prostor v okolí Nového Habartova, Královského Poříčí, Nového Sedla a Louček. Naměřené koncentrace v poměru 3 – 4,5 : 1.000 000 byly tak vysoké, až bylo konstatováno, že se jedná pravděpodobně o použití chybné metodiky měření.¹⁹⁶

Je však zcela zřejmé, že koncentrace kysličníku siričitého v ovzduší prakticky na celém území sokolovského okresu překročila značně hranici biologické nezávadnosti. Určitě však nebylo v zájmu státních orgánů tyto údaje zveřejňovat.

Přestože je stále ve sledovaném regionu velká koncentrace průmyslové výroby, tvoří přes 50% rozlohy okresu rozsáhlé lesní komplexy, které vedle hospodářského významu plní i funkci ekologickou. Poměrně málo známá je skutečnost, že rašeliniště Slavkovského lesa jsou i jedním z nejdůležitějších rezervoárů vody pro léčivé prameny celé západočeské lázeňské oblasti. Areál Slavkovského lesa se může pochlubit i výskytem vzácných kapradin, keře zimostrázu, vřesovce, upolín, arniky a luční orchideje. Lze zde najít i cenná horská rašeliniště a hodnotné chráněné krajinnotvorné útvary.¹⁹⁷

196 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 438, generel Sokolovského revíru, kniha 19, říjen 1958, (*Hygienu prostředí*), s. 31 – 32

197 DIMITROVSKÝ, Konstantin: *Tvorba nové krajiny na Sokolovsku*. Praha 2001. s. 11- 13

6.1 Vojenský výcvikový prostor

Vedle důvodů národohospodářských se na proměnách a deformaci krajiny podílely i bezpečnostní a vojenské faktory. Po nástupu totalitního komunistického režimu v Československu v roce 1948 a v důsledku zostřené mezinárodní i vnitropolitické situace na počátku padesátých let se ve větší míře objevily nové důvody a předpoklady pro přesuny obyvatelstva z některých oblastí a pro úpravu zdejší krajiny. Jednalo se především o mimořádný nárůst nově vznikajících nebo rozšíření již stávajících uzavřených výcvikových prostorů pro potřeby armády, tzv. vojenských újezdů.¹⁹⁸

Do poválečných osudů a tváře Sokolovska značně zasáhlo zřizování vojenských příhraničních pásem a vojenského výcvikového prostoru Slavkovský les. Úvahy o zřízení vojenského prostoru v oblasti Slavkovského lesa (dříve Císařského lesa) se objevily v již v roce 1945 a na jaře 1946 schválila tento záměr vláda.¹⁹⁹ Proti tomuto rozhodnutí sice protestovala některá sousední města a obce - nejvíce pak nedaleké město Mariánské Lázně, ale marně. Slavkovský les měl ideální strategickou polohu a armáda se ho nechtěla vzdát. Již v červenci 1946 pak docházelo k přebírání katastrů obcí začleněných do prostoru. Katastry byly přebírány včetně zde stojících staveb a vodních toků. Civilní osoby včetně nových českých osídlenců musely danou oblast opustit. I když vojenský výcvikový prostor vznikl již v roce 1946, zákon upravující zřizování vojenských újezdů byl schválen až v roce 1949²⁰⁰.

Na základě tohoto zákona byl také stanoven název výcvikového prostoru ve Slavkovském lese – „Vojenský újezd Prameny“. Paradoxem bylo, že v této době již velitelství újezdu nesídlilo v obci Prameny, ale od roku 1947 v Lázních Kynžvart. Vojenský prostor byl v té době maximálně využíván, výcvik se rozjel naplno. Střídala se tu jedna jednotka za druhou, aby se při ostrých střelbách učily zacházet se zbraněmi. I když činnost armády ohrožovala kvalitu i existenci minerálních pramenů v lázeňském trojúhelníku a celkový ráz krajiny a hrozila ztráta jména oblasti jako vyhledávaného světového lázeňského centra, nic z toho nevadilo tehdejšímu vedení státu. Slavkovský les

198 KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960, Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. Brno 2006. s. 8

199 KOVAŘÍK, David: *Demoliční práce v českém pohraničí v letech 1945 -1960*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno. 2009. s. 59 - 60

200 Zákon č. 169/1949 Sb. z 16. 6. 1949, o vojenských újezdech.

měl ideální strategickou polohu (v blízkosti západní hranice) a armáda se ho proto nehodlala vzdát. Uspěť proti jejím zájmům v té době nebylo reálné. Přestože v té době byla armáda jednoznačně prioritní a téměř nedotknutelnou složkou společnosti, a její velitelé se podle toho také chovali, náhle se objevila jiná instituce, před kterou museli couvnout²⁰¹.

A sice již od konce 40. let 20. století se začaly střetávat ve Slavkovském lese zájmy vojenské se zájmy Jáchymovských uranových dolů, které zde prováděly průzkum ložisek uranu. Těžba uranu byla v té době strategickou záležitostí, a tak se požadavkům Jáchymovských uranových dolů muselo podřídit i vojenské velení. Byl to hlavně tlak sovětské strany, která potřebovala tuto surovinu pro své zbraně. Kvůli uranovému průzkumu musela být rušena vojenská cvičení a přerušovány střelby. Nakonec bylo rozhodnuto o zřízení nového vojenského výcvikového prostoru. Vybrána pro něj byla oblast Doupova. V roce 1954 byl zrušen vojenský újezd Prameny a zřízen vojenský újezd Hradiště na Doupovsku. Až do zrušení celého vojenského prostoru roku 1954 bylo z oblasti vysídleno 15 – 20 tisíc obyvatel.²⁰² Aby ukázka zkázy nebyla natolik křiklavá, nechali velitelé před svým odchodem buldozery srovnat se zemí většinu ještě stojících zbytků zdí v obcích újezdu. Poslední stopy osídlení v těchto místech tak definitivně zmizely.²⁰³

Zničeny byly také desítky mlýnů, hájoven a samot. V souvislosti s již zmiňovanou těžbou uranu došlo např. k devastaci obcí Bošířany - Poschitztau, Kfely – Gfell, Milešov – Müllersgrün a Nadlesí – Nallesgrün.²⁰⁴

V následující tabulce jsou uvedeny zcela zničené a zaniklé obce a osady, které byly začleněny do vojenského újezdu Prameny a po odchodu armády vymazány z povrchu zemského.

201 JAŠA, Luděk: *Prameny- Bad Sangerberg, Ztracené lázně západních Čech*. Sokolov 2009. s. 181

202 BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Historie Sokolovska*. Sokolov 2010. s. 162

203 Blíže též: TOMÍČEK, Rudolf: *Historie vojenského újezdu Prameny aneb chlapi z Opičích hor*. Sokolov 2006.

204 BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov 2005, s. 5 - 6

Tabulka č. 11 - Zcela zaniklé obce začleněné do vojenského prostoru Prameny²⁰⁵

název zcela zničené obce, osady	počet domů v roce 1900	počet domů v roce 1930	obyvatel v roce 1900	obyvatel v roce 1930
Bystřina - Reichenbach	26	32	151	160
Město Čistá - Lauterbach Stadt	261	255	1 634	1 192
Krásná Lípa - Schönlinde	119	99	634	517
Lobzy - Lobs	40	39	228	193
Milře - Kohling	17	20	85	76
Ostrov - Wöhr	53	48	253	246
Paseka - Schwand	13	12	71	73
Rovná - Ebmeth	91	74	461	348
Smrkovec Schönficht	98	101	609	562
Studánka - Schönbrunn	45	281	43	233
Třídolí - Dreihäuser	24	26	110	112
Vranov - Frohnau	76	68	428	327
Zadní Domky - Hinterhäuser	30	25	142	143
Žitná - Rockendorf	79	76	467	424

Úprava: autor

Ve výběru popisovaných obcí nelze zmínit zcela zlikvidovanou obec Město Čistá - Lauterbach Stadt s bezmála 1 200 obyvateli. Největší sláva obce byla datována již v 16. století, kdy byla v roce 1551 povýšena na královské horní město, a to ve spojitosti s těžbou cínu. Obec měla svou pečeť i znak. V obci stál kostel z let 1774 - 75, kaple sv. Jana Křtitele ze 17. století. V obci byla škola, pošta, telegrafní stanice, veřejná telefonní stanice, různé spolky jako např. hasičský, hudební, tělocvičný, divadelní, válečných veteránů, včelařský, školní a mnoho dalších.²⁰⁶ Po vysídlení německého obyvatelstva v letech 1946 – 1947 došlo k začlenění do vojenského pásma a město pak museli opustit i zbylí obyvatelé. Záhy na to se stalo smutným hrdinou armádního filmu „Boj o osadu“. Při nácviu obsazování nepřátelské obce bylo staré horní město Čistá zničeno, když při jeho „dobývání“ byla použita děla, tanky a dokonce i letectvo.²⁰⁷ Celkovou zkázu dokonala těžba uranu přímo v obvodu bývalého města.

205 BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov 2005. s. 22 - 240

206 JOHN, Jiří: *Vaření piva v českých zemích. Zaniklé pivovary na Sokolovsku*. s. 52

207 BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov 2005. s. 18. Těž: BAUEROVÁ, Anna: *Konec války v Lauterbachu*. Střední Evropa 16. 2000. č. 100. s. 43 -45. VLASÁK, Vladimír: *Dějiny města Čistá*. Zpravodaj KPOM v Sokolově č. 3/90. s. 62 – 69, 79

Ze vzpomínek narátorky Anny (nar. 1927) z Dolního Rychnova, její přiblížení života v zaniklé obci Rockendorf – Žitná:

„V Rockendorfu jsem měla strejdu, jmenoval se Simon a byl kolář, jezdila jsem tam často na kole, měli takovej malej baráček, před ním tekl potůček, ve chlívě měli kravičku Lízu. Ani si nepamatuju, jestli měli vůbec elektriku. Žili tam hrozně chudě a skromně, strejda chodil skoro od jara do zimy pořád bos. Jedli jen to, co sami vyprodukovali, kráva byla vlastně jejich živitelka, teta ráno ve tři hodiny už chodila pěšky do Mariánských Lázní a tam v hotelu prodávala máslo. Sami doma jedli margarín, žádný krám tam neměli a nakupovat se chodilo do Schönfichtu - ten už dneska taky neexistuje. Strejda byl chlap jako hora, oba s tetou dřeli, aby uživil tři děti, měli malé poličko na brambory a nějaké to žito. Jezdila jsem k nim i na konci války na kole přes Kostelní Břizu, Reichenbach, Schönlind a pak lesem zkratkou až do Rockendorfu. Pak mi tam tudy táta zakázal jezdit, protože na konci války utekli do lesa ruský zajatci a prý tam přepadávali lidi a brali jim jídlo. Ty lidi tam nahoře v kopcích o nějakým Hitlerovi ani nic nevěděli, pochopitelně je taky odsunuli, strejda tam pak v cizím prostředí brzy umřel.“²⁰⁸

Mnoho obcí zaniklo částečně a z původní zástavby se zachovala pouze torza.

Tabulka č. 12 - Částečně zaniklé obce ve vojenském prostoru²⁰⁹

název částečně zničené obce, osady	počet domů v roce 1900	počet domů v roce 1930	počet domů v roce 1991	počet obyvatel rok 1900	počet obyvatel rok 1930	počet obyvatel rok 1991
Arnoltov - Arnitzgrün	57	63	14	358	398	45
Hrušková - Birndorf	59	58	12	346	348	28
Kamenice - Steinbach	69	64	15	374	376	47
Kostelní Břiza - Kirchenbirk	51	55	21	379	347	50
Lazy - Perlsberg	135	136	6	962	885	15
Louka - Grün	129	146	7	935	818	42
Nová Ves - Neudorf	191	193	26	1 283	1 028	205
Prameny - Sangerberg	290	274	37	2 161	1 527	135
Rudolec - Ruditzgrün	48	45	51	243	268	174

Úprava: autor

²⁰⁸ Rozhovor s pamětnicí Annou, narozenou r. 1927 v Sokolově. Rozhovor byl proveden 18. 10. 2012 v Dolním Rychnově autorem práce.

²⁰⁹ BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov 2005. s. 26 - 251

Snad nejtěžší časy zažilo po skončení války samotné lázeňské městečko Bad Sangerberg – Prameny. Prameny ležící v blízkosti Mariánských Lázní se zaměřovaly na léčení chudokrevnosti, onemocnění respiračních orgánů, léčbu nemocí ženských orgánů a léčbu poruch nervových systémů. Největšího rozmachu zaznamenalo městečko na přelomu 19. a 20. století. Později však jeho věhlas upadal, objekt lázní fungoval již jen jako ozdravovna pro nemocné s TBC.²¹⁰

Po vysídlení velké většiny německého obyvatelstva po druhé světové válce přijeli do města jako první členové Rudých gard, kteří stejně jako v okolí, vydrancovali, co se dalo. Po nich přijeli z českého vnitrozemí první osadníci. Většinou se jednalo o zlatokopy, kteří doufali, že zde objeví nějaký majetek, a zanedlouho zase odešli. Jen malá část z nově příchozích setrvala. Město zůstalo téměř liduprázdné. Češi, kteří zůstali, museli držet pospolu, neboť jen tak mohli přežít. V obci žili stále ještě původní obyvatelé a situace zde nebyla jednoduchá. Po Vánocích roku 1945 založili Místní osvětovou besedu, jejíž činností bylo ochotnické divadlo.²¹¹

V roce 1946 začala první jednání o nutnosti vybudovat v oblasti vojenský újezd s centrem právě v Pramenech. Vojenská správa nečekala na výnos vlády a prezidenta o založení vojenského újezdu a zahájila vystěhování prvních obyvatel z již přidělených domů. S budováním vojenského prostoru se začalo zcela nekonceptně a bez dlouhodobějšího plánování. Došlo k závažnému zásahu do krajiny Císařského lesa. Oblast byla neprodyšně uzavřena, již tak nízký počet obyvatel byl snížen na nezbytné minimum a jeho další růst byl považován za nežádoucí. Celá oblast byla rozdělena na výcvikové prostory pro jednotlivé vojenské složky, pěchotní, dělostřelecké a tankové. Každá působila v jiném úseku regionu Císařského lesa a v něm si budovala střelnice. Jak už bylo zmíněno, jako střelecké cíle používali vojáci opuštěné obce. Pramenů se to naštěstí netýkalo, jelikož v jeho domech se usídlilo velení vojenského prostoru a týlové zajištění jednotek. Mnoho domů však zůstalo prázdných, rozpadaly se a občas jim vojáci pomohli k zániku i nějakým granátem. Vojenské velení zde nesetrvávalo dlouho, zastrčená obec, navíc v drsném nehostinném podnebí nevyhovovala vojákům, kteří přišli z vnitrozemí. Hodně sněhu, silné mrazy a vítr je donutilo v roce 1947 přesunout velení do kynžvartských lázní.²¹²

210 JAŠA, Luděk: *Prameny Bad Sangerberg, Ztracené lázně západních Čech*. Sokolov 2009. s. 176

211 Tamtéž: s. 177

212 JAŠA, Luděk: *Prameny Bad Sangerberg, Ztracené lázně západních Čech*. Sokolov 2009. s. 43

Po zrušení vojenského újezdu a odchodu vojáků zde život prakticky zcela ustal, jen do několika stojících obcí, jako například Prameny nebo Kostelní Bříza, se částečně vrátil civilní chod. Území zničených obcí takřka dokonale přikryla bujná vegetace, jedněmi z mála stojících objektů jsou většinou opuštěné betonové vojenské bunkry a pozorovatelný.

6.2 Demoliční akce v hraničním pásmu

V důsledku vzniku hraničního pásma došlo k opuštění celé řady obcí a samot, jež se předtím alespoň částečně podařilo znovuosídlit. Obce a osady přestaly úředně existovat, jejich úřední agenda a obecní majetek byly předány okresnímu úřadu a katastrální území se připojil k okolním obcím. Přítomnost opuštěných objektů navíc znesnadňovala kontrolní a strážní službu pohraničnickům. Sílila především obava, aby vysídlené objekty nesloužily za úkryt osobám snažícím se dostat za hranice. Proto bylo rozhodnuto opuštěné vesnice v zakázaném pásmu zbourat. K provedení tohoto úkolu vydal ministr vnitra 16. srpna 1952 pro příslušné krajské a okresní národní výbory „Směrnice pro zbourání budov a zařízení v zakázaném pásmu“.²¹³

U demolovaných objektů, jež byly ve většině případů konfiskáty po vysídlených Němcích, neexistovaly majetkoprávní spory a u těch, kde byly majiteli českoslovenští občané, se záležitost řešila výměnou objektu za jiný mimo zakázané pásmo. Obyvatelé se museli s přestěhováním a likvidací svého majetku vyrovnat, protože komunistická strana pojala demoliční akce jako opatření ve státním zájmu a na pocity a problémy obyvatel se nebraly žádné ohledy. Očištění pohraničí provedené v letech 1952- 1960 bylo svým rozsahem největší poválečnou demoliční akcí v Československu a bylo obrovským finančním zatížením pro československý stát. Očekávané příjmy v podobě získání a využití stavebního materiálu z bouraček zdaleka nepokryly náklady na vynaložené demolice.²¹⁴

V oblasti Sokolovska se demoliční akce dotkly především několik obcí nebo jejich částí na Kraslicku, které sice sousedilo se spřátelenou NDR, což ovšem nemělo žádný vliv na přísný příhraniční život. V 1. polovině padesátých let byla zcela zdemolována obec Hraničná, německy Markhausen, ležící přímo na hranicích. V roce 1930 byla Hraničná průmyslovou obcí se 143 domy s 1 252 obyvateli. Byla zde 4 třídní škola, hasičský sbor,

213 Tamtéž: s. 43 - 44

214 KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960, Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. Brno 2006. s. 66

pošta, celnice, četnická stanice, kino, koupaliště, jedna továrna, řemeslníci a obchodníci. Poloha na hranici se Saskem zajišťovala obci čilý ruch v obchodě i turistice. Společenský život se odvíjel v 6 spolcích a 2 kapely vyhrávaly v 8 restauracích. V roce 1945 bylo všechno obyvatelstvo vysídleno ze svého domova a obec Markhausen přestala existovat. Do obce přejmenovanou na Hraničná přišli noví obyvatelé z vnitrozemí. V roce 1948 zde žilo 220 obyvatel. Následné rozhodnutí o vytvoření neobydleného hraničního pásma vše opět ukončilo. Většina obyvatel nesouhlasila se zařazením své obce do zakázaného pásma, obec dokonce vyslala čtyřčlennou delegaci k předsedovi vlády Antonínu Zápotockému. Jejich argumenty však nebyly vyslyšeny a v roce 1955 byla vesnice srovnána se zemí. Mezi lidově socialistickými státy blízko hranic s NDR se území stalo pásmem s drátěnými zátarasy z ostnatého drátu, se strážními věžemi a nástražnými střílnami. Až do roku 1967 byl přístup přísně zakázán.²¹⁵

Demolice postihly také celou řadu domů na Bublavě, Přebuzi, Rolavě, Stříbrné, Nové Vsi a dalších. Ustanovení o pohraničním území pak platilo až do první poloviny šedesátých let. Dílčí úpravy, jak v režimu hraniční pásmo a zakázané pásmo, tak v územním rozsahu obou pásem během 50. let přirozeně nastaly, nebyly však zásadního charakteru.²¹⁶

6.3 Zánik obcí v souvislosti s dolovou činností

K devastaci krajiny a likvidaci dalších obcí a osad dochází v padesátých letech v nedosídleném prostoru, který se ještě nevzpamatoval z důsledků válečných a poválečných šrámů. Nastává nová etapa devastace sídel a lidských osudů v důsledku změny hlubinné těžby hnědého uhlí na těžbu povrchovou.

Zánik vesnic, které ležely v oblasti dolových zájmů, si byl v mnohém podobný. Rozvoj těžby uhlí a energetiky měl jednoznačně přednost a vše ostatní se mu muselo podřídit. Již při studiu map zjistíme, že v důsledku těžby a zpracování uhlí na Sokolovsku

215 Dostupné on-line: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=311> [cit. 2012 - 12 - 27]. Též: HOYER, Klaus a kol.: *Markhausen, der verschwundene Ort an der sächsisch -böhmischen Grenze zwischen Klingental und Graslitz*. Klingental 1997. Blíže též: KOVAŘÍK, David: *Demoliční práce v českém pohraničí v letech 1945 -1960*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno. 2009. s. 91 - 92

216 VANĚK, Pavel: *Konstituování pohraničního území v letech 1948-1951 jako prvku ochrany státní hranice*. Západočeský historický sborník č. 7. Státní oblastní archiv v Plzni. Plzeň 2001. s. 338

po druhé světové válce totálně zanikly mnohé vesnice a osady.²¹⁷ V našem přehledu jsou zmíněny jen obce nebo jejich značné části, které tímto způsobem zanikly od konce druhé světové války do roku 1960, i když pochopitelně rozvoj těžby a dolová činnost se nezastavila ani v dalších letech.

- **Bukovany, Kytlice a Dvory**

Velkoplošné dobývání uhlí v poválečné době změnilo k nepoznání i celou oblast mezi obcemi Citice, Svatava a Habartov. Po válce byla část německého obyvatelstva odsunuta a vedle nových osídlenců se do vesnic vrátili i někteří z těch, kteří tu žili již před válkou. Perspektivy starých Bukovan (německy Buckwa) , Kytlic (německy Kitlitzdorf) a Dvorů (německy Mayerhofen) se však počítaly jen na několik málo let. V důlní činnosti postupně převládala lomová těžba, z lomu Adolf - Žofie se v roce 1949 stal důl Dukla, v závěru roku 1954 byla těžba na hlubinném dole ukončena a prostor byl uvolněn pro lomové dobývání. Zhruba v té době zanikly i staré Bukovany a Kytlice, osada Dvory byla zlikvidována o několik let později. V roce 1955 bylo zároveň přijato rozhodnutí vybudovat místo zanikajících vesnic sídliště se 492 bytovými jednotkami, plně organizovanou základní školou, mateřskou školou a potřebnou občanskou vybaveností.²¹⁸

- **Čistá**

Míst, která měla v němčině pojmenování Lauterbach (Čistý potok) bývalo v minulosti na Sokolovsku několik. Nejznámějším a nejvýznamnějším bývalo slavné horní město Čistá – Lauterbach Stadt, které zaniklo po válce ve vojenském výcvikovém prostoru, další obec Lauterbach (česky Čirá) se nacházela na Kraslicku. Třetí Lauterbach (Lauterbach Dorf – Čistá) musela ustoupit uhelnému bohatství. Úřední sčítání k 31. říjnu 1936 uvádí v této obci Čistá 64 domů a 535 obyvatel, z nichž bylo 493 Němců, 41 Čechů a jeden cizí státní příslušník. Vesnice se ještě do konce války rozrostla, v pětáctyřicátém roce měla 84 popisných čísel a asi 550 obyvatel. Z dolů v bezprostřední blízkosti Čisté byl v provozu do roku 1947 důl Bedřich. Definitivní vytěžení uhelných zásob v okolí obce provedl později povrchový lom Medard a obec byla zlikvidována v roce 1958.²¹⁹

217 Sdružený PA sokolovského revíru disponuje značným množstvím starých důlních přehledových map již neexistujících dolů, přeložek a reliéfů.

218 PROKOP, Vladimír, st.: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru.* Sokolov 2001. s. 80. Blíže též: JISKRA, Jaroslav: *Z historie obce Bukovany od roku 1304 ke třetímu tisíciletí.* Sokolov 2001.

219 Tamtéž: s. 82. Blíže též: SCHMID, Franz: *Lauterbach, das verschwundene Dorf.* Karlstein 1991.

- **Habartov**

Mezi místa, která zanikla v souvislosti s dolovou činností na Sokolovsku patří i Habartov (německy Habersbirk). I když město sice stále existuje a má více obyvatel než míval starý Habartov, právě z této staré, původní historické obce zůstaly stát jen její okrajové části. Starý Habartov vešel do historie i jako místo nejkrvavějšího předválečného střetu na Sokolovsku.²²⁰ Po skončení války se do vesnice přistěhovaly i desítky rodin hornických reemigrantů z Porúří a další rodiny až z Rumunska. Při odsunu Němců měly i zde rozhodující slovo doly, které propouštěly především neodborné síly. Statistické údaje z 1. ledna 1947 ukazují pestrá národnostní skladbu obyvatelstva: Čechů bylo v obci 580, Slováků 65, reemigrantů 112 a dále žilo ve vesnici 75 osob ve smíšených manželstvích. Ve statistice je ještě uveden 1 Rus, 1 Polák, 1 Rakušan a 7 Bulharů. Členění německého obyvatelstva bylo následující: 162 německých antifašistů, 1 348 německých specialistů (vesměs horníků), a 126 ostatních Němců. Československé občanství tehdy neměl žádný Němec. Celkem tedy žilo v Habartově k 1. 1. 1947 2 478 osob.²²¹ V roce 1945 byly v bezprostřední blízkosti obce v provozu hlubinné doly Rudolf a Adolf - Žofie (v říjnu 1948 přejmenována na Duklu) a lomy Libík a Gustav. Veškerá těžba postupně přecházela na těžbu lomovou a v červenci 1955 byly závody Gustav a Dukla spojeny v jeden národní podnik Dukla. Právě přechod na lomovou těžbu urychlil zánik starého Habartova. Likvidace staré vesnice probíhala velice rychle, takže je i problémem určit bližší datum zániku některých význačných budov. Jako náhrada za úbytek domků začala v období dvouletky (1947 –1948) výstavba nových obytných domů, tzv. dvouletek. Další etapa výstavby nového Habartova začala v roce 1956. Původní velkorysé plány byly průběžně redukovány a mezi lidmi se tradovalo, že z ušetřených peněz prý byly později budovány nové Bukovany. 16. června 1960 byla vesnice Habartov povýšena na město.²²²

220 Po Hitlerově štvavém projevu na nacistickém sjezdu v Norimberku 12. 9. 1938, v němž otevřeně vyhrožoval Československé republice, vyprovokovali henleinovští ordneři řadu ostrých konfliktů. 13. 9. bylo habartovským henleinovcům povoleno konání průvodu, který se zvrhl v konflikt. Henleinovci obsadili českou školu, zatklí starostu a obecního strážníka a na obecním úřadě vyvěsili prapory s hákovým křížem. Při následném střetu na četnické stanici byli zabití čtyři habartovští četníci a dva byli vážně zraněni.

221 PROKOP, Vladimír, st.: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. Sokolov 2001, s. 110.

222 Tamtéž: s. 111

- **Horní Rychnov**

Horní Rychnov (německy Oberreichenau) byl odjakživa jen malou vesničkou a za zmínku stojí jen to, že právě zde se roku 1632 narodil otec pozdějšího slavného malíře baroka Petra Brandla. Zánik Horního Rychnova se začal připravovat už v roce 1939, kdy byla poblíž zahájena otvírka malého lomu Silvestr. První uhlí bylo vytěženo v roce 1940 a v době války pracovalo na dole až osmdesát zajatců. V roce 1953 začala přestavba malého lomu Silvestr na velkolom, který v roce 1955 organizačně pohltil i sousední lom Antonín a koncem šedesátých let zcela zanikla i starobylá osada Horní Rychnov.²²³

- **Lísková**

Po zaniklé vesnici Lísková (německy Haselbach, která se rozkládala na návrší při levém břehu řeky Ohře v těsné blízkosti Sokolova nezůstala vlivem dolové činnosti a následnou rekultivací ani památka. Nejtypičtější součástí lískovského panoramatu byl velký hlubinný důl Anežka. Dolová a průmyslová činnost v okolí obce přispěla k velkému růstu vesnice. Pár týdnů po válce se do vesnice vrátila část českých předválečných starousedlíků, hlavně horníků. Zároveň bylo z vesnice ve dvou fázích vystěhováno 125 Němců, a tím se počet obyvatel po válce ustálil asi na 700. Noví osadníci se snažili co nejdříve obnovit normální vesnický společenský život. Již v roce 1946 založili TJ Sokol, svou činnost zahájili i hasiči, v prosinci 1946 bylo uspořádáno ochotnické představení a v létě 1947 byla obec Haselbach slavnostně přejmenována na Lískovou. V té době ale bylo o jejím osudu již rozhodnuto. 31. prosinec 1948 ukončil svoji činnost místní národní výbor, 31. března 1949 byla uzavřena lískovská škola a téměř současně se začala vesnice bourat. K 1. květnu 1952 došlo k velké organizační změně důlní činnosti. Povrchový lom Medard byl spojen s dolem Anežka a s nově otevřeným lomem v Lipnici. Takto vzniklý komplex se stal Dolem Pohraniční stráž. Tehdy již po Lískové nebylo ani památky.²²⁴

- **Nové Sedlo**

Město Nové Sedlo (německy Neue Sattel) patří do kategorie obcí, které sice dolová činnost vážně poznamenala, ale nezpůsobila jejich zánik. Nejvíce byly postiženy severozápadní části města, které zmizely úplně, včetně železniční stanice, elektrárny, části Pískový vrch a historického středu města s radnicí. Nové Sedlo a jeho okolí (zvláště obce Loučky

223 Tamtéž: s. 112. Blíže též: JISKRA, Jaroslav: *Z historie hornictví v obci Dolní a Horní Rychnov 1793 – 1993*. Sokolov 2000.

224 Tamtéž: s. 144

a Chranišov) patří k místům, kde byla provozována nejstarší známá hnědouhelná dolová činnost v revíru. Téměř jako všude měla i zde rozhodující význam pro rozvoj průmyslu a obcí železnice. V roce 1870 spojila Nové Sedlo se světem Buštěhradská dráha, na níž v roce 1877 navázala lokálka Nové Sedlo- Loket. Po skončení války na Novosedelsku se jako všude s příchodem nových osídlenců připravovalo i vysídlení velké části německého obyvatelstva. I zde se potřeby udržení provozu sklárny, dolů a porcelánky promítly do počtu vysídlených Němců. Doly v okolí města postupně přecházely na povrchovou těžbu. Hlubina Konkordie u nádraží se krátce poválce změnila na Truman, pak se stala Svorností a dolem 25. únor a naposledy Družbou. Hlubina Anna u staré školy byla uzavřena již v roce 1947. Obrovský rozmach lomové těžby začal od základů měnit bezprostřední okolí města a nakonec bylo rozhodnuto nejen o přeložkách železničních tratí, ale i o likvidaci městských částí. Nové Sedlo bylo v roce 1960 povýšeno na město, jeho součástí se stala i vesnice Loučky.²²⁵

- **Tisová**

Tisová (německy Thessau) ležící v blízkosti pravého břehu řeky Ohře měla z údajů k 31. říjnu 1936 79 domů a 1 052 obyvatel, z nichž se 35 hlásilo k české národnosti. V letech druhé světové války byly v několika místech v okolí Tisové pracovní tábory zajatců. Na Mýtině byla umístěna tři pracovní komanda sovětských zajatců, kteří pracovali hlavně na dole Silvestr. Důležitým pramenem pro poznání dějin Tisové je německá školní kronika, jejíž čtyři díly jsou v úplnosti uchovány v okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích. Můžeme se zde například dočíst, že počátkem března 1945 přišlo do vsi pět set amerických zajatců, kteří byli přes noc ubytováni u sedláků, o velikonočních prázdninách obsadili školní tělocvičnu ruští zajatci, později přišla do vesnice námořní pěchota a další jednotky.²²⁶ Po válce již měla vesnice před sebou jen několik málo let života. Obec byla sice zčásti dosídlena českými obyvateli, byla tu otevřena i škola, ale úvahy o výstavbě rozsáhlého komplexu s třídírnou uhlí, briketárnou a tehdy největší československou elektrárnou se nakonec staly skutečností. Ves byla zbourána a od poloviny padesátých let vyrostla na jejím katastru třídírna uhlí (1956), briketárna (1960)

225 Tamtéž: s. 148. Blíže též: VLASÁK, Vladimír; VLASÁKOVÁ, Eva: *Dějiny města Nového Sedla*. Nové Sedlo. 1997.

226 PROKOP, Vladimír, st.: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. Sokolov 2001. s. 162

a Elektrárna Tisová (1958 – 1962). V šedesátém roce bylo celé toto území připojeno k městu Březová. Zbývající část rozlohy starobylé vesnice vyrubal lom Silvestr.²²⁷

- **Vřesová**

Původní podobu vesnice Vřesová, německy Doglasgrün, si dnes dokáží vybavit jen nejstarší pamětníci. Mladší generace znají již jen rozlehlý komplex kombinátu se skupinou panelových domů, jež tvoří novou Vřesovou. V roce 1950 tu žilo dle sčítání 407 obyvatel a domů bylo 164. Z dosavadního Daglasgrünu se stal na čas Dohnalov, později Vřesová. Byla tu otevřena dvojtřídní škola a kolem roku 1950 se stali místní osídlenci členy zemědělského družstva. Vesnice si ale udržela dosavadní ráz, to znamená, že značná část jejich obyvatel pracovala na dolech a v továrnách v okolí. V únoru 1959 zahájil národní podnik Armabeton na katastru Vřesové zemní práce pro výstavbu jednoho z největších průmyslových komplexů tehdejšího státu, chemického kombinátu na zpracování hnědého uhlí Vřesová²²⁸.

Mnoho obcí zaniklo ještě v dalších letech při neustále se rozvíjející hornické činnosti, která má pochopitelně velký dopad na tvorbu krajiny a osudy obyvatel oblasti. Tak ještě postupně i v dalších šedesátých a sedmdesátých letech zcela nebo částečně zanikla obec Alberov (německy Albernhof), Jehličná (německy Grasseth), Březová (německy Presa), Lipnice (německy Littnitz), Dolní Rozmyšl (německy Deutschbundesort), Lomnice (německy Lanz), Pochlovice (německy Pochlowitz), Smolnice (německy Pechgrün), Stará Chodovská (německy Stelzengrün) a Vítkov (německy Wudingrün).²²⁹

6.4 Rekultivace

Negativní, avšak nedílnou součástí těžby hnědého uhlí je devastace krajiny. Po hlubinné těžbě vznikají poklesová území, propadliny, většinou plněné vodou, haldy a odvaly. Po lomové těžbě je zásah do krajiny mnohem rozsáhlejší. Na jedné straně vznikají v místě těžby hluboké jámy, které jsou málokdy vyplněné vnitřními výsypkami, na druhé straně v místě ukládání nadložních zemin na vnějších výsypkách vznikají rozsáhlé kopce. Pro lomovou těžbu je proto zcela charakteristické odnímání zemědělské a lesní půdy, likvidace obcí, vodních ploch, posouvání silnic. Tímto způsobem dochází

227 Tamtéž: s. 163

228 Tamtéž: s. 166

229 Tamtéž: s. 171 - 198

k zásadním a trvalým změnám krajiny, jejímž zakončením je hlavně v současnosti prováděná úspěšná rekultivace.²³⁰

První zmínka o rekultivacích v sokolovské hnědouhelné pánvi pochází z roku 1910, jednalo se o oblast Pochlovic a Lítova. Jednalo se o rekultivace lesnické. V letech 1912 – 1913 byl na zdevastovaných plochách dolu Adolf – Žofie v Bukovanech vysázen asi jeden hektar javorů. Ve větší míře se s rekultivací na Sokolovsku započalo ve 40. letech našeho století, kdy se lesnický rekultivovala výsypka lomu Vilém v Sokolově a byly provedeny rekultivace hlubinných dolů ve východní části sokolovské pánve. Systematicky se rekultivace území zasaženého těžbou začala provádět od druhé poloviny 50. let. Převážná část těchto provedených rekultivací sokolovské hnědouhelné pánve byla provedena formou vlastní dodávky. Pro zajištění rekultivací a také pro zemědělskou a lesnickou činnost na plochách před postupem lomů a na rekultivovaných plochách byl zřízen v roce 1953 podnik Statky a lesy Sokolov. V letech 1955 až 1958 bylo rekultivováno 205,5 ha, což bylo 8,1 % devastované plochy těžbou uhlí. V těchto letech byly rekultivovány pouze pozemky znehodnocené až devastované hlubinnou těžbou. Nebylo prováděno odvodnění nebo návoz kulturní půdní vrstvy. Na devastovaných půdách se prováděly pouze lesní výsadby, přeměna půdy na louky a pastviny a výsadba ovocných stromů.²³¹

Při přípravě a realizaci rekultivací spolupracuje Sokolovská uhelná společnost od 60. let s Výzkumným ústavem meliorací a ochrany půdy Praha – Zbraslav. Největší rozmach v oblasti rekultivací na Sokolovsku je zaznamenán až v posledních dvaceti letech. Na výsypkách vzniklo golfové hřiště s 18 jamkami o výměře necelých 100 ha, zoopark, lesopark, biocentrum, geologické a ekologické stezky. Cenné jsou vodní rekultivace, které představují zatopení vyuhlených lomů. Tímto způsobem vzniklo jezero Michal, sloužící k rekreačním účelům a vzniká nové jezero Medard o ploše cca 540 ha.²³²

230 V sokolovském revíru jsou prováděny rekultivace lesnické, zemědělské, vodní a ostatní. Blíže: DIMITROVSKÝ, Konstantin: *Tvorba nové krajiny na Sokolovsku*. s. 8, s. 114 - 122. Blíže k tématu též: ROUTA, Miloš: *Ekonomická náročnost sanace a rekultivace v oblasti Sokolovska*. Praha, 2009. Disertační práce. Česká zemědělská univerzita v Praze. Fakulta lesnická a dřevařská.

231 SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karta 438, generel Sokolovského revíru, kniha 19, říjen 1958, (*Rekultivace*), s. 35 - 40

232 K problematice rekultivací též blíže: *Výroční zpráva za rok 2009 o prováděných rekultivacích – Sokolovská uhelná, právní nástupce, a.s.*

7 Závěr

Diplomová práce se zabývala poválečným děním v regionu dnešního Sokolovska, který se geograficko-historicky řadí do oblasti českého pohraničí. Výzkum se soustředil na časový úsek let 1945 až 1960, i když v mnoha případech byly pro přiblížení a porovnání současného stavu popsány i chronologicky seřazené události let předešlých. Práce zachytila zásadní informace a identifikovala základní faktory, které ovlivnily vývoj regionu a zhodnotila jejich důsledky pro následný poválečný vývoj, společenské proměny a ekonomický rozvoj Sokolovska.

Rekapitulací všech popsaných událostí a proměn sledovaného regionu můžeme označit zásadní faktory, které hrály stěžejní roli při jeho poválečném vývoji. Zásadním socioekonomickým faktorem, který ovlivnil vývoj současného okresu Sokolov a dlouhodobě poznamenal společenský i ekonomický ráz oblasti je proces vysídlení německého obyvatelstva a fáze nového osídlení.

Složení obyvatelstva se výrazně proměnilo v souvislosti s koncem druhé světové války. Celkový dopad vysídlení na pohraničí byl drtivý a tento proces výrazně poznamenal i celé Sokolovsko. Venkovský prostor byl postupně dlouhodobě vyliďňován a poznamenán zánikem celých sídel. Odliv obyvatelstva se projevil především v oblastech Krušných hor a Slavkovského lesa, naopak výrazný růst sídlišť a jejich koncentrace se projeví ve střediscích těžby hnědého uhlí, kde vyrůstala kolem starých zástaveb nová sídliště. Oblast Sokolovska je specifická a odlišuje se od ostatních částí „Sudet“ v tom, že po skončení vysídlení zůstal v její průmyslové oblasti největší podíl osob německé národnosti v celé republice, a to především z již popsané potřeby zachování a udržení chodu důležitých těžebních profesí v hornictví. Tato nutnost ovlivnila v některých místech i vysídlení části německých horníků, kteří byli jako nepostradatelní specialisté z transportů vyjmuti. Tímto fenoménem se sledovaná oblast podobá hornickému Mostecku, kde byla situace při vysídlení obdobná. Přesto nový přísun obyvatelstva na Sokolovsko nepokryl celkové ztráty. Po vysídlení německého obyvatelstva byl okres osídlován z českého vnitrozemí, ze Slovenska, v další vlně pak přišli volynští Češi, rumunští reemigranti a Maďaři. Příslušné úřady chtěly nejen znovu osídlit území, potřebovaly také zajistit chod klíčového průmyslu, obzvláště uhelných dolů. Odliv mnoha profesně zdatných a nepostradatelných pracovníků snížil produktivitu práce a menší firmy se často dostávaly do existenčních problémů. To vedlo často ke snižování mezd. Přestože vláda v rámci tzv. Osídlovacího plánu lákala do

pohraničí kvalifikované odborníky, slibovala bydlení, dorovnání mzdy v podobě pohraničního přídatku, nedošlo k naplnění pracovních stavů.

Důsledky procesu vysídlení a osídlování jsou stěžejní a mají vliv na rozvoj regionu dodnes. Současné obyvatelstvo je přizpůsobeno průmyslovému charakteru území a je složeno především z dělnických profesí a profesí uplatňujících se v průmyslu. Svou obecnou problematikou se blíží spíše k oblasti Mostecká a Chomutovska, kde také finanční prostředky nabyté prodejem vytěženého uhlí a výroby elektřiny odcházely, aniž by se v náležitém objemu vracely k nápravě negativních dopadů na obyvatelstvo a krajinu.

Z hlediska národnostního složení patří okres Sokolov dodnes k oblastem s největším podílem osob s německou a slovenskou národností a zároveň se řadí k oblastem s nejvíce různorodou národnostní strukturou. Z tohoto důvodu byla ve většině případů velkým problémem poválečného života odtrženost nových příchozích občanů od místních tradic a minulosti regionu. Nové obyvatelstvo bez vazeb a kořenů neprojevovalo přílišný zájem o vývoj a perspektivu oblasti. Postupem času sice docházelo k pomalé změně v uvažování, ale mnohdy bylo již pozdě. Celkovou obměnou obyvatel po druhé světové válce a novým osídlením zanikly staré tradice a zvyky, které se jen velmi těžko obnovují. Strukturální charakteristiky obyvatelstva jsou dodnes významně ovlivněny poválečnou imigrací a následnou socialistickou industrializací sokolovské oblasti.

Druhým neméně důležitým faktorem ovlivňujícím poválečný rozvoj regionu je zvýšení těžby hnědého uhlí, přechod na povrchové dobývání a rozšíření průmyslové výroby podmíněné touto surovinovou základnou.

Jednoznačně lze konstatovat, že poválečnou prioritou se stala těžba nerostných surovin, především hnědého uhlí, energetika, chemická výroba a zpočátku i zemědělská velkovýroba. Byl obnoven textilní průmysl, výroba skla a porcelánu, hudebních nástrojů. I když se po skončení války oživilo mnoho podniků, poválečný úpadek celého sledovaného území se nemohl a nestačil vyrovnat s životní úrovní ve vnitrozemí.

V oblasti Sokolovské pánve byl velkým poválečným rozvojem povrchové těžby hnědého uhlí způsoben zánik lidských sídel, které padly za obět' stovky domků, ale i desítky zajímavých a vzácných staveb. Území bylo narušeno rozsáhlou velkoplošnou povrchovou těžbou hnědého uhlí, ve kterém byla navíc soustředěna další vysoce náročná průmyslová výroba, jako je energetika, chemický a sklářský průmysl. Celé území je protkáno řadou účelově vzniklých komunikací, liniových a dalších staveb se změněnou

urbanistickou strukturou. Tímto se celkově výrazně odlišuje od jiných území, která těmito činnostmi nejsou vůbec, nebo jen částečně narušena. Totální přetvoření krajiny hornickou činností znemožnilo tradiční orientaci a proměnilo krajinou strukturu. Průmyslový charakter velmi ovlivnil především po skončení války i stavební vývoj, vzhled městských center a jejich okolí. Následným rozpadem a výrazným snížením zemědělské výroby pozbyl venkov značnou část své ekonomické základny. Vzhled venkovských obcí je poznamenán mnohaletou nedostatečnou údržbou a obnovou. V mnoha obcích jsou ještě dnes opuštěné objekty zemědělské velkovýroby. Urbanistická struktura obcí i menších měst je mnohde narušena nevhodnou sídlištní a panelovou výstavbou vícepodlažních obytných domů. Je patrný velký příklon k městské formě bydlení, často nekontrolovatelný vznik průmyslových zón a vznik satelitních obytných souborů bez urbanistické koncepce.

Poválečný rozvoj průmyslové činnosti měl negativní dopad i na kvalitu životního prostředí, které je dodnes nejhorší v Karlovarském kraji. Došlo k velkému znečištění ovzduší a vod. Provádělo se masivní odlesnění krajiny, odkryvy svrchní půdy, změna toků potoků a docházelo k zaborům významných přírodních biotopů.

V současné době se celé řešené území nachází ve zlomovém bodě svého industriálního vývoje. V západní části skončila rozsáhlá povrchová těžba a nastupuje zde etapa rekultivace a revitalizace, tedy etapa pozitivní změny kvality života v tomto prostoru s určitou šancí pozitivně ovlivnit i image Sokolovska jako regionu. Ve východní části stále pokračuje dosavadní těžební a industriální vývoj se všemi negativními důsledky na kvalitu krajinného životního prostředí. Ve srovnání s Ústeckým krajem, který je též převážně orientován na těžbu hnědého uhlí a zpracovatelský průmysl, avšak výrazněji prolíná i do jiných socioekonomických struktur, je oblast Sokolovska na této komoditě ekonomicky přímo závislá. Ze získaných poznatků je třeba ukázat i na pozitivní dopady těžby uhlí a jeho zpracování pro sledovaný region, a to především jeho podíl na rozvoj průmyslu a ekonomiky, udržení zaměstnanosti, provádění rekultivací a podíl na financování veřejné výstavby.

Neméně podstatným faktorem pro vývoj regionu se po druhé světové válce stalo i zřízení pohraničního pásma a vojenského výcvikového prostoru. Pohraničním pásmem se stala část území v oblasti Krušných hor, kam měl přístup málokdo a kde se pod záminkou bezpečnosti odstranila spousta usedlostí a byla provedena demolice opuštěných stavení, ve většině případů konfiskáty po vysídlených Němcích, kde nebyla záležitost zatížena

majetko-právními spory. V oblasti Slavkovského lesa se jednalo o vytvoření vojenského výcvikového prostoru, z něhož se museli vystěhovat i nově usídlení čeští občané. Jejich usedlosti a domy byly zdevastovány armádou a po zrušení vojenského prostoru srovnány se zemí. Zcela nebo částečně zmizelo mnoho vesnic, spousta kostelů spadla nebo je v neopravitelném stavu, byl zpustošen bezpočet hřbitovů.

Za dlouhodobou stagnací regionu se skrývají i další faktory obecnějšího rázu. Především západní pohraničí ve srovnání s vnitrozemím ekonomicky pokulhávalo již před válkou. Místní starousedlí Němci byli houževnatí a zvyklí na nižší životní úroveň, než noví příchozí osídlenci z vnitrozemí Čech. Nový režim vůbec nedokázal vložit do zaostalého a vylidněného území dostatek investic, aby přilákal více obyvatel. Nešlo přitom jen o materiální deficit, ale i o úpadek kulturní a duchovní. Způsob nápravy Sokolovska zůstal, stejně jako stav většiny pohraničí, nepřehlédnutelnou vizitkou politiky KSČ.

Poválečná obnova života měla vzhledem k předchozím důvodům pomalý a problémový průběh. Sokolovsko se dodnes řadí mezi nejméně vyspělé oblasti republiky. Z vyhlášení výsledků projektu společnosti MasterCard v roce 2011, kdy bylo v rámci socioekonomické studie týmem odborníků z Vysoké školy ekonomické v Praze hodnoceno 63 největších českých měst, se Sokolov umístil na předposledním místě.²³³ Důkazem tohoto faktu je jedna z nejvyšších nezaměstnaností²³⁴, nejnižší průměrná mzda a nejnižší podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí. Opět se nabízí srovnání s podobně orientovaným Ústeckým krajem, kde je stejné zastoupení vzdělanostní struktury. Oba regiony jsou poznamenány odsunem německého obyvatelstva a průmyslovým charakterem, především těžbou hnědého uhlí. Při porovnání s celou republikou převažují v obou regionech lidé se vzděláním základním a středoškolským bez maturity. Analýzy tento stav považují za základní příčinu vysoké nezaměstnanosti a s ní související negativní průvodní sociální a hospodářské jevy. Sokolovsko vykazuje nízkou naději na dožití vysokého věku, což souvisí s lokalizací těžebního průmyslu. Město bylo dle projektu MasterCard vyhodnoceno na čtvrtém místě v počtu násilných trestních činů v republice. Příčinu tohoto nepříznivého stavu lze nalézt právě v jeho historii a poválečném vývoji celé oblasti.

233 *MasterCard česká centra rozvoje. Výsledky 2011*. Dostupné on-line:

<http://www.centrarozvoje.cz/?p=vysledky-2011> [cit. 2012 – 11 - 20]

234 K 31. 12. 2012 byla míra nezaměstnanosti v okrese Sokolov 13,82 %. Blíže on-line:

http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/i/mira_nezamestnanosti_podle_mpsv_k_31_12_2012

[cit. 2013 – 01 - 27]

8 Seznam použitých zdrojů

Literatura

ARBURG, Adrian von; STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 –1951: Dokumenty z českých archívů*. Díl I. 1. vydání. Zdeněk Susa ve Středoklukách. 2010. 216 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von; DVOŘÁK, Tomáš; KOVAŘÍK, David a kol.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. 1. vydání. Matice moravská. Brno. 2010. 492 s. ISBN 978-80-86488-70-7.

BERAN, Pavel; JANGL, Ladislav; MAJER, Jiří; SUČEK, Pavel; WAGENBRETH, Otfried: *1000 let hornictví cínu ve Slavkovském lese*. 1. Vydání. Sokolov. Okresní muzeum Sokolov. 1996. 194 s.

BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Zaniklé obce na Sokolovsku*. 1. vydání. Sokolov. Krajské muzeum Sokolov, 2005. 252 s. ISBN 80-86630-06-4.

BERANOVÁ, Romana, BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ve spárech orlice.: Sokolovsko v letech 1938-1945*. 1. vydání. Muzeum Sokolov. 2010. 109 s. ISBN 978-80-86630-16-8

BERANOVÁ, Romana a kol.: *1908 Falknov - Sokolov 2008*. 1. vydání. Město Sokolov. 2011. 398 s. ISBN 978-80-254-9275-8

BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana; KOČÍ, Pavel; PROKOP ml., Vladimír; RUND, Jan; JISKRA, Jaroslav a kol.: *Knih o městě Sokolov*. 1. vydání. Město Sokolov, odbor školství a kultury. 2005. 160 s. ISBN 80-239-5340-0.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol.: *Minulostí Západočeského kraje IV*. 1. vydání. Západočeské nakladatelství v Plzni. 1966. 260 s.

BRUŽEŇÁK Vladimír; SOJKOVÁ, Hana; JISKRA Jaroslav: *Historie Sokolovska*. 1. vydání. Svatava: Mikroregion Sokolov – východ. 2010. 195 s.

DIMITROVSKÝ, Konstantin: *Tvorba nové krajiny na Sokolovsku*. 1. vydání. Sokolovská uhelná, a.s., Praha. 2001. 191 s.

DOHNAL, Pavel: *Dosídlování Sokolovska*. 1. vydání. Karlovarský kraj. 2007. 63 s. ISBN 978-80-903918-7-1.

DUBÁNEK, Martin; LAKOSIL, Jan; MINAŘÍK, Pavel: *Utajená obrana železné opony: Československé opevnění 1945-1964*. 1. vydání. Mladá fronta a.s. Praha. 2008. 216 s. ISBN 978-80-204-1758-9.

FISCHER, Rudolf: *Die Ortsnamen des Bezirkes Falkenau*. Reichenberg. 1938. 38 s.

FROUZ, Jiří: *Návrat přírody do krajiny poznamenané těžbou uhlí*. 1. vydání. Sokolov. Sokolovská uhelná, a.s., 1999. 16 s.

GROSS, Alexander a kol.: *Sokolovské pohledy*. 1. vydání. Sokolov. Krajské nakladatelství v Plzni. 1963. 79 s.

HEJDOVÁ, Dagmar; MERGL, Jan: *Slavkovský porcelán 1792 – 2002*. 1. Vydání. Okresní muzeum Sokolov. 2002. 189 s. ISBN 80-86630-00-5.

HOYER, Klaus: *Markhausen, der verschwundene Ort an der sächsisch-böhmischen Grenze zwischen Klingental und Graslitz*. Grimm 1997. 120 s.

JAŠA, Luděk: *Prameny- Bad Sangerberg: Ztracené lázně západních Čech*. 1. vydání. Fornica Graphics s.r.o. 2009. 202 s. ISBN 978-80-87194-08-9.

JIŘÍK, Václav: *Kupředu levá: Historické epištoly z nejzápadnějších Čech*. 1. vydání. Nakladatelství Epoque s.r.o. Praha. 2008. 368 s. ISBN 978-80-87027-43-1.

JISKRA, Jaroslav: *Z historie hornictví v obci Dolní a Horní Rychnov 1793 – 1993*. Historický sborník Karlovarska 10. Sokolov 2002. 85 s.

JISKRA, Jaroslav: *Z historie obce Bukovany od roku 1304 ke třetímu tisíciletí*. 1. vydání. Město Sokolov. 2001. 159 s.

JISKRA, Jaroslav: *Z historie uhelných lomů*. 1. Vydání. Sokolovská uhelná a.s. Sokolov. 1997. 206 s.

JOHN, Jiří: *Vaření piva v českých zemích: Zaniklé pivovary na Sokolovsku*. 1. vydání. Fornica Graphics s.r.o. 2008. 230 s. ISBN 978-80-87194-03-4 .

KOČÍ, Pavel: *Momentive Hexion Specialty Chemicals: Bezmála jedno celé století o historii chemické výroby v Sokolově*. 1. vydání. Fornica Graphics s.r.o. 2010. 108 s. ISBN 978-80-87194-20-1.

KORB, František: *Místní jména na sokolovském okrese*. Karlovy Vary. 1957. 17 s.

KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960: Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*. 1. vydání. Praha. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. 2006. 235 s. ISBN 80-7285-078-4.

MACHKA, Josef; HLAVA, Stanislav: *20 let Sokolovska*. 1. Vydání. Sokolov. Odbor školství a kultury ONV v Sokolově. 1965. 110 s.

MARTÍNEK, Vladimír a kol.: *Od historie - 1945 Hnědouhelných dolů a briketáren Sokolov k současnosti – 1985*. 1. vydání. Sokolov. Hnědouhelné doly a briketárny, koncern Sokolov. 1985. 48 s.

NĚMEC, Václav: *Pětačtyřicátníci: Historie roku 1945 ve vzpomínkách prvních osídlenců Sokolova*. 1. vydání. Sokolov. OV ČSPB Sokolov. 1987. 64 s.

NĚMEC, Václav: *Odsun? A proč? Příspěvek k poválečnému odsunu německého obyvatelstva ze Sokolovska*. 1. vydání. Sokolov. OV ČSPB Sokolov. 1986. 73 s.

NĚMEC, Václav: *Sokolovsko 1945*. 1. vydání. Sokolov. Dům politické výchovy OV KSČ v Sokolově, 1985. 96 s.

OBDRŽÁLEK, Václav: *Znárodněný průmysl v Československu*. Roč. I. Orbis Praha, 1947. 624 s.

PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. I. Praha 1947. II. Praha 1949. III. Praha 1951. IV. Praha 1957 (s J. Svobodou). V. Praha 1960. Dodatky k dílu A. Profouse (V. Šmilauer – J. Svoboda).

PROKOP st., Vladimír: *Kapitoly z dějin Sokolovska*. 1. vydání. Okresní muzeum Sokolov. 1994. 266 s.

PROKOP st., Vladimír: *I tudy kráčely dějiny. Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru*. 1. vydání. Sokolov. Sokolovská uhelná a.s., 2001. 205 s.

PROKOP st., Vladimír: *Sokolov- z dějin města a jeho škol*. 1. vydání. Sokolov. Město Sokolov. 1994. 157 s.

SARKÁNYOVÁ, Ivana: *Chodov, od kalamáře k počítači*. 1. vydání. Město Chodov. 2005. 49 s.

SCHMID, Franz: *Lauterbach – das verschwundene Dorf*. Karlstein 1991. Kolb – Verlag. 100 s.

SUCHOPÁR, Jan a kol.: *Kraslice- město hudebních nástrojů, kraje a přírodních krás*. 1. vydání. Kraslice. MNV v Kraslicích. 1970. 105 s.

ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu - Přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. 1. vydání. Sokolov. Západočeské nakladatelství. 1986. 110 s.

TOMÍČEK, Rudolf: *Historie vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z Opičích hor*. 1. vydání. Krajské muzeum Sokolov. 2006. 165 s. ISBN 80-86630-09-9.

TOMÍČEK, Rudolf: *Těžba uranu v Horním Slavkově*. 1. vydání. Okresní muzeum Sokolov. 2000. 292 s.

VLASÁK, Vladimír; KELLER, René: *Sokolovsko v letech socialistické výstavby*. 1. vydání. 1984. OV KSČ v Sokolově. 28 s.

VLASÁK, Vladimír; VLASÁKOVÁ, Eva: *Dějiny města Nového Sedla*. 1. vydání. Nové Sedlo 1997. 125 s. ISBN 80-23811-53-3.

Regionální publikace

Minulostí západočeského kraje č. 9. Plzeň. 1972. 223 s.

Sokolovsko očima kronikářů. Zpravodaj pro kronikáře okresu Sokolov, 1985/1. 1. vydání. Sokolov. Okresní muzeum Sokolov. 1985. 28 s.

Sokolovsko očima kronikářů. Zpravodaj pro kronikáře okresu Sokolov, 1986/2. 1. vydání. Sokolov. Okresní muzeum Sokolov. 1986. 34 s.

Sokolovský patriot 3/2012. 12 s.

Sokolovský revír v číslech. Hnědouhelné doly a briketárny, koncern, Sokolov. 1989. 14 s.

Statistická ročenka 1986. Okresní oddělení Českého statistického úřadu v Sokolově, č. j. 332/1986.

Západočeský historický sborník 7. 1. vydání. Státní oblastní archiv v Plzni. 2001. 385 s. Zpravodaj KPOM v Sokolově č. 3/90. 18 s.

Diplomové a disertační práce

KOVAŘÍK, David: *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945 -1960*. Brno 2009. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

SYNÁČOVÁ, Daniela: *K problematice odsunu Němců a osídlování pohraničí – Sokolovsko v letech 1945 -1949*, Diplomová práce. Pedagogická fakulta Západočeské univerzity. Plzeň 1993.

POKORNÝ, Miroslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Kraslice v letech 1945 – 1949*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Západočeské univerzity. Plzeň 1992.

ROUTA, Miloš: *Ekonomická náročnost sanace a rekultivace v oblasti Sokolovska*. Praha 2009. Disertační práce. Česká zemědělská univerzita v Praze. Fakulta lesnická a dřevařská.

Internetové zdroje

Zaniklé obce a objekty po roce 1945. URL: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?>> [cit. 2012 – 05 - 12].

Rozsah okresu Sokolov s vyznačenými hranicemi a názvy obcí.

URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Sokolov >[cit. 2012 - 02 - 12].

Vládní obvod Cheb. URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD%C5%A1sk%C3%A1_%C5%BEupa_Sudety > [cit. 2012 – 03 - 16]

Kronika města Loket (1946 – 1986). URL: <<http://www.portafontium.cz>> [cit. 2012 – 09 - 08]

Kronika obce Kaceřov. URL: <<http://www.portafontium.cz>> [cit. 2012 – 07 - 11].

Kronika obce Krajková. URL: <<http://www.portafontium.cz>> [cit. 2012 – 04 - 08]

Kronika města Kynšperk nad Ohří. URL: <<http://www.portafontium.cz>> [cit. 2012 – 04 - 08]

Veřejná správa online – Města a obce. URL: <<http://mesta.obce.cz/>> [cit. 2012 – 12 - 13]

Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869. Statistické údaje za okres Sokolov. URL: <<http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/okresy/CZ0413/>> [cit. 2012 – 12 - 12]

Něco málo z historie sokolovské nemocnice. URL: <<http://www.nemosok.cz/neco-z-historie-sokolovske-nemocnice.html>> [cit. 2012 – 06 - 11]

Časová řada- vybrané ukazatele za okres Sokolov.

URL: <<http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/i/okresy>> [cit. 2012 - 01 - 12]

MasterCard česká centra rozvoje. Výsledky 2011.

URL: <<http://www.centrarozvoje.cz/?p=vysledky-2011>> [cit. 2012 – 11 - 20]

Vzpomínky pamětníků

Výpověď Anny, narozené r. 1927 v Sokolově

Výpověď Antonína, narozeného r. 1940 v Bruselu

Archivní prameny

Státní okresní archiv Sokolov (se sídlem v Jindřichovicích)

Fond Okresního národního výboru Sokolov

Kronika obce Bublavy

Podnikový archiv Sokolovské uhelné společnosti, právní nástupce, a.s.

(sdružený podnikový archiv sokolovského revíru Sokolov se sídlem v Citicích)

Fond dolu Přátelství, národní podnik, Březová

Fond podniku Statky a lesy, národní podnik, Královské Poříčí

Soubory map

9 Seznam tabulek

- Tabulka č. 1 Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Kraslice
- Tabulka č. 2 Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Sokolov
- Tabulka č. 3 Přehled výsledků voleb roku 1946 v okrese Loket
- Tabulka č. 4 Přehled osob německé národnosti k 15. únoru 1949
- Tabulka č. 5 Počty členů KSČ
- Tabulka č. 6 Zaměstnání obyvatelstva podle jednotlivých okresů - stav k 17. 5. 1939
- Tabulka č. 7 Sociální složení obyvatelstva – stav k 17. 5. 1939
- Tabulka č. 8 Počet obyvatel slovanské a německé národnosti v roce 1946 na území okresů Sokolov, Kraslice a Loket
- Tabulka č. 9 Majetkové kusy, soubory a práva převedená na národní podnik k 1. 1. 1946
- Tabulka č. 10 Těžba hnědého uhlí v letech 1945 – 1960
- Tabulka č. 11 Zcela zaniklé obce a osady začleněné do vojenského prostoru Prameny
- Tabulka č. 12 Částečně zaniklé obce ve vojenském prostoru

10 Seznam použitých zkratk

- ČSNS: Československá strana národně sociální
- ČSSD: Československá sociální demokracie
- ČSSL: Československá strana lidová
- JZD: Jednotné zemědělské družstvo
- KPOM: Klub přátel okresního muzea
- LM: Lidové milice
- KSČ: Komunistická strana Československa
- MNV: Městský národní výbor
- NDR: Německá demokratická republika
- NPF: Národní pozemkový fond
- ONV: Okresní národní výbor
- PA: Podnikový archiv
- RM: Říšská marka
- SNB: Sbor národní bezpečnosti
- SOkA: Státní okresní archiv
- StB: Státní bezpečnost

ÚV KSČ: Ústřední výbor komunistické strany Československa

11 Přílohy

- Příloha č. 1 Osvědčení o zachování československého státního občanství
- Příloha č. 2 Potvrzení o vyloučení majetku z konfiskace
- Příloha č. 3 Vývoj správního rozdělení dnešního okresu Sokolov 1949 – 1960
- Příloha č. 4 Rozhodnutí o ponechání malého hospodářství německým specialistům z 22. 3. 1947
- Příloha č. 5 Oběžník Hnědouhelných dolů, n. p. z 15. 5. 1947- zásahy proti německým horníkům
- Příloha č. 6 Žádost o navýšení počtu lékařů v okrese Sokolov z 23. března 1949
- Příloha č. 7 Žádost o zrušení okresní silnice Svatava – Lísková - Bukovany
- Příloha č. 8 Přehledová mapa sokolovského hnědouhelného revíru z roku 1960
- Příloha č. 9 Historická mapa zaniklé obce Čistá – Stadt Lauterbach
- Příloha č. 10 Město Čistá – Lauterbach Stadt, letecký snímek z roku 1947
- Příloha č. 11 Vřesová – Doglasgrün, pohlednice zaniklé vesnice, 1948 - 1953
- Příloha č. 12 Briketárna v Dolním Rychnově s hlubinným dolem Nová Anežka, kolem roku 1955

Příloha č. 1 Osvědčení o zachování československého státního občanství

A b s c h r i f t.

O s v ě d ě n í.

Pan P u t z Jan
Narozeny dne 14.12.1905 v. Kirchenbirku
bytem v. Dol. Rychnov ulice c. 316
podal dne 13.11. 1945 pod c. 2867
radně odůvodněnou žádost o zachování československého
státního občanství podle § 2 ústavního dekretu presidenta
republiky ze dne 2. srpna 1945 c. 33 Sb. a jest ho (ji) až
do vyřízení této žádosti považovati za československého
státního občana.

Jmenovaný jest tedy vyloučen ze všech opatření proti
Němcům a Maďarům a jest pod ochranou československých
úřadů, nepodléhá odsunu, jeho (její) majetek a byt nepodléhá
zabavení a v pracovním poměru a zaměstnání jest postaven(a)
na roven československým občanům české nebo slovenské naro-
dnosti.

Okresní správní komise
Právní
referát
Falknov n. Ohři.

Margit Köstler nar. dne 27.6.1938

Okresní národní výbor
(okresní správní komise)

v Falknov n./O. dne 22. 1. 1946

(Podpis předsedy)

Podpis člena okresního
národního výboru
(okresní správní komise)

Razítko

Vzato do evidenci dne 23.1.1946
Místní správní komise
obec Dolní Rychnov
Ohlašovaci oddělení

Zdroj: *Soukromé vlastnictví*. Paní Anna, nar. 1927 v Sokolově.

Příloha č. 2 Potvrzení o vyloučení majetku z konfiskace

MÍSTNÍ NÁRODNÍ VÝBOR DOLNÍ RYCHNOV
okres FALKNOV n. /O.

C. j. Dne 23. srpna 1947.

Věc

Přílohy

P o t v r z e n í .

Místní národní výbor v Dol. Rychnově u Falknova n/O. potvrzuje tímto že dům čp. 316 v Dol. Rychnově, jest majetkem antifešisty Anna Putze, který odešel dobrovolným antifaš. transportem a nepodléhá dle dekretu pres. rep. 108/45 Sb. konfiskaci.

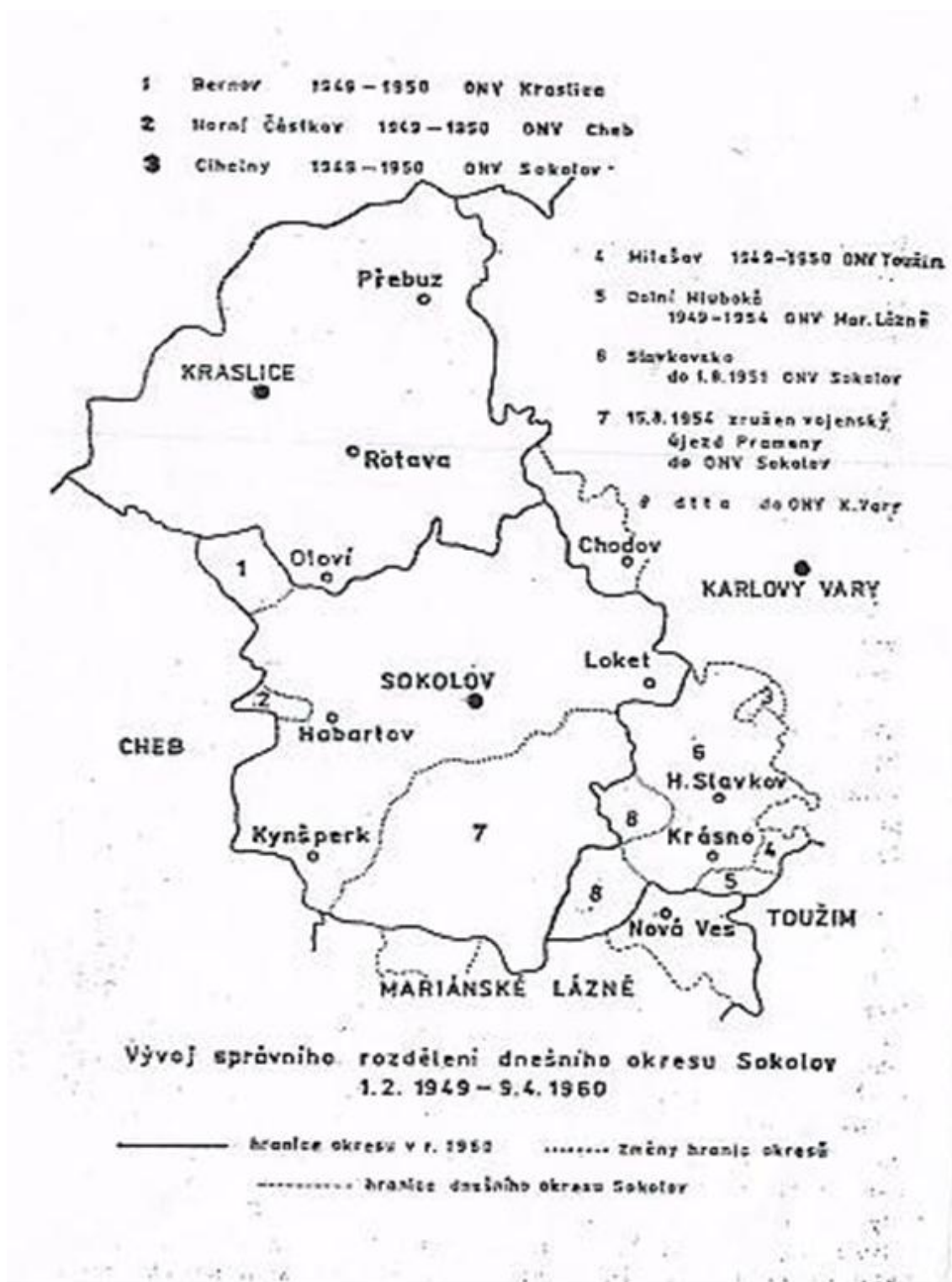
Správou jmenovaného domku byla pověřena majitelem domu Anna Putzová, dcera, která má def. státní občanství.

Toto potvrzení se vydává jako doklad k žádosti jmenované.

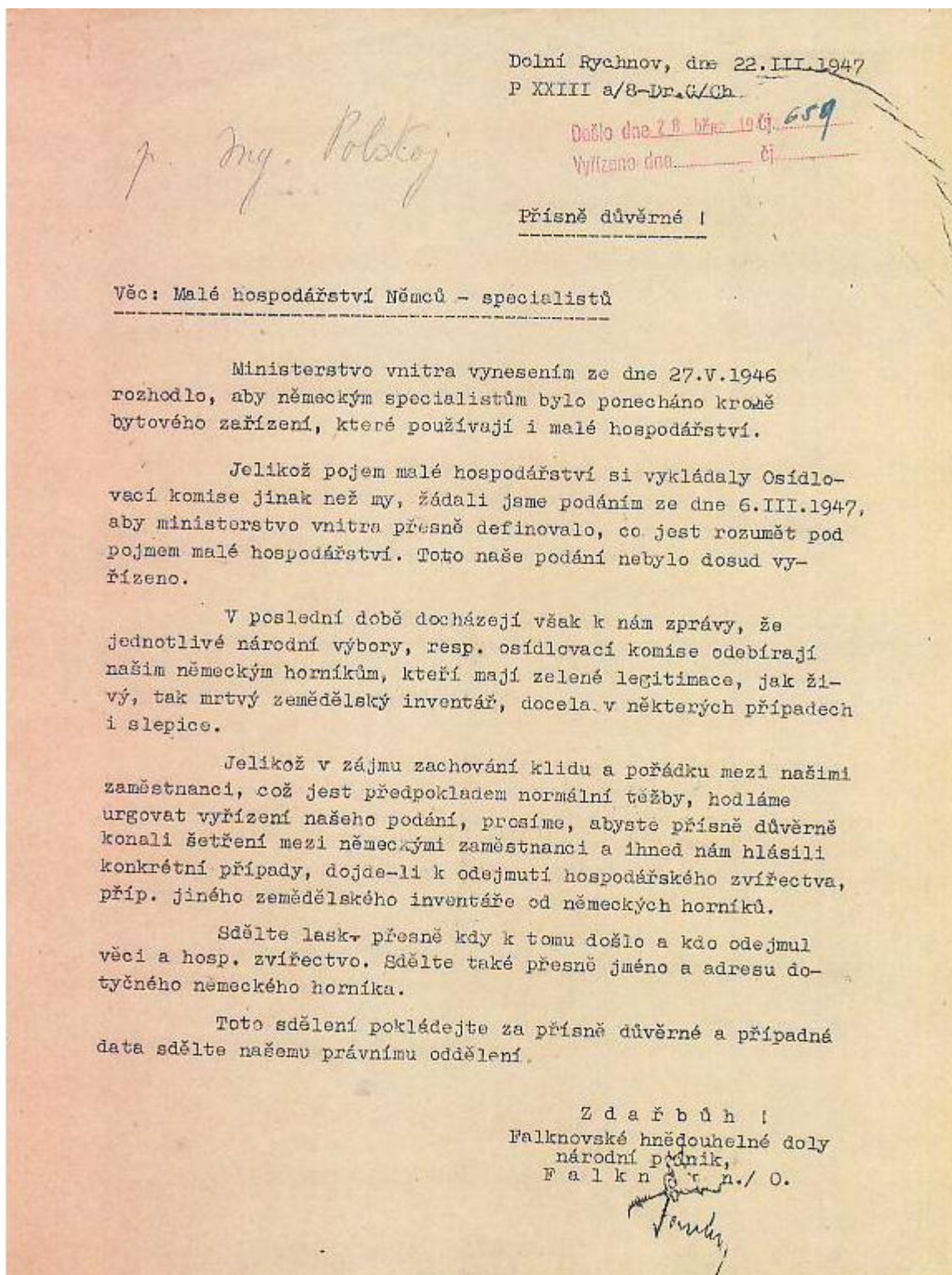
Zdroj: *Soukromé vlastnictví*. Paní Anna, nar. 1927 v Sokolově.

Příloha č. 3 Vývoj správního rozdělení dnešního okresu Sokolov 1949 – 1960

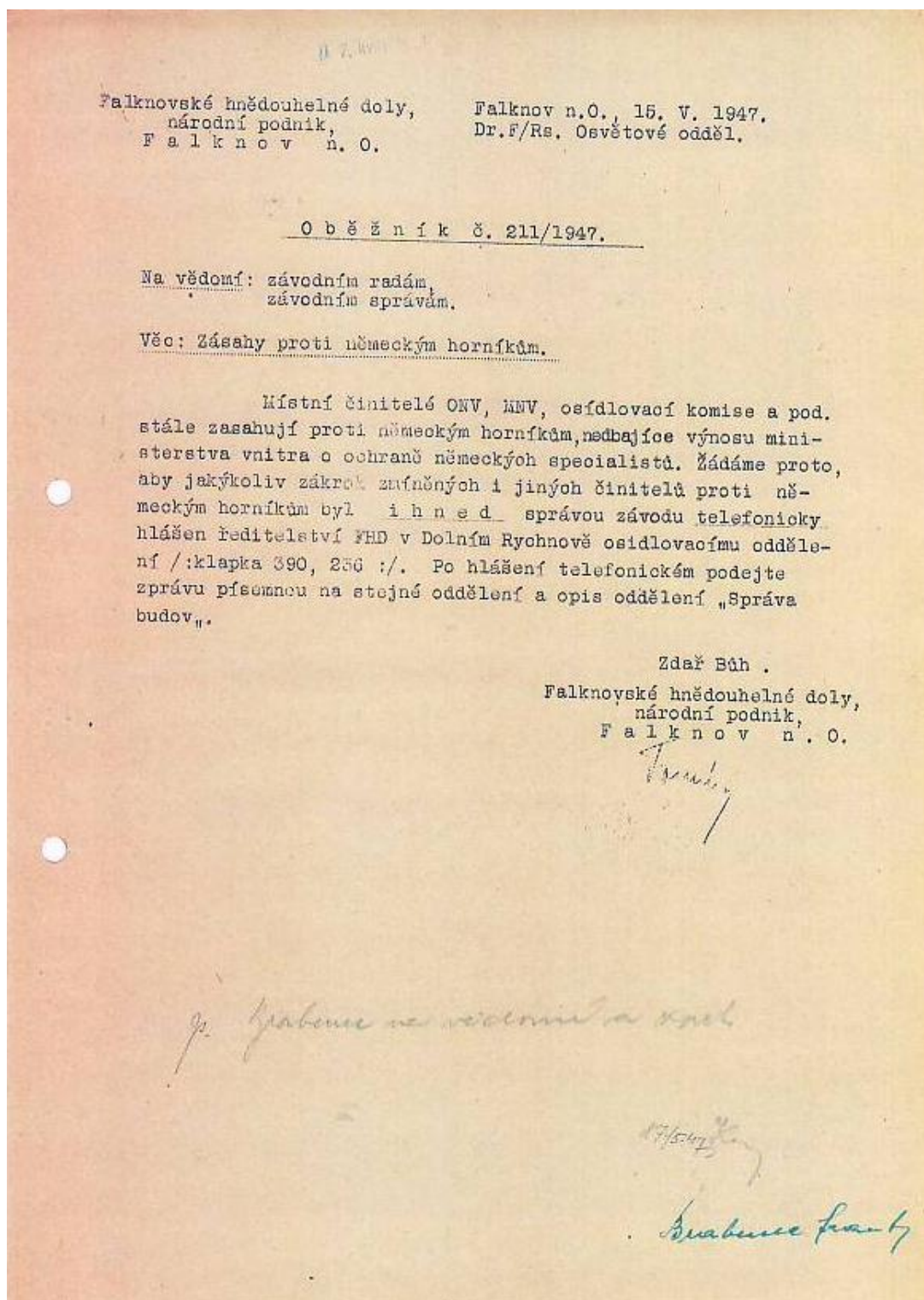
Zdroj: ŠRÁMKO, Josef a kol.: *Razili cestu - Přehled dějin dělnického hnutí, KSČ a výstavby socialismu na Sokolovsku*. 1. vydání. Sokolov. Západočeské nakladatelství. 1986. s. 64

**Příloha č. 4 Rozhodnutí o ponechání malého hospodářství německým specialistům
z 22. 3. 1947**

Zdroj: Sdružený podnikový archiv sokolovského revíru, karton 25, inv. j. 316, *Důl Antonín. Odsun Němců 1947.*

Příloha č. 5 Oběžník Hnědouhelných dolů, n. p. z 15. 5. 1947- zásahy proti německým horníkům

Zdroj: Sdružený podnikový archiv sokolovského revíru, karton 23, inv. j. 18, *Briketárna Dolní Rychnov – seznamy českých a německých zaměstnanců.*

Příloha č. 6 Žádost o navýšení počtu lékařů v okrese Sokolov z 23. března 1949

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÍBOR,
S o k o l o v. Sokolov, dne 23. března 1949.

Titl.
Ministerstvu zdravotnictví,
k rukám pana ministra Flojhar

v P r a z e.

Žádáme ministerstvo zdravotnictví p. ministra Flojhara, aby byla vyřešena otázka nedostatku lékařů na okrese Sokolov, který jest převážně průmyslový a kde mají hlavně převahu doly, chemická továrna, sklárny a jiné průmyslové objekty.

Na našem okrese jest 53.000 obyvatel, to připadá na jednoho lékaře 5.000 obyvatel.

Máme na okrese také velkou populaci, což si vyžaduje nutně dětského lékaře, kterého v celém okrese nemáme.

Lékaři, kteří jsou na našem okrese jsou přetíženi velkým počtem pacientů, takže mnohdy na úrazy průmyslové nemají času.

Ke kritickému nedostatku lékařů přistupuje ještě ta okolnost, že dva židovští lékaři z našeho okresu odjeli do Palestiny.

Jest nezbytně nutno, aby do našeho okresu byl okamžitě přidělen jeden dětský lékař, tři obvodní lékaře a jeden sekundář pro Sokolovskou nemocnici.

Vzhledem k tomu, že se zde jedná o průmyslové dělnictvo z dolů a chem. továren na které jsou kladeny velké požadavky v SLP, jest také nutno jim po zásluze věnovati zvýšenou péči v nemoci a při úrazech.

Doporučujeme k příznivému vyřízení:

ka

27/11/2012

Zdroj: SOKA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 438, sign. 1330, (Zdravotnictví všeobecně)

Příloha č. 7 Žádost o zrušení okresní silnice Svatava – Lísková – Bukovany

**FALKNOVSKÉ HNĚDOUHELNÉ DOLY, NÁRODNÍ PODNIK
FALKNOV N. O.
ŘEDITELSTVÍ**

27/11/2012

Titl.
Okresní národní výbor,
technické oddělení,
Falknov n. O.

TELEFON: FALKNOV 21, 35, 130, 302 — KARL. VARY
BANKOVNÍ SPOJENÍ:
ŽIVNOSTENSKÁ BANKA FIL. KARLOVY VARY
PRAŽSKÁ ÚVĚRNÍ BANKA FIL. KARLOVY VARY
KARLOVARSKÁ ZÁLOŽNA FALKNOV N. O.
POŠTOVNÍ SPORITELNA PRAHA ČÍS. ČČ. 1498

Váše značka: _____
Váš dopis: _____
Náze číslo a značka: I-6/54/0h/74
Falknov n. O. POŠT. PRÍHR. 12. 21. I. 1948

Věc: Žádost o zrušení okresní silnice
Svatava-Lísková-Bukovany.

V příloze přikládáme trojmo situační plány v měřítku 1:25.000 o stavu okresních silnic při našem dolu Anežka v Lískové.

Na podkladě předchozího plánu pro těžbu dolu Anežka žádali jsme dne 10. IV. 1947 o stavební povolení přestavby silnice Svatava - Lísková. Stavební komise byla provedena podle Vašeho výměru č. j. 7448/47 dne 16. 5. 1947, dosud však nebylo vydáno stavební povolení.

Vzhledem k nestalé změně těžebního plánu dolu Anežka, který bude vyžadovat vyklizení celé obce Lískové a s tím i související komunikace, pozměňujeme naši původní žádost.

Žádáme tudíž odpověď o zrušení okresní silnice Svatava-Lísková - Bukovany jak vyznačena je zlatě v příložených plánech.

Z d a f B a h i

[Handwritten signature]

Přílohy: 3 x situace silnic

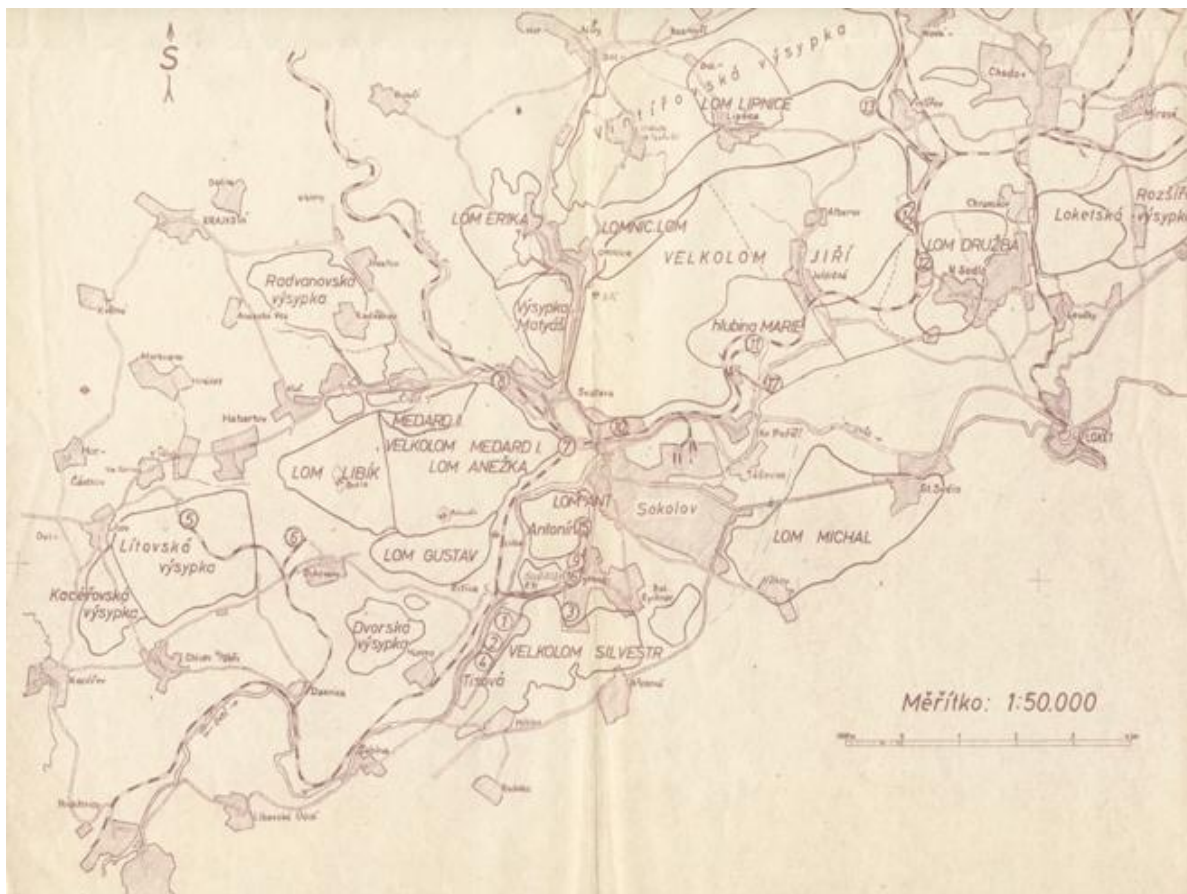
*Katru silnic II tr.
Postupují p. dalšími
opravami
o. n. v. příloze / oddělení
v Chelva.
27/11-74
[Signature]*

Číslo jedn. řízení	22. 1. 1948
Číslo jedn. řízení	1302
Zař. číslo	XI-7-eh/36

[Handwritten marks: 5111, 5217]

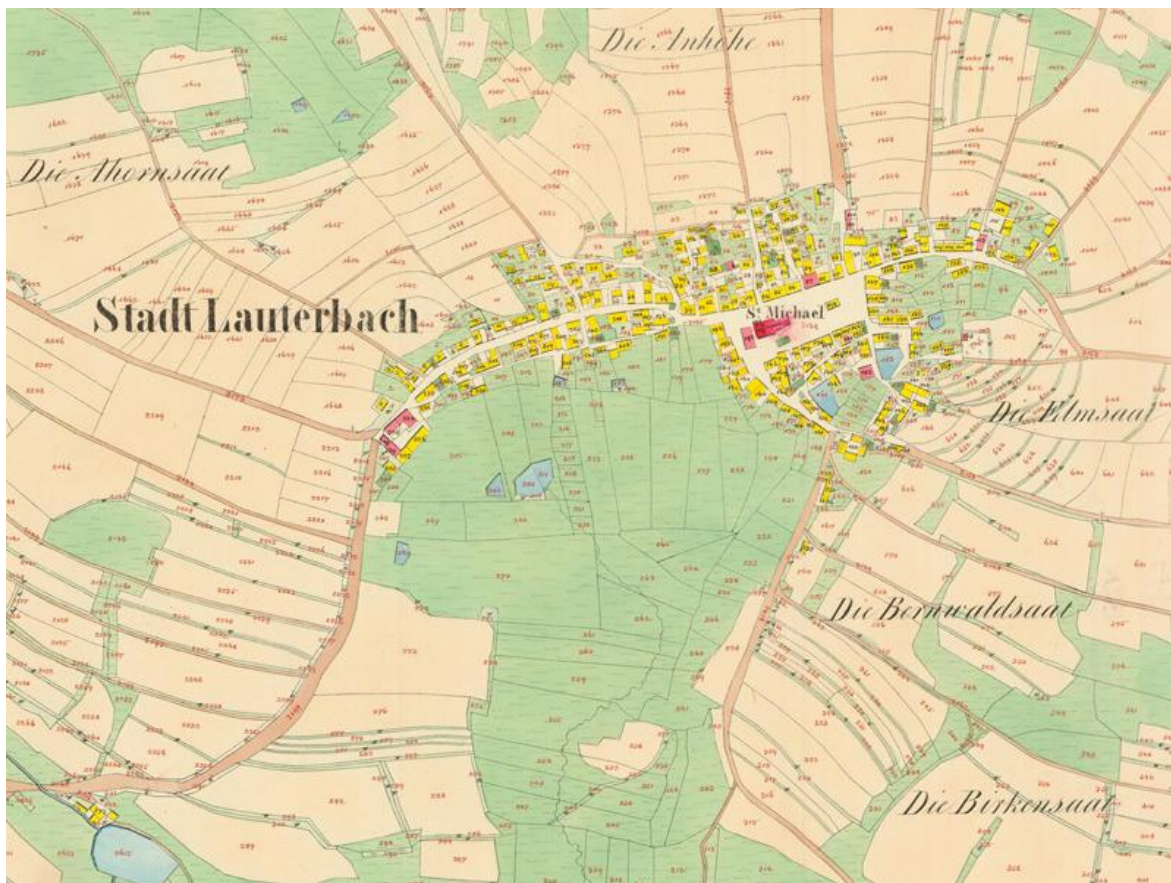
Zdroj: SOkA Sokolov, fond ONV Sokolov 1945 - 1960, karton 324, sign. 720, inv. j. 1076 (Silnice a mosty všeobecně)

Příloha č. 8 Přehledová mapa sokolovského hnědouhelného revíru z roku 1960

Zdroj: Sdružený podnikový archiv sokolovského revíru. *Soubor map. Přehledová mapa sokolovského revíru č. 11/a*

Příloha č. 9 Historická mapa zaniklé obce Čistá – Stadt Lauterbach

Zdroj: *Zaniklé obce na Břežovsku*. Dostupné on – line: <http://www.mu-brezova.cz/zanikleobce/cista.html> [cit. 2013 – 01 - 20]

Příloha č. 10 Město Čistá – Lauterbach Stadt, letecký snímek z roku 1947
Letecký snímek pořízený před vznikem vojenského výcvikového prostoru

Zdroj: *Zaniklé obce*. Dostupné on – line:
<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=37392> [cit. 2013 – 01 - 20]

Příloha č. 11 Vřesová – Douglasgrün, pohlednice zaniklé vesnice, 1948 - 1953

Zdroj: *Zaniklé obce*. Dostupné on – line:
<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=37392> [cit. 2013 – 01 - 20]

Příloha č. 12 Briketárna v Dolním Rychnově s hlubinným dolem Nová Anežka, kolem roku 1955

Zdroj: Sdružený podnikový archiv sokolovského revíru, karton 52, inv. j. 360/f, *Lom Silvestr*